

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA
FACULTAT DE CIÈNCIES SOCIALS

LA SALVAGUARDA DELS BÉNS IMMATERIALS

Anàlisi del sistema valencià i elaboració de noves propostes

Edurne Vaello Fernàndez

Màster Oficial en Gestió Cultural

Tutor: Beatriz Santamarina Campos

Valencia, 11 de juny de 2018

CONTINGUTS

ÍNDEX D'IL·LUSTRACIONS I TAULES	4
RESUM/RESUMEN/SUMMARY	5
INTRODUCCIÓ	8
OBJECTIUS	15
METODOLOGIA	16
MEMÒRIES A DEBAT: LA CONSTRUCCIÓ, DEFINICIÓ I SALVAGUARDA DEL PATRIMONI CULTURAL IMMATERIAL	19
D'allò quotidià a l'estereotip modern d'allò quotidià	19
Conceptuar el Patrimoni Cultural Immaterial: un debat inesgotable	21
El Patrimoni Cultural Immaterial en les institucions: Les passes cap a la salvaguarda	23
Moviments internacionals	24
L'estat i les autonomies	29
La salvaguarda del patrimoni cultural al País Valencià: estat de la qüestió	35
EL PATRIMONI CULTURAL IMMATERIAL VALENCIÀ: ANÀLISI I RESULTATS	40
L'estat de les sol·licituds: expedients desbordants	43
Distribució d'àmbits: el territori de les festes	45
Tendències de patrimonialització: els zenits del Patrimoni Cultural Immaterial	48
Distribució geogràfica (des)igualada	51

BICIs i BIRLs, la salvaguarda de béns culturals immaterials o un pas intermedi per candidatures internacionals?.....	57
NOVES PROPOSTES: LA CREACIÓ D'UNA GUIA	59
Guia per la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial Valencià	61
Fitxes necessàries per els expedients	79
Fitxa d'inventari.....	80
Fitxa de catalogació.....	82
CAS PRÀCTIC	90
La Dansa de la Guerra Todolella: fitxa de catalogació.....	90
CONCLUSIONS	119
BIBLIOGRAFIA	125
Consultes a la xarxa.....	132
ANNEX I.....	133
ANNEX II.....	141

ÍNDEX D'IL·LUSTRACIONS I TAULES

Il·lustració 1	Declaració del Misteri d'Elx com monument nacional.....	31
Il·lustració 2	Captura de la base de dades catalana	33
Il·lustració 3	Fases Atles del Patrimoni Immaterial Andalus.....	34
Il·lustració 4	Captura amb la informació que podem trobar a la base de dades de la Generalitat Valenciana	38
Il·lustració 5	Béns per comarca. Mapa de Comarques del País Valencià.....	53
Il·lustració 6	Distribució de béns per comarques	56
Il·lustració 7	Transcripció musical d'alguns dels balls de la Dansa de Todoella (1954).....	105
Taula 1	Estat en què es troben els expedients oberts.....	44
Taula 2	Tipologia d'àmbits d'aquells béns ja declarats BICI i BIRL	45
Taula 3	Percentatge segons l'àmbit que representen el PCI.....	46
Taula 4	Evolució patrimonialitzadora dels béns declarats i expedients oberts fins ara	49
Taula 5	Evolució patrimonialitzadora dels expedients segons el seu estat	50
Taula 6	Percentatge de distribució per províncies i País Valencià	52
Taula 7	Distribució de béns immaterials per comarques	53
Taula 8	Distribució d'expedients per nombre d'habitants	55
Taula 9	Percentatge de vitalitat dels expedients analitzats.....	57
Taula 10	Percentatges de sol·licituds que demanen o han estat inclosos als llistats de PCI.....	58

RESUM/RESUMEN/SUMMARY

El patrimoni immaterial està vivint una explosió evident quant activació i processos declaratius com BICI i BIRL, i el País Valencià és bona mostra d'aquest esdeveniment. Però, sembla que aquestes declaratòries no estan mostrant la diversitat cultural que caracteritza aquest territori concret, sinó que més aviat estem assistint a una tendència cap a la mercantilització de declaratòries concretes des dels seus inicis. Aquest treball presenta una reflexió i anàlisi previ del Patrimoni Cultural Immaterial emmarcat dintre de la societat valenciana i que s'ha confeccionat des de la *Direcció General de Cultura i Patrimoni* de la Generalitat Valenciana. Des d'ací ens qüestionarem si s'estan aplicant adequadament les recomanacions de la UNESCO per la seua salvaguarda elaborades en la Convenció de 2003, així com els diferents mecanismes normatius i legislatius que disposem. Des d'aquesta premissa, elaborarem, propostes que puguen millorar els sistemes de patrimonialització al País Valencià i que puguen ser aplicades per tothom.

Paraules Clau

Patrimoni Cultural Immaterial // Salvaguarda // Patrimonialització // Gestió patrimonial
// País Valencià //

El patrimonio inmaterial está viviendo una explosión evidente en cuanto activación y procesos declarativos como BICI y BIRL , y el País Valenciano es una buena muestra de ello. No obstante, parece que estas declaratorias no están mostrando la diversidad cultural que caracteriza este territorio concreto, sino que más bien estamos asistiendo a una tendencia hacia la mercantilización de declaratorias concretas desde sus inicios. Este trabajo presenta una reflexión y análisis previo del Patrimonio Cultural Inmaterial enmarcado dentro de la sociedad valenciana y que se ha confeccionado desde la Dirección General de Cultura y Patrimonio de la Generalitat Valenciana. Desde aquí nos cuestionaremos si se están aplicando adecuadamente las recomendaciones de la UNESCO para su salvaguarda, elaboradas en la Convención de 2003, así como los diferentes mecanismos normativos y legislativos que disponemos. Desde esta premisa, elaboraremos, propuestas que puedan mejorar los sistemas de patrimonialización en el País Valenciano y que puedan ser aplicadas por todos.

Palabras Clave

Patrimonio Cultural Inmaterial // Salvaguarda // Patrimonialización // Gestión patrimonial
// País Valenciano //

The intangible heritage is experiencing an obvious explosion in terms of activation and declaratory processes such as BIC and BRL, and the País Valencià is a good example of this event. However, it seems that these declarations are not showing the cultural diversity that distinguishes this particular territory, but on the other hand, we are witnessing a tendency towards the commodification of specific declarations since its beginning. This work presents firstly a reflection and analysis of the Intangible Cultural Heritage framed within the Valencian society and that has been prepared by the Direcció General de Cultura i Patrimoni of the Generalitat Valenciana. From here, we are going to question whether the recommendations of UNESCO for their safeguards elaborated in the 2003 Convention are being applying. As well, the different regulatory and legislative mechanisms available to us. From this premise, we are going to elaborate some proposals that could improve the systems of patrimonialisation in the País Valencià and that could be applied by everyone.

Keywords

Intangible Cultural Heritage // Safeguarding // Patrimonialization // Patrimonial management // Valencian community//

INTRODUCCIÓ

El Patrimoni Cultural Immaterial (PCI), a hores d'ara s'entén com les “tradicions o expressions vives heretades dels nostres avantpassats i transmesos als nostres descendents, com tradicions orals, arts de l'espectacle, usos socials, rituals, actes festius, coneixements i pràctiques relatives a la natura i l'univers, i sabers i tècniques vinculades a l'artesanía tradicional” (UNESCO, 2003). Una definició creada a partir de la *Convenció per la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial*, celebrada a París el 17 d'octubre de 2003 per la UNESCO, que però, ha estat modificada fins a hores d'ara.

Segons els teòrics, ens trobem llavors davant una construcció sociocultural que varia innegablement en el temps, en l'execució de la pràctica cultural o en les diferents societats (PRATS, 2006; HERNANDEZ I MARTÍ, 2008); un element avantguardista que prové de la tradició i el passat, i que, com bé comprovarem al llarg del treball, encara està en procés de regulació i d'activació. D'antuvi, en les últimes dècades estem assistint a una espiral de canvis ràpids i constants, els quals s'hi retroalimenten pel fenomen d'una globalització homogeneïtzadora i que conseqüentment està esdevenint la pèrdua de l'heterogeneïtat cultural o d'identitats col·lectives existents arreu del món. Tanmateix, avui som conscients de les necessitats de salvaguarda d'aquests béns i ja als anys 90, però sobretot als inicis del segle XXI, hem pogut assistir al sorgiment d'una nova consciència que ha configurat el concepte patrimoni. Fruit d'aquesta reflexivitat moderna es redefineix el passat com marc de sentit (HERNANDEZ I MARTÍ, 2008), el qual exalta un llegat històric que a més es manté i transmet a futures generacions (HERNANDEZ & al., 2005).

L'objecte d'estudi i investigació en aquest treball serà per tant el PCI, definit actualment des d'organismes internacionals com “els usos, representacions, expressions, coneixements i tècniques -juntament amb els instruments, objectes, artefactes i espais culturals que els són inherents- que les comunitats, els grups i en alguns casos els individus reconeguen com a part integrant del seu patrimoni cultural. Aquest PCI, que es

transmet generació rere generació, és recreat constantment per les comunitats i grups en funció del seu entorn, la seva interacció amb la natura i la seva història, donant pas a un sentiment d'identitat i continuïtat i contribuint així a promoure el respecte de la diversitat cultural i la creativitat humana” (UNESCO, 2003). Concretament, ens centrarem en el PCI del País Valencià i la seua activació, l'anàlisi de la seua situació actual i la creació de noves propostes. És a dir, comprovarem si s'estan aplicant les mesures de salvaguarda pertinents –propostes des d'òrgans internacionals com l'UNESCO, estatals o autonòmics– i millorar o dur a terme propostes d'avaluació, si calen, per al sistema actual valencià. Un anàlisi que ha requerit de la realització d'unes pràctiques externes a l'administració pública valenciana prèvies a la redacció d'aquest treball.

La raó per la qual ens hem interessat i elegit aquest tema per al treball ha estat l'atracció per tots aquells elements, tradicions o expressions de gran valor social que defineixen col·lectius, que han estat creats per societats determinades i que d'alguna manera les caracteritzen o bé les han influenciat, creant una rica diversitat cultural davant un món cada vegada més homogeni i globalitzat. Des d'inicis del segle XXI, hem pogut veure com hi ha una major conscienciació i preocupació, o al menys es té en compte, pel PCI. Avui, s'ha instal·lat en l'agenda política arreu del món, majoritàriament als països Sud d'Europa i Àsia¹ (QUINTERO, 2005; SANTAMARINA, 2013) un increment en la salvaguarda de la cultura ja que és vista com un òptim element integrador i catalitzador del sentiment identitàri, que “crea un vincle entre el passat i el futur mitjançant el present” (HERNÁNDEZ AYALA, 2011:3). Una agenda política que no sols està present als organismes internacionals o estatals, sinó que més aviat són les administracions locals i autonòmiques –en el cas de l'Estat espanyol– els que duen a terme les mesures de

¹ A tall d'exemple, si observem el mapa de declaracions de Patrimoni Cultural de la Humanitat, Itàlia Espanya i França estan en les primeres posicions (UNESCO, 2018). En les declaracions de Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat, Espanya va en quart lloc, per darrere dels països asiàtics Xina, Japó i República de Corea, amb 16 expedients inclosos a la llista i dels quals un 30% són valencians (5 béns: La festa de les Falles de València, La festa de la Mare de Déu de la Salut d'Algemesí, l'Escola-museu centre pedagògic de Puçol, el Misteri d'Elx i els Tribunals de regants del Mediterrani espanyol: el Consell de Hombres Buenos de la Huerta de Murcia el Tribunal de les Aigües de l'Horta de València) (UNESCO, 2018).

protecció, difusió i salvaguarda. Algunes autonomies com Catalunya, Andalusia o el País Basc ja compten amb tota una xarxa de registres i mesures d'activació patrimonial complexa i organitzada que compleixen en gran mesura amb les recomanacions de la UNESCO. Autonomies que, tanmateix, han creat del patrimoni cultural un recurs per la “sacralització de diferents versions ideològiques de la identitat” (PRATS, 2006:73). Però, d'altres com la valenciana, malgrat sí s'apliquen algunes mesures com la declaració de Béns d'Interés Cultural Immaterial (BICIs) i Béns Immaterials de Rellevància Local (BIRLs) o la inclusió a l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià, encara està en procés de creació, sobretot quant a criteris i passos a seguir davant totes les sol·licituds obertes o projectes i col·laboracions que puguen ajudar en la patrimonialització del béns culturals immaterials valencians. Per aquest motiu, ens hem interessat en l'anàlisi del cas valencià, ja que creiem que necessita incloure algunes noves propostes per poder millorar l'eficiència, no sols quant la resolució d'expedients sinó també en l'aplicació de les recomanacions de la UNESCO.

Donada la trajectòria personal i formativa que tenim –licenciatura en Història de l'Art, postgrau en Conservació i Restauració de Béns Culturals i postgrau en Gestió Cultural– d'una banda hem pogut conèixer amb més profunditat què és el patrimoni immaterial i quins elements el conformen. Conseqüentment, hem desenvolupat algunes de les competències necessàries per tenir i aplicar un pensament crític interessat pels fonaments en què s'assenten els béns i les idees, així com accions i juís, tant propis com aliens que ens ajuden a comprendre'ls i resoldre els possibles problemes. De l'altra, gràcies al màster, s'ha pogut enfrontar, posar en pràctica i analitzar junt les eines que disposem, la gestió, protecció i salvaguarda dels béns immaterials. Llavors, malgrat no provenir de la formació antropològica i/o sociològica, creiem que hem pogut conèixer i treballar breument al voltant de les expressions, coneixements, tècniques i manifestacions culturals de les societats que formen part del patrimoni i que requereixen de les mesures pertinents per ser salvaguardades i preservar així la diversitat cultural. A més, amb les dades extretes que han estat utilitzades per l'elaboració del Treball Final de Màster, esperem poder fer-ne ús en un futur més enllà del màster, per continuar i desenvolupar altres projectes d'investigació, acadèmics o laborals.

D'entrada, aquest treball naix en les dependències de la *Direcció General de Cultura i Patrimoni* del territori valencià, ja que, aprofitant les tasques realitzades i la informació estreta a les pràctiques acadèmiques en dita administració pública, podrem elaborar uns objectius clars i delimitats, centrant-nos d'aquesta manera en un espai territorial, el País Valencià. En definitiva, és al registre on trobem tota la informació necessària dels expedients existents de PCI valencià –resolts o no – i des d'on podrem desenvolupar el punt de partida d'un discurs cap a l'optimització del sistema valencià. En aquest sentit, el motiu pel qual hem vist adient investigar al voltant d'aquest camp ha estat la necessitat d'elaborar noves propostes, en benefici d'una millora quantitativa i qualitativa del procés de patrimonialització valencià actual. Un cop extretes les dades quantitatives de tots els expedients ens hem adonat de les mancances que hi havia, en gran part l'heterogeneïtat de tipologies d'expedients i sobretot la repartició geogràfica, concentrada en un percentatge molt baix de poblacions, majoritàriament grans zones urbanes o ciutats .

A tall d'exemple, si agafem dos expedients, de seguida notarem físicament la diferència que hi ha en la quantitat d'informació entre les sol·licituds, ja que o no tenen clar el que demanen i tan sols inclouen un document, o per contra farceixen els expedients amb tot allò que existeix al voltant del bé, demorant la tasca executada pel personal administratiu. Però, no solament podem percebre ràpidament problemes d'execució, sinó també una gran disparitat tant de localització geogràfica com de tipològica. Així doncs, els expedients són en alguns casos poc clars i homogenis, una conseqüència clara pel fet que no hi ha un sistema clar que estructure els procediments.

Des d'aquesta premissa, s'analitzarà profundament els elements quantitius i qualitius que puguem extraure dels expedients (localització geogràfica, àmbit, data, estat de les sol·licituds, quantitat d'informació, agents activadors, etc.) i respondre a preguntes com: què hi ha patrimonialitzat? quan s'ha dut a terme? de quina manera s'està fent? què estem patrimonialitzant? estem salvaguardant un patrimoni en perill o creant un llistat de marques turístiques? quines necessitats presenten? quines són les possibles solucions?

En un altre ordre de funcions, per poder dur enlloc aquest treball, desenvoluparem diferents apartats que ens ajuden a esclarir totes les preguntes obertes possibles. En primer lloc, elaborarem un marc teòric en què desenvoluparem breument, però de manera clara i exhaustiva, un recorregut pels principals treballs que hagin emprés el problema el qual anem a examinar. Dit d'altra manera, seleccionat l'objecte d'estudi i les preguntes adients, revisarem la literatura existent al voltant d'aquests mitjançant fonts documentals que ajuden a detectar, extraure i recollir tota la informació al voltant del problema d'investigació plantejat.

En segon lloc, analitzarem tots els expedients que hi ha fins ara i elaborarem informes quantitius i qualitius amb la intenció d'emmarcar-nos en un context actual sobre el que s'està fent en matèria d'activació. Una vegada hem obtés els resultats, enumerarem quines són les mancances o necessitats que hem trobat des de les dades que tenim i iniciar la busca de possibles solucions mitjançant la creació de nous projectes.

En tercer lloc, a la vista dels resultats extrets, hem vist adient elaborar un document informatiu complet, a mode de guia per tots aquells que no tenen suficients mitjans personals o materials per poder dur a terme la patrimonialització dels béns immaterials així com aclarir quins són els motius i sobretot, els valors pels que cal salvaguardar-ho. En conjunt, en la Guia s'hi trobarà tota la informació necessària per poder dur a terme la patrimonialització amb una primera part que ens explica què és el Patrimoni Immaterial i quines són les seues característiques més rellevants, així com els principals objectius i una detallada enumeració de quins són els criteris d'actuació pels quals s'han de regir tant l'Administració com els sol·licitants. La segona part constarà dels apartats més rellevants per als sol·licitants i on trobarem d'una banda, els àmbits existents i de l'altra quins processos ha de seguir o què necessiten per poder obrir una sol·licitud. Aquesta Guia es basarà principalment en els criteris ja tipificats a la *Convenció per la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial*, el *Pla Nacional de Salvaguarda* i les lleis patrimonials que afecten al territori valencià. Com que disposem d'exemples existents de sistemes d'activació en altres comunitats, aprofitarem aquests models per analitzar-los i adequar allò que ens puguera ser necessari, com també reflexionar sobre les mancances que hi ha

al sistema valencià. Aquests exemples seran principalment els del sistema andalus i català. D'aquesta manera, podrem establir uns criteris de selecció adequats que fomenten la salvaguarda en tots els municipis del territori valencià –en especial aquells més menuts–, la protecció dels béns en perill de desaparició, la diversitat cultural i l'heterogeneïtat de la seua natura. Paral·lelament, definirem i diferenciarem també entre inventari, catalogació i declaració (BICI o BIRL). De d'aquest punt, farem ús dels models de fitxes per inventariar, catalogar i/o declarar BICI o BIRL que ja s'utilitzen des del servei de Patrimoni Cultural valencià. En definitiva, el que volem és aportar uns criteris de selecció basats en els documents legislatius existents i crear una Guia amb els passos a seguir, de manera que una vegada finalitzada estiga a disposició de tots aquells individus i col·lectius que ho demanden a través de la xarxa oficial de la Generalitat Valenciana.

Darrerament, aplicarem la Guia abans esmentada en un cas pràctic, basat en un dels expedients oberts al *Registre General de Cultura i Patrimoni: La Dansa de Guerra Todoella*. En aquesta ocasió, aprofitarem per conèixer des de dins els agents d'activació i els seus objectius, com també el valors que representen dit bé.

Finalment, extraurem totes les conclusions que hem pogut traure al llarg del treball, reflexionant sobre la situació actual, la problemàtica actual de mercantilització del patrimoni, o si les eines i noves propostes que tenim a l'abast poden reparar i salvaguardar el nostre llegat històric. En aquest punt, considerarem si seria útil disposar d'un equip d'experts que se centren en el patrimoni immaterial, els quals puguen fer visibles i reals les mesures d'activació i salvaguarda en tots els municipis que ho necessiten, sota el criteri principal d'eliminar el desequilibri territorial i valorar la vertebració en tot el territori. D'aquesta manera, disposaríem de personal suficient per dur a terme aquesta tasca, descarregant la saturació actual de l'administració i agilitzant el processos de patrimonialització. També estudiarem la possible viabilitat de disposar d'ajudes i subvencions provincial o autonòmic.

Recollint tot el que s'ha dit, comptem amb eines suficients per poder dur endavant aquest treball, el qual serà un primer pas cap a l'optimització del sistema valencià. Esperem que amb aquest treball acomplim amb la finalitat principal, arribar fins els òrgans institucionals i poder donar les primeres petjades cap a una millora dels instruments d'acció, i consegüentment treballar en pro de la promoció de la diversitat cultural, amb polítiques culturals i instruments reguladors adequats i sostenibles.

OBJECTIUS

Donades a conèixer les motivacions que ens mouen, l'objectiu principal d'aquest TFM serà llavors crear noves propostes que milloren el sistema actual d'activació patrimonial al País Valencià. D'igual manera, considerem que poden ser viables els següents objectius secundaris:

1. Mostrar quines necessitats s'entreveuen davant la salvaguarda i patrimonialització dels Béns Immaterials valencians amb el què s'ha treballat fins ara a nivell autonòmic
2. Crear un sistema d'organització dels béns clar, mitjançant la classificació i diferenciació per tipologies.
3. Aportar claus que ajuden a salvaguardar la diversitat i riquesa del patrimoni cultura immaterial al territori valencià.
4. Donar a conèixer la finalitat de cadascun dels processos de salvaguarda.
5. Oferir un model pilot útil per futures accions de salvaguarda – d'inventari, catalogació i de declaració.
6. Fer veure la necessitat de crear i disposar d'equips experts de camp que coneguen, estudien, i activen les mesures de salvaguarda dels nostres béns immaterials.
7. Demostrar amb el model creat la viabilitat i aplicació en béns immaterials.

METODOLOGIA

Per poder complir els objectius abans exposats s'ha procedit mitjançant una metodologia d'estudi de casos a través de diverses tècniques i amb un temps estimat de huit mesos, els quals hem intentat dividir en: una fase inicial en què d'una banda s'analitzen diferents fonts d'informació que ens ajuden a entendre el context i de l'altra l'extracció de totes les dades possibles dels expedients de patrimonialització de béns immaterials (tres mesos); una segona fase d'anàlisi de les dades, els problemes i necessitats que presenten (un mes); una tercera la qual es basarà en la creació d'un model pilot, a seguir tant per l'administració com pels implicats, proposant també la necessitat de comptar amb ajudes econòmiques i personal investigador (dos mesos); una quarta fase on demostrarem la viabilitat de la proposta amb un cas pràctic, *La Dansa de la Guerra* de Todolella (un mes); i una última fase d'extracció de les conclusions i possibles aplicacions de les propostes exposades (un mes). Llavors, per abordar aquest treball al llarg dels huit mesos, utilitzarem una metodologia d'estudi de casos on descriurem i analitzarem la situació actual, que ens pugui permetre aconseguir la màxima informació possible sobre la realitat estudiada i que ens ajude en la presa de decisions. I ho farem tant sota una metodologia quantitativa, amb el recull i anàlisi de les dades sobre variables que ens faciliten la comprensió del context que l'envolta (objectiu 1), com qualitativa, amb la finalitat d'identificar la natura profunda de les possibles realitats.

Mitjançant la investigació documental, em pogut apropar-nos fins la informació – vinculades majoritàriament a les ciències socials– que ens han permès buscar, localitzar i mostrar les dades necessària al voltant del nostre objecte (MARTIN VEGA, 1995). A més a més, ens han ajudat a elaborar un breu marc teòric en què analitzarem l'origen i l'evolució de l'activació patrimonial immaterial al territori valencià – tant els continguts com els discurs– i crear propostes que ajuden a la salvaguarda d'un llegat ric i divers (objectiu 3). Llavors, per poder dur a terme la present investigació, aquesta metodologia es nodreix de l'anàlisi bibliogràfic. Les fonts d'informació utilitzades han estat tant primàries com secundàries; des de l'àmbit local fins l'internacional; tant en físic com a la xarxa; i amb autors principals com Carrera, Hernández, Prats, Quintero, o Santamarina.

D'una banda, hem utilitzat els expedients per la declaració de BICI o BIRL que hi ha a la *Direcció General de Cultura i Patrimoni* del territori valencià com a principal font primària per extraure totes aquelles dades quantitatives que mostren el context que l'envolta (objectiu 1). Però, per poder entendre per què s'elaboren d'una manera o d'altra, quins documents previs han estat els instigadors d'aquestes mesures, què dona suport aquesta patrimonialització etc., hem consultat aquelles lleis –tant autonòmiques com estatals– que afecten al patrimoni immaterial del País Valencià, així com també plans de salvaguarda nacionals, cartes de recomanació de la UNESCO, convencions, bolletins oficials –autonòmics i estatals–, atles patrimonials d'altres comunitats autònomes, articles acadèmics o tesis publicades.

De l'altra, també hem parat esment a aquelles publicacions, llibres, revistes o sumaris relacionats amb el patrimoni immaterial que ens han donat el suport i les eines suficients per poder dur a terme aquesta tasca. Tanmateix, la busca en la xarxa ha estat una font rellevant per aquest estudi, ja que en ella, no sols hem trobat amb gran facilitat la informació necessària per cadascun un dels expedients analitzats, sinó també per veure altres projectes semblants existents en altres territoris, bases de dades d'altres comunitats, webs, directoris d'articles, atles, cartes de recomanació o escrits de diversa natura, reflex de les mesures de salvaguarda i posades en acció que avui s'estan aplicant en diferents localitzacions i que ens són útils per poder activar el patrimoni valencià (objectiu 2 i 5).

En definitiva, aquestes fonts d'informació han ajudat a l'elaboració i comprensió dels punts tractats, esclarificats amb exemples visuals de tot allò del que més avant en parlarem i aportant les dades adients per enquadrar el debat. A més a més, en aquest cas, hem optat per centrar-nos en una localització concreta, el País Valencià, ja que els elements tractats comprenen aquest territori².

² Les fonts d'informació bibliogràfiques físiques han estat consultades principalment en la Biblioteca de la Facultat de Ciències Socials de la Universitat de València, la Biblioteca Central de la Universitat Politècnica de València, la Biblioteca Joan Reglà d'Humanitats de la Universitat de València, la Biblioteca pública de València.

Per últim, pel que fa a les eines participatives indirectes, han estat principalment dutes a terme des de dos vessants, l'acadèmica i la popular. Al llarg del treball, i aprofitant les pràctiques acadèmiques realitzades a la *Direcció General de Cultura i Patrimoni* de la Generalitat Valenciana, hem necessitat del suport, l'opinió i la informació de part del seu personal administratiu Xavier Noguera i Consuelo Matamors, l'estudiant del Màster en Gestió Cultural, Jorge Perigüell –company de pràctiques–, la tutora del treball Beatriz Santamarina i amb la *Comisió Tècnica per l'Estudi i Inventari del Patrimoni Immaterial*, amb els quals hem pogut crear grups de treball en què hem realitzat tota una sèrie de posades en comú i debats al voltant de la situació actual del patrimoni immaterial, les seues necessitats i exigències (objectiu 4 i 6). Quant a la vessant popular, una de les parts del treball consta de la posada en pràctica dels passos a seguir mitjançant l'expedient de la *Dansa de Guerra* de Todolella. Mitjançant tècniques d'observació indirecta, es pretén recollir el testimoni i coneixements del col·lectiu que en forma part d'ella, amb la finalitat de donar a conèixer quins valors representen, què s'hi vol patrimonialitzar i/o les necessitats de salvaguarda que hi puguem tenir (objectiu 7).

MEMÒRIES A DEBAT: LA CONSTRUCCIÓ, DEFINICIÓ I SALVAGUARDA DEL PATRIMONI CULTURAL IMMATERIAL

D'allò quotidià a l'estereotip modern d'allò quotidià

D'antuvi, cal parar esment en el fet que el PCI està vivint una explosió al llarg de les últimes dècades. Cada vegada més, trobem professionals especialitzats en el PCI, unes institucions més conscienciades i societats implicades en la seua activació i protecció (HERNANDEZ *et al.*, 2005). Així com afirma Santamarina, aquest fenomen respon a noves polítiques patrimonials però també al capitalisme i els canvis que han esdevingut tant en els subjectes com els objectes patrimonials:

“L'explosió de lo immaterial, com venim apuntant, respon a les noves polítiques patrimonials, però també a l'anomenat tercer esperit del capitalisme i als canvis produïts tant en els subjectes com en els objectes patrimonials. La seua admissió ha portat junt ell altres importants mutacions en la maquinària patrimonial. De manera sintètica, hem passat de l'èmfasi en l'objecte a l'accent en el procés, de la distinció a la diferència como a marca, de la individualitat a la col·lectivitat com subjecte, del geni creatiu a la comunitat imaginada, de la conservació i restauració a la salvaguarda i de l'eurocentrisme al globocentrisme” (SANTAMARINA, 2017:121).

Però què és el PCI i quan s'inicia aquesta irrupció? En primer lloc, segons alguns autors (KIRSHENBLATT-GIMBLETT, 1995; PRATS, 1997; HALBWACHS, 2004; SANTAMARINA, 2005; HERNANDEZ, 2008) hem de parar esment que aquest és una representació simbòlica i subjectiva del passat el qual crea identitats col·lectives; una construcció social d'elements culturals del passat seleccionats de forma simbòlica, subjectiva, processual i reflexiva i que actua com mediador entre diferents agents socials (HERNANDEZ, 2008).

Tanmateix, a pesar de tenir un fort caràcter social, constructor d'identitats sacralitzades i representades simbòlicament en la modernitat (PRATS, 1997), també s'incentiva la seua

activació gràcies al maridatge de diferents components, com ara la identitat col·lectiva, la demanda turística o la racionalitat científica, amb diversos actors com el mercat, l'estat, la ciència o el tercer sector (SANTAMARINA, 2005). S'inclou d'aquesta manera entre el patrimoni cultural –tradicionalment identificat i vinculat amb elements materials, característics de l'anomenada alta cultura occidental – un element social i popular immaterial. Una inclusió que ve donada pel context de la modernitat i la globalització, ja que malgrat l'esdevenir optimista del progrés al segle XX³, donaren pas també al desencant d'una societat en decadència i amb una forta sensació de desarrelament. En aquest punt, reapareix una tradició i un passat recuperats, inventats, reintroduïts i reproduïts que doten de sentit, referència i organització la vida social. Així doncs, no es recupera la tradició perduda sinó que serveix d'inspiració per dotar de sentit l'actualitat i atorgar al passat evocat una finalitat integradora, estètica i vertebradora (HERNANDEZ, 2008; MONTENEGRO, 2010). És en definitiva, un estereotip modern construït de la quotidianitat d'un passat tradicional, records adaptats “al conjunt de les nostres percepcions actuals” (HALBWACHS, 2004: 25) i que llavors s'ha elegit i transformat amb la finalitat de crear una identitat “autèntica” (FRIGOLÉ, 2014) entesa com allò original, prísti, vertader, que puga representar un col·lectiu que viu en un món desencantat i que necessita d'unes arrels que doten de sentit el seu present.

D'aquesta manera, els elements immaterials van fent-se lloc i la importància que tenia allò material poc a poc va encaminant-se cap allò immaterial (BOLTANSKI & CHIAPPELLO, 2002). Les noves societats busquen vincles amb els seus orígens (memòria), amb les seues “autèntiques” arrels (territori) que creen una identitat i és mitjançant el patrimoni –entès com una construcció– on es poden condensar, cosificar i reinventar pràctiques culturals del passat (SANTAMARINA & MONCUSÍ, 2015) que poden satisfer aquesta necessitat.

³ S'inicià el camí cap a una societat més racional, encisada per l'evolució en la ciència i tecnologia la qual suposà la fugida d'una societat absorbida i regulada per la religió i la tradició

Conceptuar el Patrimoni Cultural Immaterial: un debat inesgotable

Si partim de l'anàlisi epistemològic del concepte **patrimoni**⁴, des d'un primer moment ens adonarem que en la seua definició ja hi ha elements esbiaixats i exclosos que perllonguen estructures de poder patriarcal. Però, històricament la concepció del terme patrimoni cultural troba els seus antecedents al segle XVIII (SANTAMARINA, 2005). Aquest concepte ha anat transformant-se i modificant segons les necessitats de cada moment i inicialment, la posada en valor del béns culturals –associat a objectes històric-artístics– ha estat construïda i legitimada des de posicions de poder determinades, amb una visió elitista, occidental i masculina (SOLANILLA, 2008; SMITH, 2008; MARTÍNEZ, 2011; ARRIETA, 2017). Tanmateix, la societat en aquest context assumeix la seua rellevància i és conscient que ha de ser conservat i transmés a futures generacions, iniciant aleshores les primers mesures legislatives i normatives internacionals i estatals. L'objecte, el monument, la relíquia i la seua aura seran llavors seleccionats i conservats, sempre però d'acord amb els interessos dels Estats o Nacions, els qual tenien l'objectiu de construir una única identitat nacional amb ajuda d'aquests elements materials (BENDIX, 2009). Però, amb les alteracions econòmiques, socials i polítiques de la Segona Guerra Mundial i els processos de descolonització, aquesta unitat identitària començà a tambalejar-se iniciant-se la transformació d'allò que s'entenia per patrimoni cultural donant pas als anys 50 a un nou concepte, **bé cultural**⁵. En formaran part com a béns culturals aquells que constitueixen testimoni material amb valor de civilització (SOLANILLA, 2008). Posteriorment al 1967, amb la *Commissione Franceschini*, la anterior visió elitista dona pas al patrimoni etnològic com una categoria inclosa dintre dels béns històric-artístics i novament es transformà el concepte de bé cultural en **patrimoni cultural** (ANDREU, 2010). Més tard, al 1972, la UNESCO parla per primera vegada el patrimoni cultural i natural (UNESCO, 1972) i des de llavors s'ampliarà el

⁴ Provenent del prefix llatí **patri-** (pare) i el sufix **-monium** (rebut), dit d'altra manera, és alguna cosa que pertany a algú d'origen i que es hereta (aplicacions.llengua.gencat.cat, 2018) de generació en generació, originalment de pares a fills, és a dir, entre el gènere masculí.

⁵ Aquesta definició apareixerà en la Declaració de la Haia de l'any 1954: "Bé que constitueix testimoni material amb valor de civilització".

concepte de patrimoni i s'escomença “a incloure aquells objectes que caracteritzaven formes de vida i de pràctiques culturals de grups singulars” (SOLANILLA, 2008:57) amb valors simbòlics i identitaris de les comunitats.

Poc a poc veiem aleshores com van definint-se els valors immaterials de diverses tipologies de patrimoni cultural material, però també les primeres passes cap a la definició i creació d'un patrimoni immaterial que trenca amb la visió selectiva i elitista d' allò preestablert anteriorment a la vegada que la complementa. Llavors, s'inicia una ampliació dels seus significats i elements, encaminant-se cap a la democratització i diversitat cultural, incloent no sols els objectes sinó també els subjectes socials i les seues pràctiques com elements patrimonials (ROSÓN, 2009), els quals seran introduïts als anys 80 per la UNESCO, qui ho qualificarà com folklore inicialment.

Amb tot, si intentem definir el patrimoni, encara avui resulta una tasca complexa, problemàtica i amb una forta càrrega ideològica que ens resulta molt difícil d'acotar. Més enllà de les definicions normatives, des d'inicis molts teòrics han qüestionat i obert debat al voltant seu (KIRSHENBLATT-GIMBLETT, 1995; SANTAMARINA , 2005; BENDIX, 2009; DEL MÁRMOL, ROIGÉ, & ESTRADA, 2011; VILLASEÑOR & ZOLLA, 2012; PRATS, 2014). Una de les principals dificultats que trobem quan definim què és patrimoni cultural és el fet que consegüentment hi haurà elements que no ho seran i per tant, hi ha un selecció (BENDIX, 2009). Llavors al seleccionar estem indubtablement discriminant determinats elements que són ignorats, mostrant una versió de la memòria adaptada. En aquest sentit, Prats dirà que des d'un punt de vista conceptual, el patrimoni, entès tant com una herència o com la manifestació de l'externalitat cultural en el món present i quotidià, transcorre irremeiablement per un procés de selecció intencionada (PRATS, 2014:153). A aquesta afirmació Cruces (1998) afegirà que, a més, aquesta selecció passa prèviament per un procés de separació d'objectes, espais o expressions de la quotidianitat social per aconseguir d'aquesta manera una selecció codificada, interpretada per mediadors i normalitzada.

Siga definit per part d'experts acadèmics o pels discursos de poder, quan parlem de patrimoni fem referència a un procés de selecció, jerarquització i control de certs models culturals estereotipats creats en el present i que utilitza recursos del passat (KIRSHENBLATT-GIMBLETT, 1995) per la seua producció, on predomina la vinculació d'objectes a les accions i no a la inversa (QUINTERO, 2003)⁶. Serà a més un element en continu transformació on per molt estàtiques, “arrelades”– en un sentit d'immobilisme– o “de tota la vida” que estiguin les normes, protocols o processos d'execució, sempre estaran canviant i adaptant-se al context social. Açò pot donar donar pas a possibles contradiccions però també a una convivència entre manifestacions i llocs relativament propers de múltiples memòries, identitats i tradicions amb moltes semblances i particularitats (QUINTERO, 2003; HERNANDEZ, 2008). Simultàniament, també estarà estretament vinculat amb múltiples dimensions (SANTAMARINA, 2005), principalment a la construcció identitària, el poder polític, amb estratègies relacionades majoritàriament amb les activitats turístiques i lúdiques (PRATS, 2014), i econòmica. Així doncs, són un bé públic (AZIRPE, 2006) construït i seleccionat per agents patrimonialitzadors (BENDIX, 2009) que poden inclús ser en l'actualitat un dels mitjans per aconseguir el desenvolupament de xicotets territoris.

El Patrimoni Cultural Immaterial en les institucions: Les passes cap a la salvaguarda

Com podem comprovar, més enllà de debats acadèmics, la complexitat de conceptualitzar i definir el PCI és evident ja que implica tenir en compte una enorme diversitat d'elements, característiques i agents socials que a més poc a poc van ampliant-se. Tot i

⁶ Hem de tenir en compte que en el PCI la intangibilitat, lo no-material, no existeix ja que totes les manifestacions o activitats culturals estan relacionats amb molts objectes físics. Uns objectes els quals estaran lligats de forma ineludible a valors, significats i simbolismes que van més enllà de l'objecte en sí i que possiblement necessiten ser utilitzats dintre d'un ritus concret per activar la seua comprensió (QUINTERO, 2003).

això, a mesura que el concepte patrimoni ha anat ampliant-se, ha anat fent-se lloc elements culturals immaterials –essencials en relació a les identitats– que abans no s’entenien com a tals i que a hores d’ara formen part dels processos de patrimonialització. Lo “popular”, “tradicional” o “quotidià” ha anat introduint-se entre espais que abans sols ocupava la Cultura (MEDINA, 2017) gràcies a “l’evident avanç de la globalització, institucionalització i ampliació del conservacionisme patrimonial” (HERNANDEZ, 2008:32) de les últimes 4 dècades, la sacralització civil que està vivint i la visió d’una cultura i natura que es poden veure afectades per la globalització. En aquest context i just després del horrors de la Segona Guerra Mundial, comencen a realitzar-se les primeres conferències per establir una organització internacional que vetllara per l’educació, la ciència i la cultura; naix així la UNESCO⁷ i amb ella les primeres passes cap a la creació de documents normatius i marcs institucionals internacionals per gestionar, difondre i establir principis protecció, i posteriorment de salvaguarda, del patrimoni cultural, els quals influenciaran i donaran pas a la creació de programes, mesures i marcs legislatius a nivell estatals i locals.

Moviments internacionals

Els últims 40 anys hem assistit a canvis quant el concepte patrimoni cultural (BOUCHENAKI, 2003), com també de criteris i principis en pro de la seua salvaguarda i inclusió en les llistes patrimonials que potencien l’essència cultural de la humanitat. Des de la primera meitat del segle XX ja hagué uns primers moviments normatius per protegir i difondre la importància de subjectes culturals a benefici de la diversitat cultural i les identitats que representen – en contraposició al concepte incomplet o fragmentari “d’artístic-monumental”, utilitzat en nombroses convencions, informes i recomanacions

⁷ La UNESCO es funda al 1945 però ja als anys 20 trobarem els primers antecedents; però si hi ha un any que cal remarcar és sobretot l’any 1942, quan aquells governs que combatien a l’Alemanya nazi i els seus aliats es reuniren a Anglaterra en la Conferència de Ministeris Aliats d’Educació (CAME) amb la intenció de reconstruir els sistemes educatius i la pau (unesco.org, 2018).

(CARRERA, 2003)– mitjançant discursos, polítiques inclusives⁸ o la celebració de conferències mundials sobre el patrimoni cultural i natural (UNESCO, 1972). Tot i açò, no és fins el 1989 que es parlarà de la salvaguarda del PCI. Un patrimoni definit com **folklore** en la 24a reunió de la UNESCO i com **cultura tradicional i popular** en la 25a reunió amb la *Recomanació sobre la salvaguarda de la cultura tradicional i popular*⁹. Des d'un punt de vista conceptual, en aquesta era considerat com part del patrimoni universal de la humanitat i de la cultura viva, i que a més podia propiciar l'apropament entre els pobles i grups socials, així com contribuir en l'afirmació de les seues identitats culturals (UNESCO, 1989). Aquesta reunió fou la que va assentar les primeres recomanacions davant el PCI–anomenat en aquell moment com cultura tradicional i popular– i des d'on es defineix institucionalment com:

“un conjunt de creacions que emanen d'una comunitat cultural fundades en la tradició, expressades per un grup o per individus i que reconegudament responen a les expectatives de la comunitat quant a expressió de la seua identitat cultural i social; les normes i valors es transmeten oralment, per imitació o d'altres maneres. Les seues formes comprenen, entre altres, la llengua, la literatura, la música, la dansa, els jocs, la mitologia, els ritus, les costums, l'artesanía, l'arquitectura i altres arts” (punt A. Definició de la cultura tradicional y popular; UNESCO, 1989)

Com veiem, la definició, encara que vàlida en un primer moment el qual s'estan assentant les bases, és molt genèrica i encara que recomanen als estats membres una classificació entre les diferents tipologies que hi poden haver, no n'hi ha cap recomanada per la UNESCO. També serà en aquest moment quan s'identifica què és cultura tradicional i

⁸ Amb la fundació de la UNESCO –16 de novembre de 1945, 1ª Convenció, Londres– es constituí un òrgan que a hores d'ara és la màxima institució mundial en patrimoni cultural i el qual és l'actor internacional que “assegura, mitjançant l'educació, la ciència i la cultura, el respecte universal a la justícia, a la llei, als drets humans i a les llibertats fonamentals” (HERNANDEZ, 2008:33).

⁹ Resolució creada en la *Conferència General de l'Organització de les Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura*, en la seua 25a reunió, a París, del 17 d'octubre al 16 de novembre de 1989, i aprovada en la 32a sessió plenària de la UNESCO, el 15 de novembre de 1989.

popular i s'insta als Estats Membres¹⁰ a fomentar la investigació, ja siga estatalment, regionalment o internacionalment. Paral·lelament, s'hi recomà crear inventaris nacionals, sistemes d'identificació i registre i crear tipologies normalitzades de la cultura tradicional i cultural. A més a més, es donen per primera vegada unes pautes recomanades per tal de conservar, salvaguardar, difondre i protegir dit patrimoni, però no se'n parla del paper dels actors i col·lectius que els representen en aquestes pautes.

És a partir dels 90 quan comencen a ampliar dispositius més elaborats i definits els quals vertebraran la manera d'entendre el patrimoni, com el veiem, com sentim o com el fem, des d'un punt de vista expressiu d'identitats essencialitzades (SANTAMARINA et al., 2008). A tall d'exemple, darrerament, en la *Declaració Universal sobre la Diversitat Cultural* de la UNESCO de 2001, una de les novetats que ampliaren i transformaran la recomanació del 89 fou crear un pla d'acció el qual els Estats Membres s'havien de comprometre entre altre ordre de coses a acomplir objectius com “Salvaguardar el patrimoni lingüístic de la humanitat i recolzar l'expressió, la creació i la difusió en el major nombre possible de llengües, elaborar polítiques i estratègies de preservació i valorització del patrimoni cultural i natural, en particular el patrimoni oral i immaterial, i combatre el trànsit il·lícit de béns i serveis culturals o respectar i protegir els sistemes de

¹⁰ L'any 1989 hi havia un total de 154 Estats Membre: Afganistán, Albania, Alemania, Angola, Antigua y Barbuda, Arabia Saudita, Argelia, Argentina, Australia, Austria, Bahamas, Bahrein, Bangladesh, Barbados, Belarrús, Bèlgica, Belice, Benin, Bhután, Bolivia (Estado Plurinacional de), Bostwana, Brasil, Bulgaria, Burkina Faso, Burundi, Cabo Verde, Camboya, Camerún, Canadá, Chad, Chile, China, Chipre, Colombia, Comoras, Congo, Costa Rica, Côte d'Ivoire, Cuba, Dinamarca, Dominica, Ecuador, Egipto, El Salvador, Emiratos Árabes Unidos, España, Etiopía, Federación de Rusia, Fiji, Filipinas, Finlandia, Francia, Gabón, Gambia, Ghana, Granada, Grecia, Guatemala, Guinea, Guinea Ecuatorial, Guinea-Bissau, Guyana, Haití, Honduras, Hungría, India, Indonesia, Irán (República Islámica del), Iraq, Irlanda, Islandia, Israel, Italia, Jamaica, Japón, Jordania, Kenya, Kuwait, Lesotho, Líbano, Liberia, Libia, Luxemburgo, Madagascar, Malasia, Malawi, Maldivas, Malí, Malta, Marruecos, Mauricio, Mauritania, México, Mónaco, Mongolia, Mozambique, Myanmar, Namibia, Nepal, Nicaragua, Níger, Nigeria, Noruega, Nueva Zelandia, Omán, Países Bajos, Pakistán, Panamá, Papua Nueva Guinea, Paraguay, Perú, Polonia, Portugal, Qatar, República Dominicana, República Árabe Siria, República Centroafricana, República de Corea, República Democrática del Congo, República Democrática Popular Lao, República Popular Democrática de Corea, República Unida de Tanzania, Rumania, Rwanda, Saint Kitts y Nevis, Samoa, San Marino, San Vicente y las Granadinas, Santa Lucía, Santo Tomé y Príncipe, Senegal, Seychelles, Sierra Leona, Somalia, Sri Lanka, Sudán, Suecia, Suiza, Suriname, Swazilandia, Tailandia, Togo, Tonga, Trinidad y Tobago, Túnez, Turquía, Ucrania, Uganda, Uruguay, Venezuela (República Bolivariana de), Viet Nam, Yemen, Zambia i Zimbabwe. (UNESCO, 2018)

coneixement tradicionals, especialment els de les poblacions autòctones; reconèixer la contribució dels coneixements tradicionals a la protecció del medi ambient i la gestió dels recursos naturals, i afavorir les sinergies entre la ciència moderna i els coneixements locals” (UNESCO, 2001: 6 i 7). Tanmateix, també es reconeix en aquest text els perills que comporten la globalització, ja que ha creat noves formes de desigualtat que poden esdevindre en conflictes culturals i no pas a un pluralisme cultural (UNESCO, 2001).

Però, és sobretot a partir de la *Convenció per la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial* de la UNESCO de 2003 quan s’inicien les recomanacions i processos de salvaguarda que a hores d’ara coneixem. A tall de resum, aquesta convenció fou el resultat dels esforços esmerçats per diferents països amb l’objectiu de posar a l’abast les eines econòmiques, pràctiques i institucionals suficients per poder crear consciència de salvaguardar –entesa com mesura que s’encarregarà d’identificar, documentar, investigar, preservar, protegir, promoure, valoritzar, transmetre i revitalitzar–, respectar, sensibilitzar i cooperar i assistir internacionalment el PCI, gresol de la diversitat cultural i avalador del desenvolupament sostenible (UNESCO, 2003). A més a més, ja es parla de **Patrimoni Cultural Immaterial** i no amb els termes connotatius de **folklore** i **cultura tradicional i popular**, definicions inapropiades o fragmentades (UNESCO, 1999) que creaven jerarquies entre els diferents tipus de béns culturals. En aquesta ocasió, doncs, serà definit de manera més específica com:

“usos, representacions, expressions, coneixements i tècniques –junt amb instruments, objectes, artefactes i espais culturals que li són inherents– que les comunitats, els grups i en alguns casos individus reconeguen com part integrant del seu patrimoni cultural. Aquest PCI, que es transmet de generació en generació, és recreat constantment per les comunitats i grups en funció del seu entorn, la seua interacció amb la natura i la seua història, infonten-los un sentiment d’identitat i continuïtat i contribuint així a promoure el respecte de la diversitat cultural i la creativitat humana. Als efectes de la present convenció, es tindrà en compte únicament el PCI que siga compatible amb els instruments internacionals de drets humans existents” (UNESCO, 2003:Art.2).

Com veiem les definicions han anat modificant-se amb el temps i allí on sols tenia cabuda la alta Cultura, ara també hi son les expressions, usos, coneixements, tradicions o ritus urbans i rurals. Si comparem les primeres amb aquesta, l'actual aposta pels valors socials que suposen tenint en compte als individus, grups i comunitats que els representen, els sentiments i l'essència identitària que hi poden derivar d'ells (BORTOLOTTI, 2014) i sobretot el deure de ser compatible amb els instruments internacionals de drets humans existents, amb els imperatius de respecte mutu entre comunitats, grups i individus i de desenvolupament sostenible (UNESCO, 2003). Suposa llavors un canvi substancials de criteris i elements patrimonialitzables –des d'un punt de vista discursiu, ja que la presència d'Occident i les grans economies asiàtiques continuen puixants– on la preponderància de béns occidentals minva a favor de la inclusió de grups minoritaris que reivindiquen el seu propi passat (QUINTERO, 2003).

Altra de les principals novetats d'aquesta convenció, fou la divisió en cinc àmbits diferents de PCI, els quals han estat adaptats per diferents administracions estatals i autonòmiques:

- a) tradicions i expressions orals, inclòs l'idioma com vehicle del patrimoni cultural immaterial;
- b) arts de l'espectacle;
- c) usos socials, rituals i actes festius;
- d) coneixements i usos relacionats amb la natura i l'univers;
- e) tècniques artesanals tradicionals.

A banda d'aquestes novetats, també trobarem altre concepte fonamental en la Convenció: la **salvaguarda**, una idea renovada i revolucionària que substituiria al concepte de

protecció¹¹ (CARRERA, 2015), ja que la finalitat d'aquest últim terme és mantenir les condicions d'integritat i autenticitat des que és inscrit (BORTOLOTTI, 2014). Així doncs, la salvaguarda consistirà en:

“les mesures encaminades a garantir la viabilitat del patrimoni cultural immaterial, compreses en la identificació, documentació, investigació, preservació, protecció, promoció, valorització, transmissió i revitalització d'aquest patrimoni en els seus diferents aspectes” (UNESCO, 2003:Art. 2.3).

Tanmateix, no serà fins 2008 que s'inicien les primeres declaracions internacionals i la inclusió en la Llista de Patrimoni Cultural Immateral de la Humanitat, en què s'integren a més, les obres declarades Obres Mestres del Patrimoni Oral i Intangible posades en marxa des del 2001. Aquest any hi hagué 90 candidatures aprovades, corresponents a 70 països (UNESCO, 2018). A hores d'ara i en menys de 10 anys comptem amb 470 candidatures aprovades¹². La tendència de patrimonialització cultural com veiem, està a l'alça.

L'estat i les autonomies

Fins el 1985, any en què s'hi creà la primera Llei Espanyola de Patrimoni Històric, l'estat espanyol no comptava amb cap definició clara ni dispositius elaborats al voltant del patrimoni cultural, d'allò etnològic o etnogràfic. Malgrat tot, si que trobarem alguns intents, encara que fragmentaris, de definició i sistemes de conservació d'allò “antic”, “pintoresc” i “tradicional. Concretament, localitzem tres referències en la normativa espanyola (PÉREZ, 2011):

¹¹ Entesa únicament com un mecanisme de transmissió i continuïtat d'un bé, la qual no implicaria necessàriament als agents participants i que a més resultaria una conservació estricta, estàtica i fossilitzadora davant béns vius i canviants.

¹² Llista de Salvaguarda Urgent: 52; Llista representativa: 399; i Registre de bones pràctiques de salvaguarda:19 (UNESCO, 2018)

- *Real Decreto de 9 de Agosto de 1926*: Els conceptes “*lo típico*” i “*lo pintoresco*” representaven a manifestacions patrimonials que no tenien cabuda entre el patrimoni històric monumental
- *Ley de Presidencia de 1933*, s'estableix un mínim de cent anys d'antiguitat per poder-se considerar “*lo típico*” i “*lo pintoresco*”
- *Real Decreto de 12 de Julio de 1953*, per primera vegada surt la paraula “etnogràfic” amb “folkloric”, tot i que el concepte patrimoni etnogràfic no apareixerà de manera autònoma fins la llei estatal del 85

Tanmateix, i de manera quasi excepcional, el 15 de setembre de 1931, el Govern de la Segona República decretà la declaració de la Festa o Misteri d'Elx com monument nacional (*Il·lustració 1*). Una declaració que situà a Espanya com país pioner quant al que avui coneixem com patrimoni immaterial, aplicant les mesures de conservació de la Festa i l'immoble on es representa, sense tenir en compte però, a l'església de Santa Maria d'Elx (MARTÍNEZ, 2011).

Tal com s'ha dit, fou ja en el període constitucional de l'Estat espanyol quan trobarem la primera llei de patrimoni, la Llei 16/1985, de 25 de juny, *del Patrimonio Histórico Español*. En primer lloc, aquesta fou una llei estatal que amplià la protecció dels béns i començà a valorar les peculiaritats i diversitats culturals entre comunitats i autonomies com elements legitimadors de la seua pròpia existència. En segon lloc, naix amb l'objectiu crear una norma general per tot l'estat i resoldre la gran dispersió jurídica que hi havia entre regions (PÉREZ, 2011).

responsable liquidación final, a medida que se formalen tales documentos y sean aprobados por el expresado Ministerio.

Dado en Madrid a quince de Septiembre de mil novecientos treinta y uno.

NICETO ALCALÁ-ZAMORA y TORRES. El Ministro de Instrucción pública y Bellas Artes. MARCELINO DOMINGO y SANJUAN

Como Presidente del Gobierno de la República, de acuerdo con éste y a propuesta del Ministro de Instrucción pública y Bellas Artes,

Yengo en decretar lo siguiente:

Artículo 1.º Se aprueba el proyecto, redactado por la Oficina técnica de Construcción de Escuelas, para construir en Iruya (Aca) un edificio de nueva planta con destino a dos Escuelas graduadas, con tres Secciones cada una, para niñas y niños, por su presupuesto de contrata de 216.225,416 pesetas.

Artículo 2.º El mencionado edificio se construirá por el sistema de contrata y por la cantidad que se determinará en el artículo anterior.

Artículo 3.º La cantidad de pesetas 158.232,37, que ha de abonar el Estado, se satisfará con cargo al capítulo 26, artículo 1.º, concepto único del vigente presupuesto del Ministerio de Instrucción pública y Bellas Artes, fijándose 20.000 para el actual ejercicio económico, 60.000 para el de 1932 y 78.232,37 para el de 1933.

Artículo 4.º La aportación que en metálico hace el Ayuntamiento de Iruya por el 27 por 100 del importe total de las obras, y que en principio asciende a 38.242,79 pesetas, será ingresada en la Caja general de Depósitos después de celebrada la subasta, remitiendo el oportuno resguardo al expresado Ministerio, sin cuyo requisito no podrá ordenarse el comienzo de las obras.

Dado en Madrid a quince de Septiembre de mil novecientos treinta y uno.

NICETO ALCALÁ-ZAMORA y TORRES. El Ministro de Instrucción pública y Bellas Artes. MARCELINO DOMINGO y SANJUAN

Como Presidente del Gobierno de la República, de acuerdo con éste y a propuesta del Ministro de Instrucción pública y Bellas Artes,

Yengo en decretar lo siguiente:

Artículo 1.º Se aprueba el proyecto, redactado por los Arquitectos don Antonio Flórez y D. Bernardo Giner,

para construir en Madrid (solar situado en la calle de Abascal) tres edificios de nueva planta con destino a Escuelas graduadas, con doce Secciones para niños y seis para niñas; pabellones de uso social, para el uso de la escuela, y el Ayuntamiento de Madrid el otro 50 por 100, de acuerdo con lo dispuesto en el mismo presupuesto.

Artículo 2.º La cantidad de pesetas 430.219,38, que ha de abonar el Estado, se distribuirá en tres anualidades en la forma siguiente: 20.000 para el actual ejercicio económico, 400.000 para el de 1932 y 430.219,38 para el de 1933.

Artículo 3.º La suma de 430.219,38 pesetas a cargo del Ayuntamiento será satisfecha directamente por éste contra certificaciones de obra ejecutada, cuentas de honorarios por dirección facultativa y saldo de la correspondiente liquidación final, a medida que se formalen tales documentos y sean aprobados por el expresado Ministerio.

Dado en Madrid a quince de Septiembre de mil novecientos treinta y uno.

NICETO ALCALÁ-ZAMORA y TORRES. El Ministro de Instrucción pública y Bellas Artes. MARCELINO DOMINGO y SANJUAN

En nombre de las Democracias modernas el velar por el prestigio y conservación de las manifestaciones de carácter artístico que por tradición están vinculadas a un sentimiento popular; y más todavía, cuando la categoría de aquellas manifestaciones alcanza los grados supremos del arte en un reducido número de ejemplares, que son universalmente reconocidos como estos únicos por su significación histórica.

Ta ocurre en España con el drama lírico popular llamado "El Misterio de Elche" o "La Fosta".

La importancia en la historia del teatro lírico es tan grande, que el estudio y comentario de su partitura y de su libreto ocupa capitulos enteros en la historia de la música universal. Es un caso espléndido de inspiración folclórica. Su origen se remonta al siglo XIII y es el único ejemplar vivo de nuestro primitivo teatro lírico, que

tiene la particularidad, entre las producciones del género en esa época, de ser enteramente cantado. Puede, pues, considerarse como un antecedente de la ópera, que apareció tres siglos y medio después en Italia, como resultado de su valor artístico es excepcional, no sólo por la belleza original de sus melodías primitivas, de aquella época celta, sino también por su magnífica modificación polifónica hecha en el XVI por los maestros Hiberna, Giner, Pérez y Vich.

Esta reforma, llevada a cabo por estos eminentes polifonistas, ofrece la singularidad de estar inspirada en la cadencia popular leonesa, tratada en los corales con una elevación de concepto que, en momentos como la escena de la "Judiada" y en el llamado "Ternario", la alianza entre el elemento lírico y el folclórico está tan perfectamente realizada, que no encuentra equivalente entre toda la producción polifónica del XVI.

Aparte de los historiadores de la música que le dedican capítulos enteros al famoso drama de Elche y de los musicólogos extranjeros que lo han estudiado, en España se han ocupado de la obra, con elocuo superlativo, los maestros Pedrell, Turina y Espali, debiéndose a este último la revisión efectuada en el año 1924, por la cual, la obra se reorganizó desde entonces completa, incluyéndose de nuevo en ella la hermosa "Judiada", que había sido suprimida durante más de medio siglo.

Sea los propios hijos del pueblo de Elche los que representan y cantan anualmente "La Fosta", cuya melodía se transmite tradicionalmente de padres a hijos, pues aunque está la partitura o "cosueta" del drama lírico, la mayor parte de los que intervienen como intérpretes no saben música.

La representación constituye, pues, una de las fiestas populares de la más alta prosapia artística que existe actualmente en el mundo, y causa, con justicia, la admiración y el respeto de cuantas gentes y pueblos de todas partes—españolas y extranjeras—acuden a presenciar este espectáculo único. Pero mientras en otros países se han olvidado o abandonado hasta ahora a los escasos recursos técnicos de sus organizadores locales, no han olvidado de impregnar con la fatuosidad de elementos extraños a su peculiar sentido, y con peligro de perderlo poco a poco en sus interpretaciones

de la primitiva grandera que le ha dado fama universal. Esto ocasionaría un perjuicio a nuestra cultura y al arte en general; pero también un daño de carácter económico, por cuanto la audición anual del "Misterio" es — y puede serlo más todavía— un legítimo motivo de atracción para el turismo, y por tanto, una fuente de ingresos.

Por todo lo expuesto, el Gobierno de la República, a propuesta del Ministro de Instrucción pública y Bellas Artes, decreta:

Artículo 1.º El "Misterio", del siglo XIII, conocido por "Festa de Elche", se declara monumento nacional.

Artículo 2.º Siendo una función de la Junta Nacional de la Música y Teatros Liricos fomentar el cultivo del folclore nacional y favorecer las manifestaciones artísticas de tradición popular, y por otra parte, organizar espectáculos y fiestas que tiendan a despertar en el pueblo los más nobles y levantados sentimientos celtícos, se encomienda a dicho organismo la misión de conservar el "Misterio de Elche", tomándose las medidas que juzgue oportunas para que el famoso drama lírico, en sus representaciones sucesivas, mantenga su eminencia artística y su carácter popular.

Dado en Madrid a quince de Septiembre de mil novecientos treinta y uno.

El Presidente del Gobierno de la República. NICETO ALCALÁ-ZAMORA y TORRES. El Ministro de Instrucción pública y Bellas Artes. MARCELINO DOMINGO y SANJUAN

A propuesta del Ministro de Instrucción pública y Bellas Artes, de acuerdo con el Gobierno de la República, y como ampliación a lo que dispone el Decreto de 21 de Julio de este año,

Yengo en decretar lo siguiente:

Las funciones de la Junta Nacional de la Música y Teatros Liricos, se desenvolverá con arreglo al siguiente programa:

1) Una Escuela Superior de Música en Madrid, que concederá un título especial a sus alumnos. En este Centro, además del estudio de las disciplinas superiores concernientes a la fónica y a la estética musical, se cursarán las asignaturas cuya materia proporcione al músico una cultura general, indispensable para situarse en ese plano neutro en que la sociedad

estima la capacidad total e indiferencia de las dadas, prescindiendo de sus habilidades técnicas o de su talento estrictamente profesional.

2) Una en cada Centro regional, en la que se proceda a la selección por oposición o por concurso, salvo en los casos de capacidad universalmente reconocida o de preparación excepcional en disciplinas nuevas, en que podrán hacerse nombramientos directos. Serán preferidos en las oposiciones y concursos, en igualdad de competencia técnica, los naturales de las regiones respectivas.

3) Creación en Madrid de las Orquestas del Estado, para conciertos y para los teatros líricos nacionales. Las destinadas a estos teatros podrán dar asimismo conciertos.

4) Creación de las Orquestas regionales, con un mínimo de sesenta Profesores, en las capitales que prácticamente se destacan como centros culturales de cada región, en las que habrá asimismo un teatro subvencionado por el Estado, cuya actuación, a las posibilidades de cada región, serán las que se crean serán análoga a la de las Corporaciones y teatros de Madrid, aunque adaptada, naturalmente, a las posibilidades de cada región.

5) Las audiciones sinfónicas se organizarán de manera que se alternen las temporadas cuyos programas sean de más popular, con intención educativa, con temporadas a base de programa de alta.

Será obligatorio el estreno de todas las obras compuestas por autores españoles, siempre que respondan a un mínimo de dignidad de concepto y corrección de escritura.

Al efecto, un Comité de admisión examinará las obras desde ese exclusivo punto de vista técnico, prescindiendo de su tendencia o escuela y del juicio estético que particularmente le merezcan. Ese Comité decidirá, teniendo a que las obras obtengan el mayor éxito posible, si deben figurar en los programas populares o en los de selección.

6) Todas estas Corporaciones tendrán a su frente Directores titulares y suplentes. Tanto los Directores como los Profesores de Orquesta, percibirán sueldo fijo del Estado.

7) Creación en Madrid y en las regiones, de masas corales. Sus directores percibirán sueldo del Estado. Los orfeonistas no, teniendo en cuenta que esas masas están compuestas por individuos que ejercen profesiones diferentes; pero estarán subvencionadas. Acuarán las fiestas regionales que se mencionan y en todas las oc-

casiones artísticas y culturales que designe la Junta regional.

D.—Organización y administración del Teatro Nacional de la Ópera y creación y administración del de la Zarzuela.

1) En el Teatro Nacional de la Ópera se tenderá a que todas las obras se representen en castellano, confiándose la traducción de las mismas a nuestros mejores poetas versados en los respectivos idiomas, de acuerdo con un músico competente que guie a aquél en cuanto se refiere a la adaptación métrica y al acento.

2) En el caso de que las obras se interpreten por compañías compuestas en su integridad por artistas conacionales de un autor extranjero, cuya sea la obra, se hace excepción de lo que se dispone en el artículo anterior, y la misma excepción se extiende a los casos en que intervienga un divo o artistas notables, cuya excelencia justifique su actuación en nuestro teatro.

3) Las obras serán puestas en escena con toda la dignidad que es preciso para mantener el prestigio del Teatro nacional y según las prácticas técnicas más actuales de escenografía.

Alternará en los programas el repertorio mundial clásico con el moderno. Se estrenarán todas las obras escritas por autores españoles, examinadas previamente con el criterio técnico expuesto y prescindiendo de opiniones particulares por un Comité de admisión, hasta un máximo de cinco obras cada temporada.

Las obras serán interpretadas por artistas españoles preferentemente. En los programas figurará habitualmente, junto con las operas, un "ballet" español o extranjero.

4) La gestión, siempre sujeta a criterio expuesto, será llevada directamente por la Junta o encomendada a un empresario de solvencia moral y artística, según aconseje la experiencia de los primeros ensayos.

5) El Teatro de la Zarzuela, que estará abierto la mayor parte del año, tiene la misión de cultivar el género municipal que estuvo vinculado a la cultura española y que por causa que no hemos de examinar aquí se apartó de ella lastimosamente. Se repondrá el repertorio clásico de nuestra gran Zarzuela, así como las mejores obras del género chico, sin perjuicio de intercalar en sus programas las óperas españolas, las extranjeras de repertorio mundial y, en general, cuantos espectáculos líricos le merezcan por su categoría, siguiendo el mismo plan de perfección interpretativa

Il·lustració 1 Declaració del Misteri d'Elx com monument nacional. Gaceta de Madrid, 15 de setembre de 1931

A més a més, com a novetat assignarà competències administratives a les comunitats autònomes per què fomenten les seues pròpies cultures i idiomes mitjançant la investigació i l'educació (Llei 16/1985), com ho recomana la UNESCO en aquest moment. També serà en aquesta ocasió quan es crearan, dintre de la categoria general de patrimoni històric, les categories de béns mobles i immobles etnogràfics (Art.46) definits com expressions materials "resultat de coneixements transmesos de forma consuetudinària i la factura de la qual s'acomoden, en el seu conjunt o parcialment, a una classe, tipus o forma arquitectònica utilitzats tradicionalment per les comunitats o grups humans" (Llei 16/1985:Art.47).

Amb els anys, aquests criteris o consideracions cap al patrimoni material etnogràfic, entès com un valor residual i menor davant la Cultura, la prevalença dels 100 anys d'antiguitat com a criteri de protecció o la necessària subjecció a la materialitat, anaren canviant i transformant-se gràcies la nova conscienciació que estava esdevenint de debats acadèmics i reunions d'òrgans internacionals com la UNESCO. Aquest context, propicià

posteriorment que tant a nivell estatal com autonòmic, s'activaren les mesures pertinents per la salvaguarda del passat i el seu llegat.

Fins fa poc, l'Estat espanyol sols comptava amb la protecció dels coneixements i activitats que són o han estat expressions rellevants de la cultura tradicional del poble espanyol en els seus aspectes materials, socials o espirituals, englobats dintre del patrimoni etnològic com hem dit anteriorment (Llei 16/1985: Art.46 i 47). No serà fins 2015 que es crearà una llei pròpia per la salvaguarda del PCI¹³, aprovada a pesar de les crítiques a la invasió de les competències autonòmiques (CARRERA, 2015). En aquest cas, l'estat espanyol va incloure, a més dels 5 àmbits creats per la UNESCO, 4 àmbits que no estaven presents a la convenció (Llei 10/2015):

- la toponímia tradicional com a instrument per a la concreció de la denominació geogràfica dels territoris¹⁴;
- gastronomia, elaboracions culinàries i alimentació;
- aprofitaments específics dels paisatges naturals;
- formes de socialització col·lectiva i organitzacions;
- manifestacions sonores, música i dansa tradicional.

Cal destacar també que en aquest any, el Ministeri d'Educació, Cultura i Esports realitzà un complet *Pla Nacional de Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial* el qual marca uns objectius a complir, els criteris a seguir, com s'ha d'actuar i la coordinació entre els diferents òrgans i comissions. L'objectiu d'aquest pla és si més no, seguint les bases establertes per la convenció de la UNESCO de 2003, fixar una base teòrica consensuada del concepte, característiques, àmbits i sistemes de registre i documentació, així com fomentar la investigació, sensibilitzar la població i facilitar la informació. Aquests objectius han de tenir en compte que el PCI és viu –cal evitar llavors la seua fossilització o paralització– i que està en transformació contínua –una transformació que,

¹³ Llei 10/2015, de 26 de maig de 2015, *Per a la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial*, Boletín Oficial del Estado. Suplement en llegua catalana.

¹⁴ Dintre, però, també estaria inclòs l'àmbit creat per la UNESCO de “Tradicions i expressions orals, incloses les modalitats i particularitats lingüístiques com a vehicle del patrimoni cultural immaterial”

però, no modifiquen la seua naturalesa ni provoquen la seua globalització o pèrdua dels elements que el caracteritzen, com tampoc propiciar la seua estandardització—, on els protagonistes són la comunitat que el representa i per tant cal valorar la implicació d'aquesta, així com també tenir en compte els objectes rellevants d'aquest patrimoni viu (Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 2015). Per tal d'aconseguir aquests objectius, aquest pla de salvaguarda ha vist adient enumerar tres línies d'actuació principals basades en la Convenció de la UNESCO: comptar amb programes d'investigació i documentació (registres, inventaris, catàlegs, atles, ets); conservar els suports materials associats; i tenir un programa de formació i transmissió (Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 2015).

Tot i amb això, les principals activadores del PCI han estat indubtablement les comunitats autònomes, algunes d'elles, exemples a seguir per la resta de comunitats. És el cas de Catalunya, qui ja al 1993 diferenciava entre el patrimoni cultural moble, immoble i immaterial (Llei 9/1993). Aquests han elaborat exhaustivament inventaris, catàlegs i declaracions (BICI i BIRL) del seu PCI i a hores d'ara compten amb una completa base de dades (*Il·lustració 2*), disponible a la xarxa amb tota la documentació i informació creada fins ara. Inclús, han aconseguit crear un ampli equip d'experts encarregats d'aquestes tasques.

The screenshot shows the website 'Patrimoni festiu de Catalunya' with the following elements:

- Header:** Logo of Generalitat de Catalunya (gencat.cat) and navigation links (Web, A-Z, Mapa web, Contacte, Cercar).
- Navigation Menu:** A list of categories including 'Festes i elements festius catalogats o declarats', 'Sant Antoni', 'Carnaval', 'Setmana Santa i Pasqua', 'Festes de maig', 'Corpus', 'Sant Joan', 'Festes Majors', 'Nadal, Cap d'any i Reis', 'Festes votives', 'Festes d'oficis i tradicions', 'Altres festes', 'Elements compartits', 'Inventari del patrimoni festiu de Catalunya', 'Catàleg del patrimoni festiu de Catalunya', 'Festes i elements festius inscrits al Catàleg', 'Procediment de catalogació', 'Imatge-PIV', and 'Mapa festiu'.
- Actualitat:** A section titled 'Actualitat' dated 'dimarts, 23 de gener de 2018'.
- El Destacat:** A featured article titled 'La festa de Sant Medir' with a photo of a parade. The text describes the festival's organization by the Federació de Colles de Sant Medir, involving a procession of bands on horseback and on foot, with a main event in Gràcia on the 3rd day. It also mentions a mass in the hermitage and a week of romeries.
- Glossari:** A section titled 'Glossari' with a sub-section 'Paraules clau' listing various festivals like 'Festa Major', 'Carnaval', 'Cavalcada de Reis', etc.
- Cercador:** A search bar with the text 'Cerca avançada'.
- Destaquem:** A section titled 'Destaquem' with the text 'Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural' and 'Espai web de la DGCPPAAC'.
- Footer:** A logo for 'etno' (Etnologia.cat) with the text 'Etnologia.cat'.

Il·lustració 2 Captura de la base de dades catalana (*Catàleg del patrimoni festiu de Catalunya*, 2018)

De la mateixa manera, també destaca la tasca realitzada per Andalusia, qui compta amb un complet atles patrimonial en què s'anomenen quins són els punts de partida, objectius i criteris tècnics i metodològics a seguir. També, així com ocorre a Catalunya, l' Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico (IAPH) compta amb col·laboradors i equips d'investigació formats, els quals s'encarreguen de la realització d'informes tècnics, estudis i propostes d'acord als objectius i la metodologia establerts. A més, altre dels punts més destacables és la separació que fan del territori, ja que no ho fan sols per províncies o comarques sinó que també hi ha una divisió segons l'orografia: àrees de serra, àrees de campanya, horta i vall del Guadalquivir i àrees de costa i metropolitanes (*Il·lustració 3*), amb l'objectiu de documentar, formar, investigar, analitzar i difondre els resultats obtinguts en el registre.

Il·lustració 3 Fases Atles del Patrimoni Immaterial Andalus. Font: CARRERA, 2009

Convé d'estacar ací breument que l'IAPH ha creat per cadascun dels àmbits una completa fitxa de registre del PCI (veure annex I -i-). En aquest cas la divisió que fan dels diferents àmbits varien substancialment dels proposats per la UNESCO (CARRERA, 2009):

- a) Rituales festivos (es correspon amb la categoria 3 de la UNESCO: usos socials, rituals i actes festius)

- b) Oficios y saberes (es correspon amb la categoria 4 i 5 de la UNESCO: coneixements i usos relacionats amb la natura i l'univers; tècniques artesanals tradicionals)
- c) Modos de expresión (es correspon amb la categoria 1 i 2 de la UNESCO: tradicions i expressions orals, inclòs l'idioma com vehicle del Patrimoni Cultural Immaterial; arts de l'espectacle)
- d) Alimentación y cocinas

La salvaguarda del patrimoni cultural al País Valencià: estat de la qüestió

Què ocorre aleshores al País Valencià? S'estan implantant aquestes mesures de salvaguarda? En els últims anys ha crescut exponencialment la demanda patrimonial (SANTAMARINA & MONCUSÍ, 2015) i al País Valencià podem confirmar aquesta tendència així com ocorre en moltes altres, conseqüència directa del context social i polític els quals amplien allò considerat patrimoni, les seues necessitats de salvaguarda i reconeixen el seu valor i potencial. Un context que donarà fruit a les primeres mesures legislatives. La primera redacció de la llei de patrimoni cultural (1998) recollia de manera general i poc desenvolupada –cap. I del Títol I– que “també formen part del patrimoni cultural valencià, en qualitat de béns immaterials del patrimoni etnològic, les creacions, coneixements i pràctiques de la cultura tradicional valenciana” (art.2), els quals seran inclosos en el règim de protecció mitjançant la inscripció a l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià (art.25). En aquesta ocasió, també veurem com s'inclou en la classificació de Béns d'Interés Culturals els béns immaterials com una categoria pròpia: “poden ser declarats d'interés cultural les activitats, coneixements, usos i tècniques representatius de la cultura tradicional valenciana” (art.26.1). I si parem esment, la definició és molt semblant quant als Béns de Rellevància Local al capítol IV, el qual inclou “com a béns immaterials del patrimoni etnològic, aquells coneixements, tècniques, usos i activitats representatius de la cultura tradicional valenciana” (art.55).

Més tard, al 2004, s'introduí una modificació¹⁵ en què ja es parla de manera més específica d'un patrimoni viu –sobretot l'immaterial– que necessita posar-se en valor protegint-ho i dinamitzant-ho, el qual materialitze les expressions culturals d'una societat especialment dinàmica com la valenciana i què s'ajusta a les exigències d'una societat valenciana cada vegada més conscienciada (Llei 4/1998)

“I és que en la nova societat de la informació i del coneixement, entesa com a etapa de l'evolució humana subsegüent a l'era post industrial, el major valor de qualsevol organització, de les societats i dels individus, és el patrimoni cultural i manifestacions que procedeixen d'eixa creativitat i intel·lectualitat, així com la seua transmissió i compartició, les que incrementen el nostre progrés personal i col·lectiu. Es tracta, en fi, dels nous béns culturals del coneixement” (Preàmbul¹⁶)

A més a més, es farà una relectura de l'article 26, la qual ampliaria la definició de la categoria d'immaterial d'acord amb les noves corrents internacionals, i afegiria “les creacions i les pràctiques, se suprimirien els qualificatius “més” i “valuós”, s'especificaven manifestacions, s'incorporaven la transmissió oral i la llengua del país i, per últim, s'inclourien béns de natura tecnològica” (SANTAMARINA, 2017: 126).

Per últim, al 2007 es creà una nova modificació¹⁷, la qual segons assenyala Santamarina tindrà tres objectius clars: “establir criteris per els Plans Especials de Protecció dels BICIs, assentar els criteris en els processos de restauració i completar la sistemàtica de l'Inventari General” (SANTAMARINA, 2017:126).

¹⁵ Dita modificació serà la LLEI 7/2004, 19 d'octubre, modificació de la LLEI 4/1998, de 11 de juny, *del Patrimoni Cultural Valencià*, de la Generalitat Valenciana (Diari Oficial núm. 4867 de 21.10.2004).

¹⁶ LLEI 7/2004, 19 d'octubre, modificació de la LLEI 4/1998, de 11 de juny, *del Patrimoni Cultural Valencià*, de la Generalitat Valenciana (Diari Oficial núm. 4867 de 21.10.2004).

¹⁷ En aquest cas es tracta de la LLEI 5/2007, 9 de febrer, modificació de la LLEI 4/1998, d'11 de juny, *del Patrimoni Cultural Valencià*, de la Generalitat Valenciana (Diari Oficial núm. 5449 de 13.02.2007).

Una vegada estudiada la llei valenciana junt amb les posteriors modificacions i haver vist des de dins com s'executa, podem observar que, d'una banda, malgrat que les modificacions han ampliat i millorat la definició del PCI i esclerificat uns criteris a seguir, actualment no existeix o no es du a terme un sistema de registre a seguir clar i diferenciat. La *Llei de Patrimoni Cultural Valencià* no incorpora què hauran d'incloure els inventaris o com serà la catalogació. Però sobretot, tot i que la modificació del 2004 en què a l'article 1 s'estipula que “formen part d'este patrimoni com a béns immaterials les expressions de les tradicions del poble valencià en les manifestacions musicals, artístiques, gastronòmiques o d'oci i, en especial, les que han estat objecte de transmissió oral i les que mantenen i potencien l'ús del valencià” (art.1.3) i la inclusió de la inscripció a la secció 5ª de l'inventari (art.15.2), no es defineix cap tipus d'àmbit, ni es nomena si ha de seguir els estipulats per la UNESCO, els estatals o bé se'n creen uns de nous. Si bé és cert que des de l'administració s'han esmerçat esforços per establir uns criteris d'avaluació del PCI¹⁸ i han creat un model de fitxa de catalogació (veure annex **I -ii-**), encara avui no hi ha un sistema clar a seguir, no sols per l'administració, qui es veu desbordada davant l'augment de la demanda de declaracions BICI i BIRL, sinó també pels agents sol·licitants, els quals moltes vegades desconeixen –no per ignorància, més aviat per falta de recursos personals i informatius– l'objectiu, criteris, característiques o línies d'actuació davant el patrimoni cultural valencià i la seua salvaguarda. Tampoc a dia de hui, així com sí ocorre en el patrimoni cultural material i moble i immoble, no comptem amb un inventari ni catàleg complet. Els articles 11 i 12 de la Convenció de la UNESCO de 2003 té entre els seus objectius que els membres han de confeccionar inventaris, però a hores d'ara no en comptem amb cap propi, únicament un Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià amb les declaracions dels Béns de Rellevància Local

¹⁸ Aquests tenen la finalitat de delimitar quin és l'objecte de protecció, creant uns principis a tenir en compte, criteris per la declaració de BIRL i BICI i els criteris de la comissió per donar prioritat als expedients que subsanen el desequilibri territorial. Un dels elements més rellevants és la creació de tipologies segons l'àmbit:

- a) Coneixements tradicionals sobre pràctiques productives, processos i tècniques
- b) Creences, rituals festius i altres pràctiques cerimonials
- c) Tradició oral i particularitats lingüístiques
- d) Representacions, escenificacions, jocs i esports tradicionals
- e) Manifestacions musicals i sonores

immaterials (BIRL) (Secció 5A) i dels Béns d'Interés Cultural immaterials (BICI) (Secció 1A), amb informació escassa i que no contenen les fitxes d'inventari o catalogació al complet (*Il·lustració 4*).

- ↳ Educació i Investigació
- ↳ Cultura
- ↳ Esport

PATRIMONI CULTURAL I MUSEUS

- ↳ Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià
- ↳ Secció 1a. Béns d'interés cultural
- ↳ Secció 2a. Béns de rellevància local
- ↳ Secció 3a. Béns mobles de rellevància patrimonial
- ↳ Secció 5a. Béns immaterials de rellevància local
- ↳ Altres inventaris sectorials no inclosos en l'IGPCV
- ↳ Tràmits i gestions vigents - patrimoni cultural
- ↳ Tràmits i gestions vigents - museus
- ↳ Informació jurídica i normativa aplicable al patrimoni cultural

[Enllaçar](#)
[← Tornar](#)

Betlem de Tirisiti

Fitxa
Dades jurídiques
Descripció
Fotos

Denominació	Betlem de Tirisiti	
Municipi	ALCOI	
Comarca	L'ALCOIÀ	
Província	ALICANTE	
Àmbit	Representacions, escenificacions, jocs i esports tradicionals	
Autor	UNIDAD ETNOLOGIA-DIRECCIÓN GENERAL DE PATRIMONIO CULTURAL VALENCIANO	
Any fitxa	2011	

- ↳ Educació i Investigació
- ↳ Cultura
- ↳ Esport

PATRIMONI CULTURAL I MUSEUS

- ↳ Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià
- ↳ Secció 1a. Béns d'interés cultural
- ↳ Secció 2a. Béns de rellevància local
- ↳ Secció 3a. Béns mobles de rellevància patrimonial
- ↳ Secció 5a. Béns immaterials de rellevància local
- ↳ Altres inventaris sectorials no inclosos en l'IGPCV
- ↳ Tràmits i gestions vigents - patrimoni cultural
- ↳ Tràmits i gestions vigents - museus

[Enllaçar](#)
[← Tornar](#)

Betlem de Tirisiti

Fitxa
Dades jurídiques
Descripció
Fotos

Secció	Primera
Classificació	Bienes inmateriales 1ª
Estat	Declaració singular immaterial
Anotació Ministeri	R-I-54-0000152
Observacions	BIC INMATERIAL, declarado por el Decreto 192/2002 de 26 de noviembre de 2002, publicado en el DOGV nº 4389 de 29/11/2002.
Publicacions DOGV	Resolució incoació Publicació declaració

Il·lustració 4 Captura amb la informació que podem trobar a la base de dades de la Generalitat Valenciana (Conselleria d' Educació, Investigació, Cultura i Esport , 2018)

De l'altra, així com han demostrat recents estudis realitzats per Santamarina, hi ha un augment de la demanda de patrimonialització, fruit de la nova consciència política i ciutadana, però també del context social en què ens emmarquem. Tanmateix, si parem esment en la localització d'aquells que ja han estat declarats, la distribució provincial és

desigual i pel que fa als tipus de municipis, es centralitzen majoritàriament en ciutats o municipis amb grans nuclis poblacionals (SANTAMARINA, 2017). A més a més, quant la distribució per àmbits és també completament desigual, amb la majoria de declaracions relacionades amb l'àmbit de "Creences, rituals festius i altres pràctiques cerimonials". Igualment, trobem una clara intenció en molts casos, de donar pas a la candidatura per la declaració de Patrimoni de la Humanitat, i molt probablement, amb la creença o motiu d'aconseguir la declaració de BICI o BIRL com mèrit o incentiu publicitari d'un territori, és a dir, la demanda turística és un factor determinant (ALSAYYAD, 2001) amb el qual crear una marca "identitària" d'un territori, allunyant-se de l'objectiu principal de salvaguarda real.

EL PATRIMONI CULTURAL IMMATERIAL VALENCIÀ: ANÀLISI I RESULTATS

Com ja hem dit abans, aquest projecte naix amb l'objectiu de conèixer l'estat de la qüestió en què s'emmarca la patrimonialització de béns valencians i aportar noves propostes. Amb aquest motiu, vam iniciar un projecte que ha consistit en llegir, comparar i analitzar detalladament els expedients de béns immaterials pendents d'avaluació per la seua protecció patrimonial que hi ha fins a hores i situar-nos en el panorama actual al territori valencià per saber quines són les seues característiques, tendències de patrimonialització, problemàtiques, necessitats, etc. En definitiva, un anàlisi exhaustiu de totes aquelles dades que s'hi troben als expedients i que ens aporten informació per extraure finalment –sota el nostre punt de vista– unes conclusions que donen solucions o millor dit, contribuir amb altres propostes, les quals puguen fer ús des de l'administració, la comissió avaluadora o els sol·licitants. Per aquesta raó, hem elaborat una base de dades buscant i estudiant prèviament altres propostes o projectes aplicats en altres comunitats (QUINTERO & HERNÁNDEZ, 2002; CARRERA, 2012). Finalment, la informació que hem cregut ha estat:

Títol del bé: nom propi pel qual és conegut, que identifica el bé patrimonialitzable

Nº d'expedient: nombre que identifica el bé patrimonialitzable una vegada registrat

Tipologia de sol·licitud (BIRL o BICI): tipologia que els agents sol·licitants han demanat

Data d'entrada: Any en què va arribar la sol·licitud al *Servei de Patrimoni Cultural*

Estat: En quin procés es troba actualment (Pendent, Requeriment, Denegat, Incoat)

Localitat: Municipi o municipis on estiga present

Comarca: Territori o territoris que representa

Província: Província a la que correspon el bé

Habitants: Nombre d'habitants que hi ha a la localitat representada

Renta per càpita: Mitjana d'ingressos per habitant de la localitat representada que estima la riquesa econòmica de dita població

Agent sol·licitant: Qui demana la patrimonialització d'un bé, ja siguen entitats públiques, col·lectius o individus

Inclou informe?: Anomenar si s'inclou una memòria en què s'hi parla de la història o de les característiques generals del bé que molts dels expedients més amplis contenen

Fitxa d'inventari o catalogació: Anomenar si contenen qualsevol d'aquestes fitxes en els que podem trobar les dades bàsiques del bé, on consta la identificació de tots i cadascun dels béns, amb informació de les característiques físiques, temporals i espacials, amb una breu descripció i la seua ubicació. En el cas de contenir una fitxa de catalogació, també s'inclourà la informació que identificarà els bens tutelats per la seua rellevància cultural, amb els elements històric-artístics o culturals que el caracteritzen i una investigació més en profunda del bé.

Àmbit: Quins dels àmbits representa per als agents sol·licitants dels cinc establerts per les administracions valencianes.

Grau de desaparició: vitalitat què gaudeixen els béns (plena, mitjana o està en procés de desaparició?)

Documentació associada: Tots aquells documents administratius, correspondència o informació variada que acompanyen l'expedient.

Annexes: Reculls audiovisuals, bibliogràfics, fotogràfics, etc.

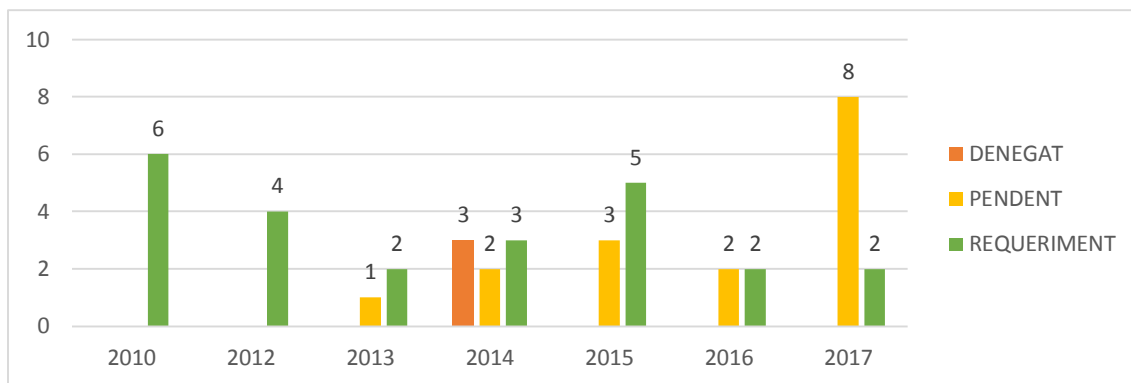
Els expedients amb què hem treballat han estat els de la següent taula en què s'especifica com se l'anomena, any en què va entrar a la *Direcció General de Cultura i Patrimoni* i en quin estat s'hi troba l'expedient:

EXPEDIENTS OBERTS		
Bé cultural immaterial	Any entrada	Estat
Semana Santa de Lliria	2010	Requeriment
Festa de Sant Miquel	2010	Requeriment
Romeria de Sant Vicent	2010	Requeriment
La Santantonà de la Todolella	2010	Requeriment
Danses tradicionals	2010	Requeriment
Dansa de guerra de Tolodella	2010	Requeriment
L'escaldà de la pansa	2012	Requeriment
Rosario de la Aurora	2012	Requeriment
La cordà	2012	Requeriment
Cant de la Passió de Setmana Santa	2012	Requeriment
La baixada de torxes des de la serra de Bolón	2013	Pendent
Treball dels vidriers i els coeters	2013	Requeriment
Cultura del cànem	2013	Requeriment
Tabarquinidad	2014	Pendent
Festivitat de Sant Antoni i la recua arriera	2014	Denegat
La aurora de Sella	2014	Requeriment
Tradicció musical valenciana materialitzada per l'agrupació de músics, cantadors i compositors nomenada el so	2014	Denegat
Auto dels Reis Mags	2014	Requeriment
Visitari Sepulchri	2014	Denegat
Desfilada de carrosses	2014	Denegat
Cant de la Sibil·la	2014	Requeriment
Misa Pastorela	2015	Pendent
Semana Santa Alicantina	2015	Pendent
Cantos de Pasión	2015	Pendent
Processó del foc	2015	Requeriment
Les danses de Bocairant	2015	Requeriment

Septenari a la mare de Déu dels Dolors	2015	Requeriment
La rendició	2015	Requeriment
L'albà	2015	Requeriment
Procesión del Encuentro	2016	Pendent
Cant de la Sibila	2016	Pendent
Festa del Corpus Christi de Morella	2016	Requeriment
Danses populars	2016	Requeriment
La jota d'Almenara	2017	Pendent
Cant de la carxofa	2017	Pendent
La mojiganga de Titaguas	2017	Pendent
Festes de l'arbret	2017	Pendent
Plat tradicional del Blat Picat	2017	Pendent
Concert de bandes de la "Fira de San Miquel"	2017	Pendent
Procesión del Santo Entierro	2017	Pendent
La romeria de la Santa Faç	2017	Requeriment
Baixà de Santa Bàrbara	2017	Requeriment
Falles del Camp de Morvedre	2017	Pendent

L'estat de les sol·licituds: expedients desbordants

Si observem els resultats que hem obtés, en primer lloc, de seguida veurem que hi ha una gran quantitat d'expedients sense resoldre des del 2010. De 77 expedients existents – inclosos els expedients resolts i declarats–, 43 encara estan oberts. Açò, suposa que més del 54% encara està en fase de resolució (*Taula 1*), una xifra molt elevada que demostra la saturació i falta de personal que hi ha en l'administració encarregada, en aquest cas el servei de Patrimoni Cultural.

Taula 1. Estat en què es troben els expedients oberts. Font: Direcció General de Cultura i Patrimoni. Elaboració pròpia

En segon lloc, quant als que sol·liciten iniciar un procés de patrimonialització, hi ha cert grau desconeixement de la informació i dels requisits necessaris abans de presentar-la¹⁹, raó per la qual a molts d'ells els han demanat requeriments abans de completar la resolució com podem observar a la *Taula 1*. En concret, hi ha 24 expedients que se'ls ha demanat un requeriment, en el qual s'insta a tots ells elaborar una fitxa de catalogació per poder estudiar la sol·licitud. Aquestes dades ens podrien semblar estranyes, ja que tots els expedients que estan estudiant-se se'ls hi ha demanat un requeriment i tots amb la mateixa exigència, una fitxa de catalogació completada. Si bé és cert que actualment el servei de patrimoni compta amb una fitxa de catalogació model completa i estàndard, els sol·licitants no poden accedir a ella fins que es posen en contacte amb l'administració o envien les dades inicials per obrir un procés de patrimonialització. De fet, aquells que aporten una informació més extensa i completa, usualment inclouen un informe en què s'hi parla de la història o de les característiques generals del bé²⁰, és a dir, contenen part de la informació necessària en el procés de patrimonialització, que tanmateix, no s'adequa als criteris ni al model de fitxa utilitzat des del *Servei de Patrimoni Cultural*. De forma

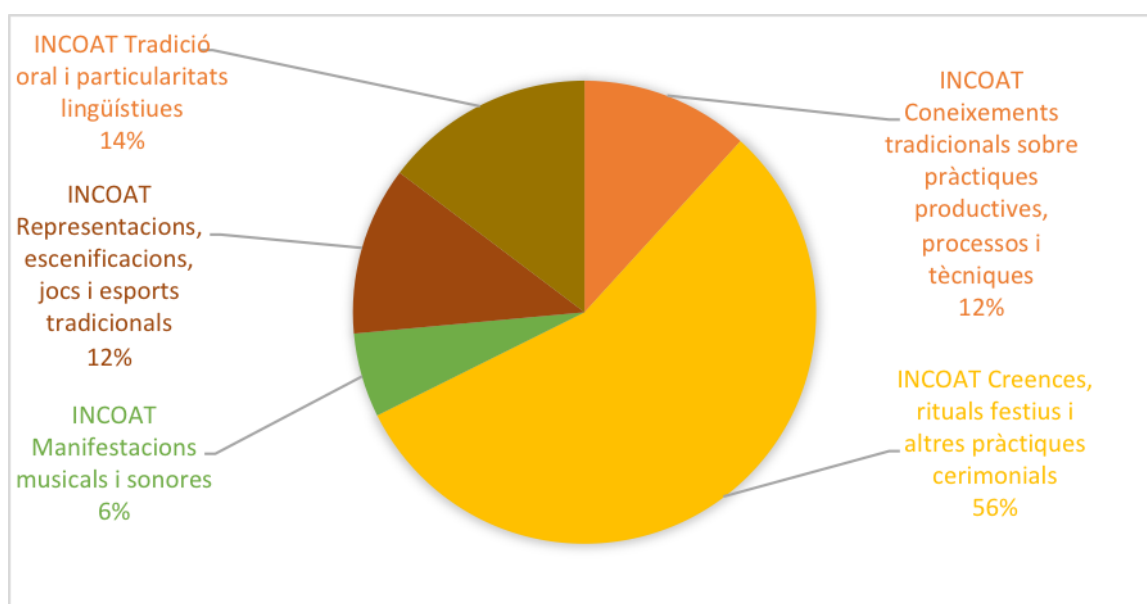
¹⁹ A hores d'ara hi ha una gran disparitat de quantitat informativa i documentació entre els diferents expedients, ja que trobem sol·licituds amb un sol full en què demanen la patrimonialització del bé i d'altres amb una quantitat excessiva d'informació –informes, bibliografia, material fotogràfic i audiovisual, reculls de premsa, cartes de recomanació i adhesió d'altres entitats o administracions, mocions dels ajuntaments que participen, recollida de signatures... –, algunes vegades, innecessària.

²⁰ De les 42 sol·licituds amb expedient obert, 27 inclouen informes, és a dir, un 64,3%. Informació extreta de la *Direcció General de Cultura i Patrimoni*.

paral·lela, aquesta falta d'informació que creiem hi ha, possiblement siga una de les conseqüències per la falta de personal als municipis i administracions que s'hi dediquen a aquesta tasca, però molt probablement també per què no se'ls ha facilitat una definició de què pot ser mereixedor de patrimonialitzar, la diferenciació entre les diferents mesures de protecció, els criteris, principis, finalitat d'aquestes o la documentació necessària per poder iniciar aquests processos.

Distribució d'àmbits: el territori de les festes

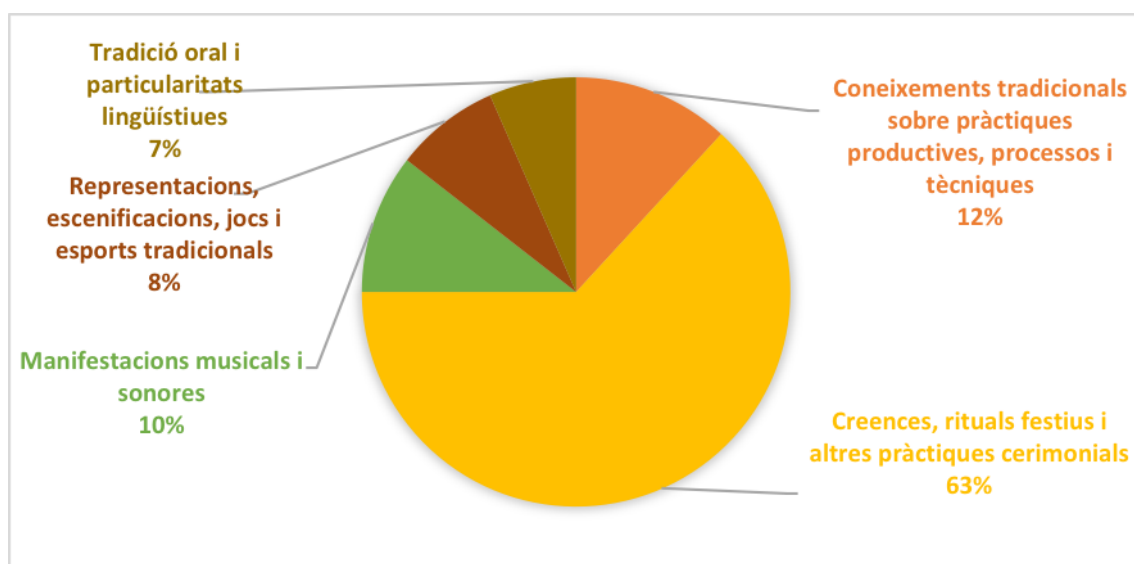
Des d'un primer moment, així com també ocorre en altres territoris, el País Valencià ha declarat una nombrosa quantitat de béns immaterials que corresponen a la categoria de "Creences, rituals festius i altres pràctiques cerimonials". Concretament, el 54% correspon a aquesta tipologia (*Taula 2*).

Taula 2. Tipologia d'àmbits d'aquells béns ja declarats BICI i BIRL. Font: Direcció General de Cultura i Patrimoni.

Elaboració pròpia

Un total de 19 béns²¹ els quals tots formen part de les festivitats en les localitats on s’hi representen, majoritàriament de caràcter religiós, i què constaten l’intent de construir identitats a través de l’hegemonia festiva i la religiosa, legitimada tant pels sol·licitants com els agents patrimonialitzadors. D’igual manera, si analitzem les dades tenint en compte els expedients oberts, aquesta tendència es repeteix, amb una presència completament desigual, i si ens fixem, la majoria d’expedients també són de l’àmbit “Creences, rituals festius i altres pràctiques cerimonials”; en aquest cas augmenta fins un 63% davant uns percentatges que estan per sota del 12% en la resta (*Taula 3*). Certament al País Valencià hi ha una gran quantitat de representacions i manifestacions culturals que són de natura festiva i cerimonials –Moros i cristians, Setmana Santa, festivitat de Sant Antoni, Falles, Processons, etc–, però, també n’hi ha d’altres corresponents als altres àmbits i que no estan protegits ni en fase de patrimonialització.

Taula 3. Percentatge segons l'àmbit que representen el PCI. Font: Direcció General de Cultura i Patrimoni.

Elaboració pròpia

²¹ Aquests 19 són: Les fogueres de Sant Joan, La cavalcada dels reis mags d’Alcoi, Entrada de bous i cavalls de Segorbe, El Misteri d’Elx, La Santantonà de Forcall, La festa de la Mare de Déu de la Salut d’Algemesí, La Solemnitat del Corpus Christi a València, Les Falles valencianes, El Sexxeni de Morella, Les peregrinacions de les Useres i Culla, La Romeria de les canyes, El ritual del Pa Beneït, La festa de les Falles de Xàtiva, Gandia, Sueca, Alzira i Torrent, La Tamborada de la rompuda de l’hora de l’Alcora, Les festes de Moros i Cristians de la Comunitat Valenciana, L’ambaixada de Moros i Cristians de Crevillent, La Mojiganda de Titaigües i El Tio de la porra de Gandia

Unes dades que ens mostren, d'una banda, la predilecció per la demanda d'aquest àmbit sobre els altres quatre existents, possiblement privilegiat i "dotat de valor" (CARMONA, TRAVÉ, & NOGUES, 2015:119) amb finalitats econòmiques i turístiques i no de salvaguarda. Els últims anys, la presència del nou turisme (PRATS, 2011) que demanda experiències autèntiques, originals, prístines, està en expansió a països com Espanya i aquestes noves activacions patrimonials tenen un gran valor com objecte de consum i venda (SANTAMARINA & MONCUSÍ, 2015). Estem assistint llavors a una mercantilització d'allò entès com "autèntic" (BOLTANSKI & CHIAPELLO, 2002) que privilegia aquestes festivitats, rituals o cerimònies amb motius econòmics, ja que són una excel·lent eina d'explotació que donen un benefici monetari.

De l'altra, possiblement estem davant una manca de conscienciació o coneixement davant totes les tipologies de PCI. Estem veient amb aquests resultats que la població té una visió folklòrica del passat i entén com patrimoni immaterial – i per tant com elements dotats de valors simbòlic i identitaris– allò relacionat amb de la festa, la religió o la tradició cultural, és a dir, elements espectaculars, estètics i bells, vistes aquestes com elements secundaris o amb menor valor. Llavors, no s'hi reflexa a hores d'ara la diversitat cultural i d'identitats valenciana sinó aquelles que estan més prop del patrimoni històric i artístic.

Siga pel motiu que siga, és evident que cal promoure la patrimonialització d'altres béns corresponents a àmbits més enllà de "Creences, rituals festius i altres pràctiques cerimonials". Així doncs, necessitem noves polítiques i implantar plans estratègics per la difusió, coneixement i conscienciació.

Tendències de patrimonialització: els zenits del Patrimoni Cultural Immaterial

Les últimes dècades estem assistint a un augment d'activacions culturals del patrimoni col·lectiu junt la creació, ampliació i renovació d'institucions i normatives, com també l'augment de publicacions i debats d'especialistes, gràcies a noves polítiques patrimonials i als canvis de valor tant d'objectes com subjectes patrimonials (SANTAMARINA, 2017). En el cas del País Valencià, a raó de l'aprovació de la Llei 4/1998 *del Patrimoni Cultural Valencià*, l'11 de juny de 1998, s'iniciarien les primeres declaracions en matèria de PCI. Des que en 2001 es duguera a terme la primera declaració com a BICI de la *fiesta de la Mare de Déu de la Salut d'Algemesí*, hi hagué successives declaracions d'una per any o cada tres anys – 2001, 2002, 2005, 2006 i 2009– fins comptar amb 5 declaracions en 2009 (*Taula 4*). Sorprenentment, un any després, les sol·licituds per any van créixer a un ritme vertiginós, passant d'una en 2009 a huit en 2010. Un creixement que anava augmentant exponencialment –excepte l'any 2011 que sols ho sol·licitaren i s'hi declararen dos béns– fins estabilitzar-se als últims cinc anys amb una mitjana d'entre 10 i 12 declaratòries anuals.

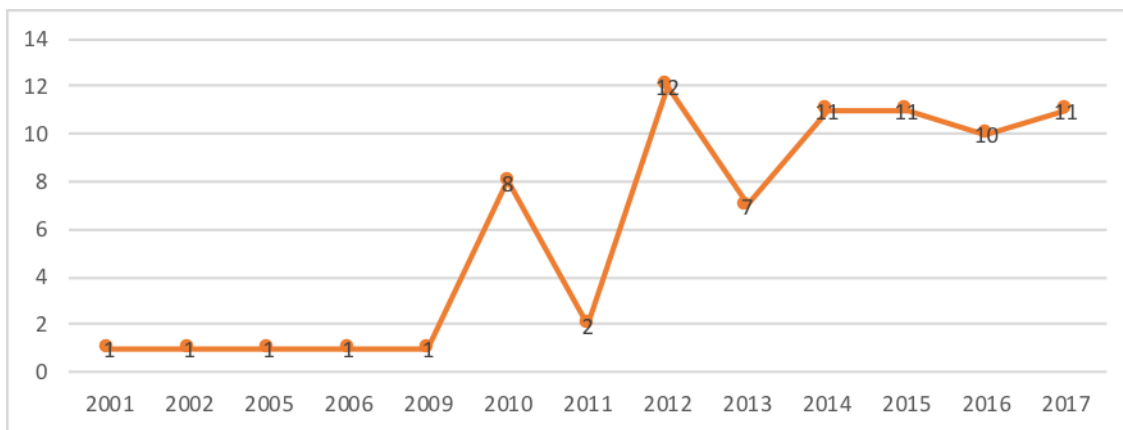

Tabla 4. Evolució patrimonialitzadora dels béns declarats i expedients oberts fins ara. Font: Direcció General de Cultura i Patrimoni. Elaboració pròpia

A hores d'ara desconexim quin ha estat el motiu d'aquest augment ja que no es correspon temporalment amb cap període normatiu²², polític²³ o social; possiblement ha estat produït per canvis de criteris, polítiques internes o locals.

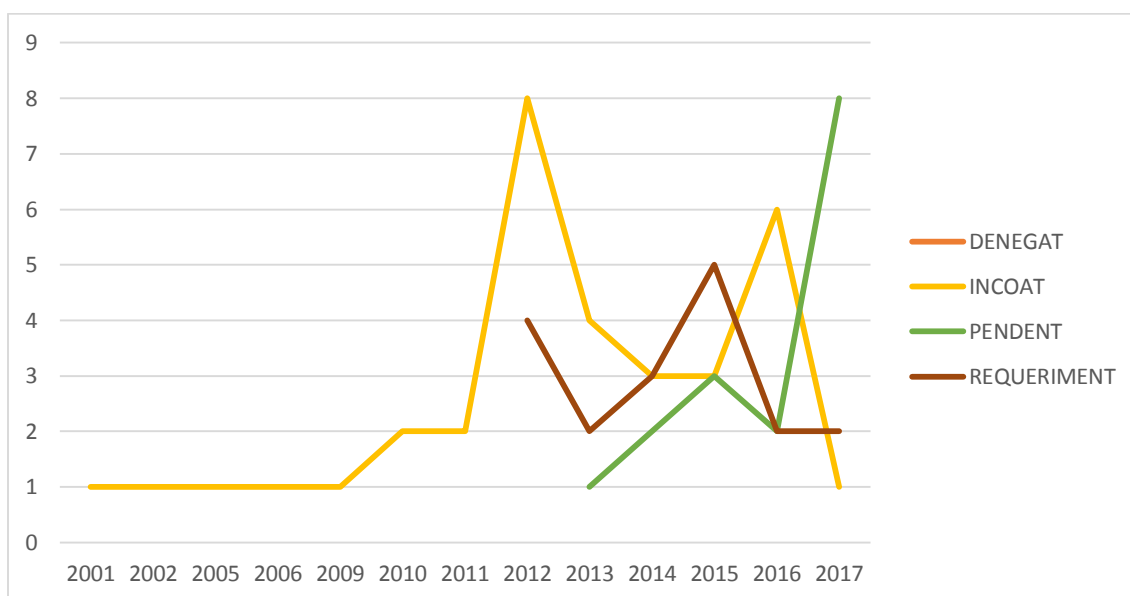
Tanmateix, coneguda la tendència a l'alça d'arribada de sol·licituds, s'estan declarant totes aquestes? Hi ha una evolució coherent i adequada entre expedients incoats i oberts? Segons les dades recollides, comptem amb 77 expedients oberts i resolts des del 2001 fins 2017. D'aquests, com ja hem dit anteriorment, 43 estan oberts, dels quals 3 han estat denegats –de denegats n'hi ha més, però aquests tres han tornat a iniciar el procés de patrimonialització–, 16 estan pendents i 24 se'ls ha sol·licitat un requeriment (*Taula 5*).

Des d'un punt de vista espacial, podem observar que des de 2013 la quantitat d'expedients pendents actualment– és a dir, que no han estat estudiats ni portats a la comissió avaluadora– ha anat multiplicant-se, passant d'un de l'any 2013 a fins huit del 2017. Tot

²² La UNESCO elaborà les seues recomanacions als anys 1989, 2001 i 2003; Espanya creà la llei patrimoni històric espanyol 1989 i en 2015 la llei 10/2015 per la salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial així com el Pla Nacional de Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial; al País Valencià entra en vigor al 1998 la llei de Patrimoni Cultural Valencià, modificada l'any 2004 i 2007, i al 2015 de Reconeixement, Protecció i Promoció dels Signes d'Identitat del Poble Valencià, derogada un any més tard.

²³ Si ens fixem en els períodes electorals– èpoques més susceptibles a poder activar un major nombre de declaracions– i l'any següent, tampoc es corresponen amb les dades analitzades (1999, 2003, 2007, 2011 i 2015)

i que hem de tenir en compte que a causa de la reunió en novembre de 2017 des de la comissió avaluadora es va decidir paraitzar tot procés declaratori fins que s'establiren uns criteris que milloraren el sistema patrimonialitzador vigent fins avui i que per tant ha augmentat la quantitat d'expedients oberts considerablement. No obstant això, en els últims cinc anys podem veure molts daltabaixos entre els diferents estats (*Taula 5*). D'una banda, mentre que la quantitat de declaracions baixa estrepitosament l'últim any, augmenta considerablement la quantitat d'expedients pendents d'avaluar. De l'altra, la quantitat de requeriments ha disminuït considerablement, responent bé als canvis realitzats des de la *Direcció General de Cultura i Patrimoni* quant a criteris i preferències en l'avaluació d'expedients –al menys fins febrer de 2018– i la implantació d'un model de fitxa de catalogació, o bé per l'augment d'expedients pendents, els quals no s'ha estudiat encara el seu contingut.

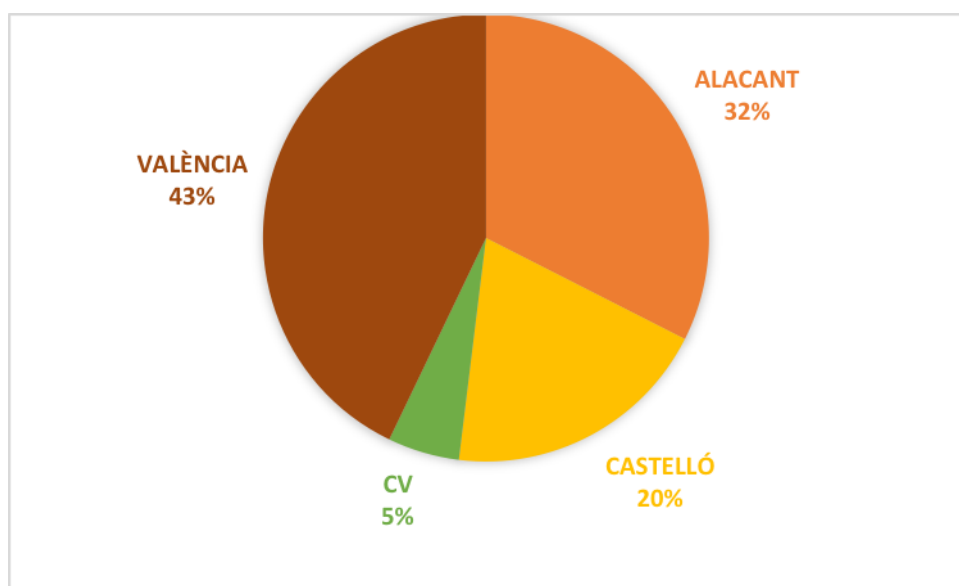
Taula 5. Evolució patrimonialitzadora dels expedients segons el seu estat Font: Direcció General de Cultura i Patrimoni. Elaboració pròpia

En definitiva, han augmentat el nombre de sol·licituds i la tendència possiblement vaja en augment o s'estabilitze, però també ha augmentat la quantitat d'expedients per resoldre, fruit de la indispensable necessitat de comptar amb uns criteris per les declaratòries, més enllà del judici i les decisions del membres de la comissió avaluadora, que faciliten les tasques prèvies a les comissions que es realitza per part dels tècnics de l'administració.

Distribució geogràfica (des)igualada

En un altre orde de coses, unes de les dades més interessants que hem descobert després de dit anàlisi han estat la distribució geogràfica dels béns. En primer lloc, tant de les declaracions resoltes com les que estan oberts, hi ha 4 que representen tot el territori valencià – un 5% –, que són *la Pilota Valenciana, les normes de Castelló, les festes de Moros i Cristians del País Valencià*²⁴ i *La tradició musical popular valenciana materialitzada per les Societats Musicals del País Valencià*. Podríem anomenar també en aquest punt els tocs manuals de campana, però al registre consten com expedients diferenciats de les localitats d'Albaida, València, Castelló de la Plana i Segorbe i aleshores hem decidit mantenir aquesta separació. Les 73 restants estan distribuïdes per les tres províncies; encapçalant la llista tenim la província de València, amb 33 béns –que correspon a un 43%–, seguida d'Alacant al darrere amb 25 –el 32%– i Castelló a la cua amb 15 –un 20%– (*Taula 6*). Crida l'atenció la gran diferència entre Castelló i València,

²⁴ Encara que avui estan declarades com a BIRL, actualment està en revisió, tant per part dels experts com pels sol·licitants, ja que aquests últims volen canviar la declaració a BICI.

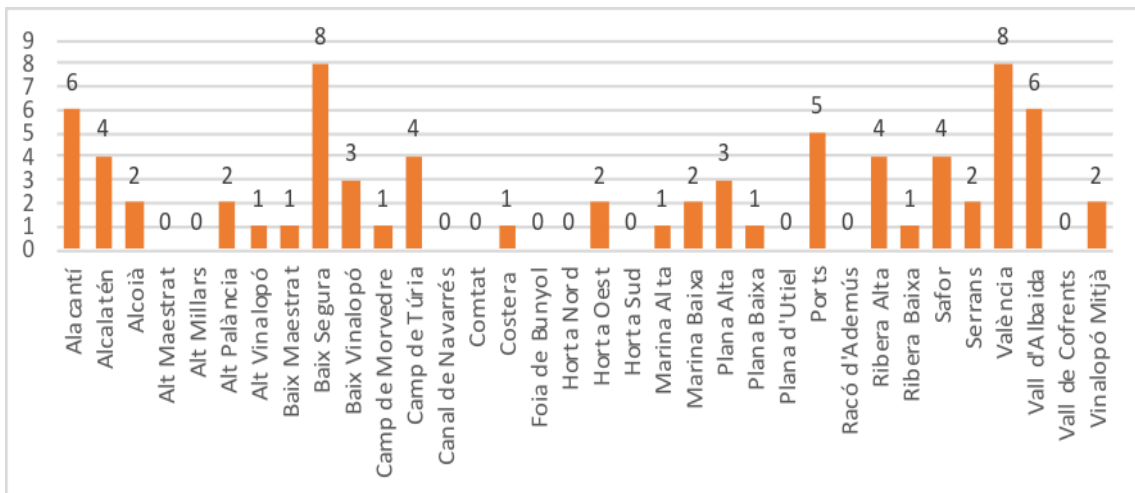

Taula 6. Percentatge de distribució per províncies i País Valencià). Font: Direcció General de Cultura i Patrimoni. Elaboració pròpia

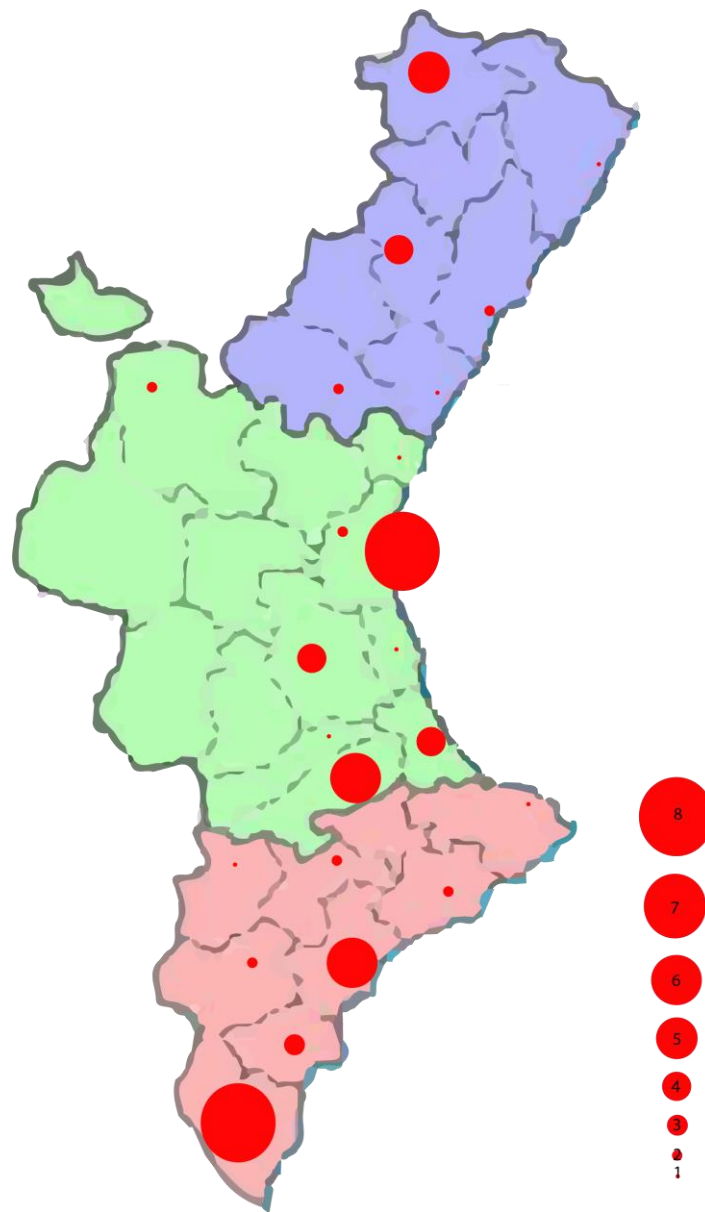
ja que aquesta última multiplica per dos a la província septentrional. I es que, malgrat hi ha una major distribució per províncies que uns anys enrere, continua sent desigual i València encara compta amb un 43% de processos patrimonial del còmput total (Taula 6), és a dir un percentatge que quasi supera a Castelló i Alacant juntes.

De la mateixa manera que hi ha una clara distribució asimètrica entre províncies, la situació no varia comarcament, si més no, s'agreuja (Taula 7). El País Valencià està conformat per 33 comarques en les que els béns culturals immaterials es distribueixen de la següent manera (Taula 7 i Il·lustració 5): 10 no tenen cap expedient (el 33% de les comarques), 14 en té menys de quatre (el 42% de les comarques), i 9 en tenen de quatre a huit (el 27% de les comarques). Açò suposa que el 75% de les comarques estan per sota de quatre expedients i sols un 27% estan per sobre, mantenint una localització centralitzada i poc repartida. En tan sols 9 comarques aleshores s'hi concentren cinquanta, és a dir, que el 27%²⁵ de les comarques acaparen el 67% dels béns declarats o oberts.

²⁵ Si desgranem inclús més aquest 27%, trobarem que d'ell, un 30% està localitzat a la Comarca de la Vega Baixa i València, és a dir, hi ha huit béns en cadascuna d'aquestes comarques, unes xifres completament descompensades.

Taula 7. Distribució de béns immatèrials per comarques. Font: Direcció General de Cultura i Patrimoni. Elaboració pròpia

Il·lustració 5 Béns per comarca. Mapa de Comarques del País Valencià. Font: Direcció General de Cultura i Patrimoni. Elaboració pròpia

Així mateix, no sols hi ha una alta concentració en unes poques comarques sinó que, a més, hi ha molt poca representació de les zones rurals, sent les poblacions capitals de comarca o nuclis urbans –a partir de 10.000 habitants (FIDALGO, 2012)– i amb una Renta per càpita major²⁶ on s’hi troben quasi tots els expedients. Paral·lelament, ja siga amb un major o menor nombre d’expedients, cal parar esment a la distribució geogràfica física, ja que les zones en què preponderen el nombre d’expedients són les zones de vall i d’horta properes al litoral i àrees metropolitanes (*Il·lustració 6*), amb molt poca representativitat a les zones muntanyoses, les quals coincideixen generalment amb la situació de les poblacions rurals.

Llavors, les activacions patrimonials no estan seguint un criteri de representativitat de tot el territori, sinó que presenta una distribució geogràfica inconstant, centralitzada en territoris amb una alta densitat poblacional (BERAZALUCE, 2018) i major renda per càpita, localitzades majoritàriament en zones properes a la costa o metropolitanes. Així com espacialment no semblava regir-se per cap pauta, geogràficament sí ho fa.

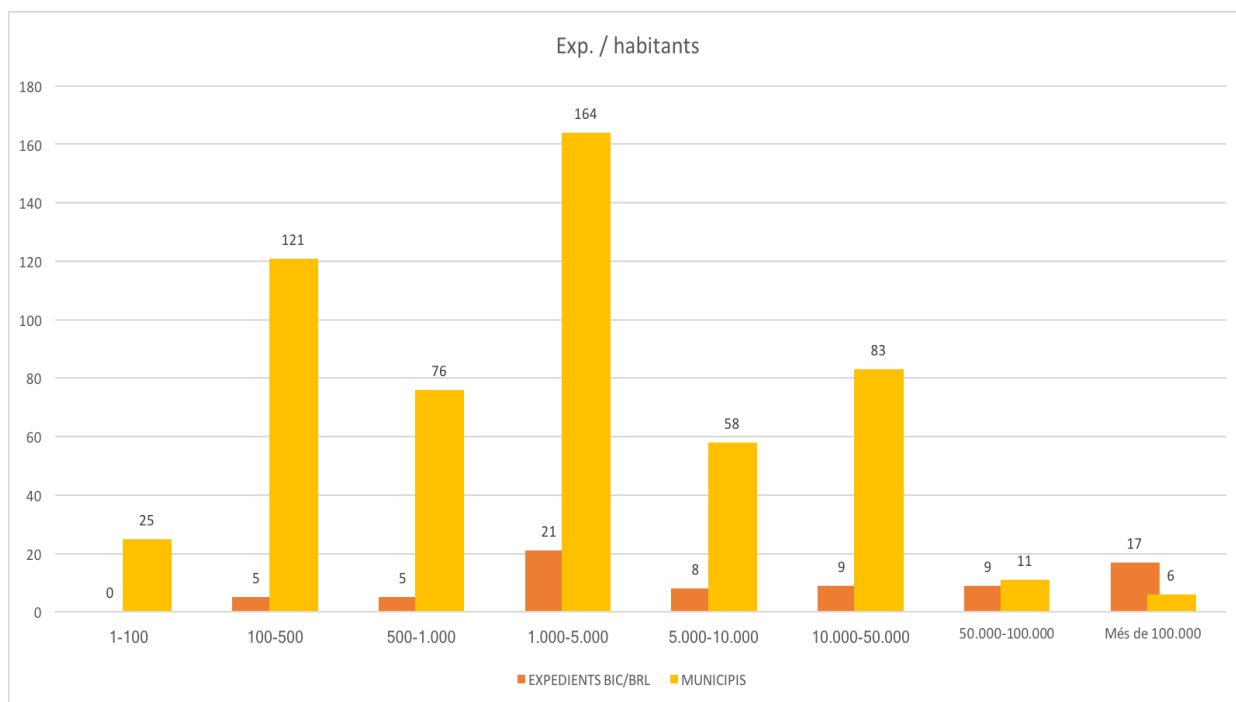
D’una banda, les activacions patrimonials estan cada vegada més relacionades amb les activitats turístiques (PRATS, 2014), i des dels poders polítics estan interessant-se en estratègies de mercantilització, invertint en les singularitats culturals (MONTENEGRO, 2010) no per qüestions identitàries sinó econòmiques (PRATS, 2006). Un caldo de cultiu perfecte per aquells territoris que no poden explotar turísticament els seus recursos com ho fan les zones costaneres o metropolitanes. Un clar exemple és el cas l’àrea urbana d’Elx, on als anys 90, amb motiu de millorar la situació socioeconòmica i combatre la crisi industrial i empresarial que estava esdevenint, el govern decidí invertir en el sector turístic i crear una marca de ciutat mitjançant la patrimonialització de tres grans símbols identitàris: el Palmeral, la Dama²⁷ i El Misteri. Una estratègia que ha utilitzat patrimoni com a símbol identitàri per ser objecte de consum turístic i no com a elements

²⁶ La renda per càpita dels municipis amb expedient és: En poblacions urbanes, de més de 10.000habitants, 23.000€ de mitja, mentre que en poblacions rurals la mitjana es redueix a 19.000€ (www.elpais.com, 2016)

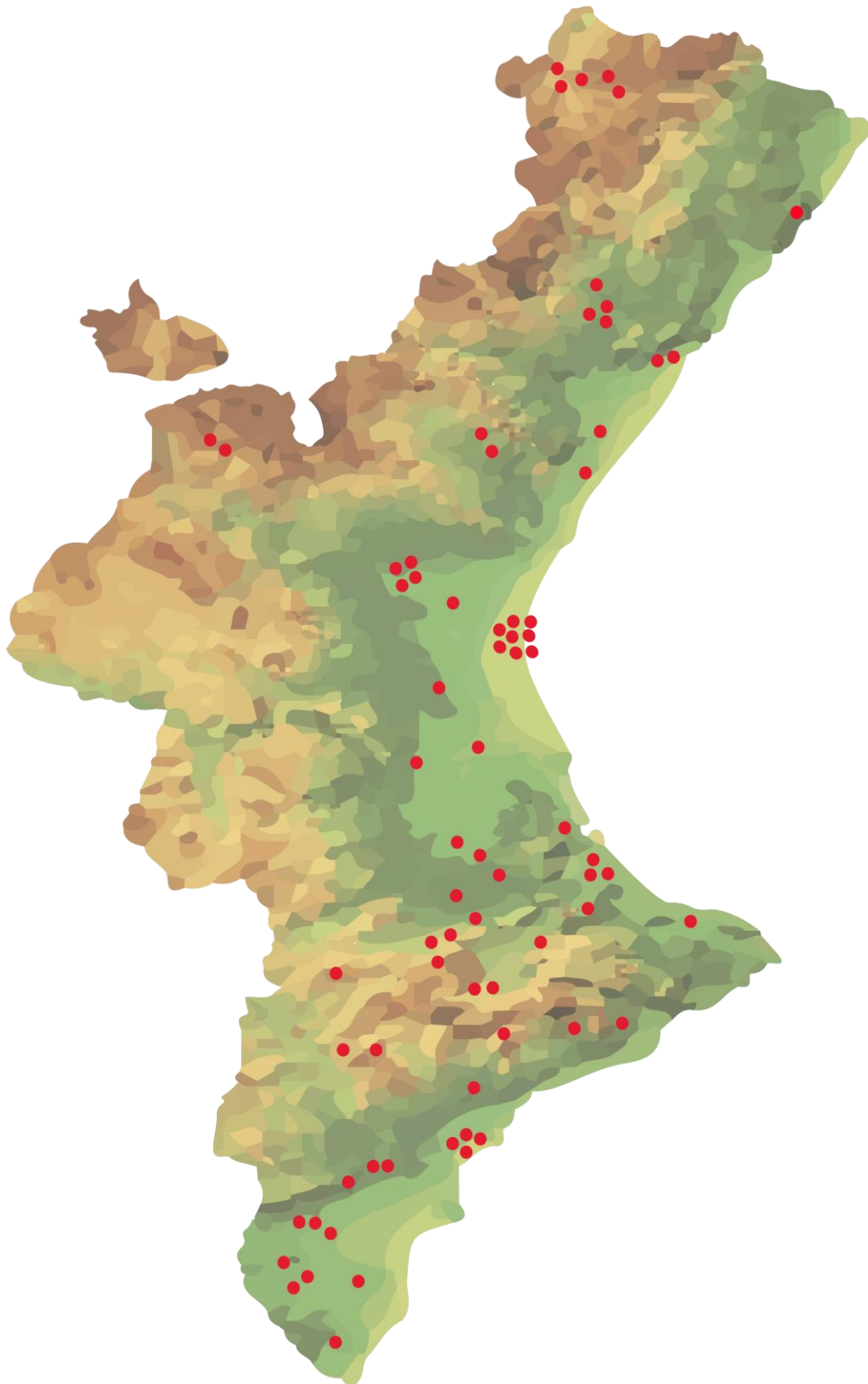
²⁷ Qui recordem ni tan sol es troba en dita ciutat, sinó que està exposada al Museu Arqueològic de Madrid.

representatius del territori i de les seues comunitats, deixant a banda –econòmicament i simbòlicament– altres elements com ara el Museu de Puçol (CARMONA, TRAVÉ, & NOGUES, 2015).

De l'altra, són aquells municipis que compten amb administracions suficientment grans els què finalment duen a terme les activacions patrimonials. De fet, aquests compten amb personal suficient que puga realitzar aquesta tasca, mentre que els municipis rurals amb administracions modestes o compartides amb altres pobles no en presenten cap (*Taula 8*).

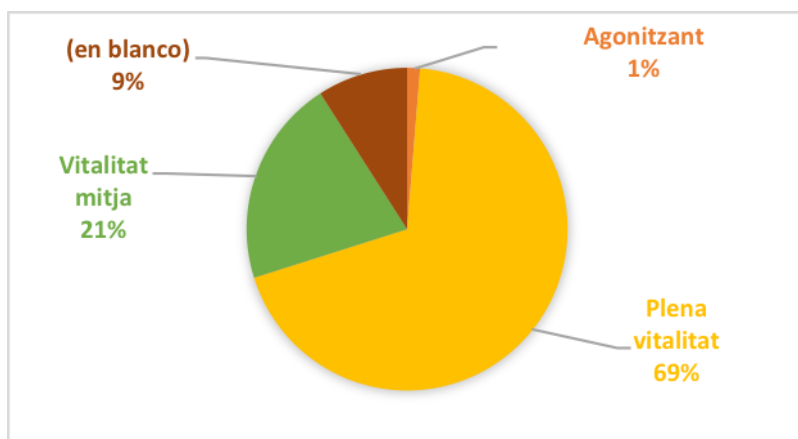
Taula 8. Distribució d'expedients per nombre d'habitants. Font: Direcció General de Cultura i Patrimoni. Elaboració pròpia

Il·lustració 6. Distribució de béns per comarques. Font: Direcció General de Cultura i Patrimoni. Elaboració pròpia

BICIs i BIRLs, la salvaguarda de béns culturals immaterials o un pas intermedi per candidatures internacionals?

Les tendències patrimonialitzadores al País Valencià com hem vist, van en augment. Tant l'objecte com el subjecte són valorats i en aquest procés els agents socials participen cada vegada més (BORTOLOTTI, 2014)²⁸, amb l'objectiu de salvaguardar aquelles expressions culturals que ens representen o que són singulars i que necessiten d'aquests processos per poder garantir la seua viabilitat. Respecte aquest fet i així com digué Kirshenblatt-Gimblett (2004), un dels punts a tenir en compte per afegir als llistats de PCI, segons recomana la UNESCO, tant a nivell internacional com local, és la vitalitat dels elements, ja que aquell que gaudeix de plena vitalitat, no necessita ser salvaguardat; i si ja està agonitzant, els esforços per salvaguardar-ho no seran efectius. Si bé és cert que sols ha arribat un expedient en què el bé està ja en fase agonitzant – el treball dels vidriers i els coeters de l'Olleria– resulta paradoxal que de les declaratòries i els processos oberts de declaració al País Valencià, el percentatge que se situa dintre d'aquest parer siga sols d'un 21% davant un 69% que gaudeix d'una vitalitat plena (*Taula 9*). Això vol dir que la majoria dels casos no necessiten ser salvaguardats ja que en primer lloc, difícilment

Taula 9. Percentatge de vitalitat dels expedients analitzats. Font: Direcció General de Cultura i Patrimoni. Elaboració pròpia

²⁸ Tot i que poc a poc van incorporant-se, encara avui hi ha una presència residual d'aquests al País Valencià –apareixen com informadors i en molt poques ocasions tenen un paper més actiu en aquells espais anteriorment reservats per a especialistes–.

podrien desaparèixer i, en segon lloc, tenen les eines suficients per poder garantir la seua viabilitat.

En aquest sentit, hem arribat a preguntar-nos quina és llavors la finalitat dels sol·licitants alhora de demanar una declaració. Sota el nostre parer, en primer lloc i com ja hem comentat, hi ha una clara intenció mercantilitzada fetixitza i espectacularitza amb allò patrimonial (SANTAMARINA & MONCUSÍ, 2015), utilitzant-ho com a símbol identitària/marca territorial per ser objecte de consum turístic i no com a elements de valor representatius del territori i de les seues comunitats. En segon lloc, i relacionat amb l'anterior, ens crida l'atenció una gran quantitat d'expedients que demanen ser inclosos a la Llista de PCI de la Humanitat o bé ja han estat inclosos, concretament un 18% (*Taula 10*) – 14 dels 77 expedients s'hi fa menció. S'utilitza llavors els processos de patrimonialització de declaració BICI i BIRL com a primer pas per arribar a ser inclosos a la Llista de Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat o més aviat no hi ha un coneixement previ de quins són els processos de patrimonialització que disposem al país? Caldria llavors un anàlisi més profund que estude les causes d'aquest fet.

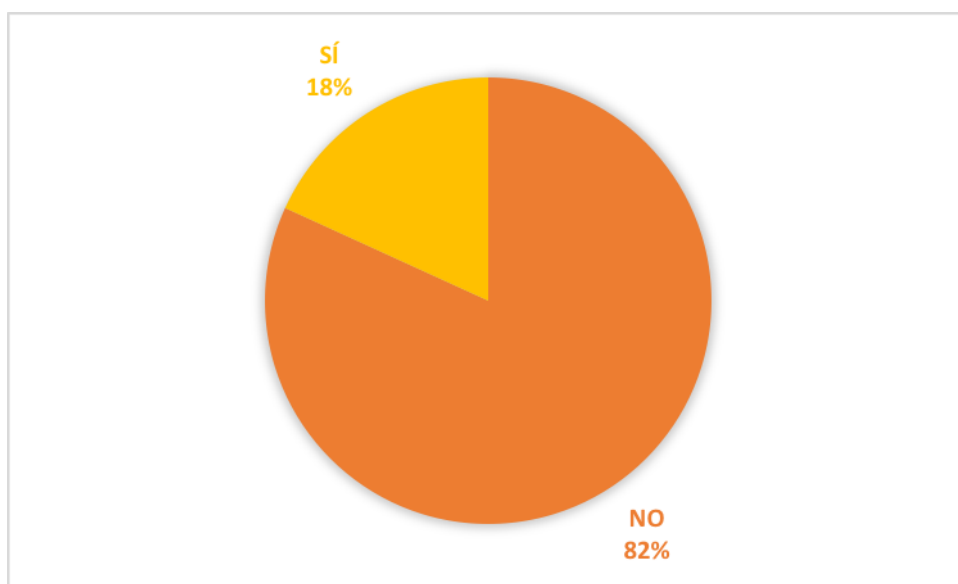

Tabla 10. Percentatges de sol·licituds que demanen o han estat inclosos als llistats de PCI. Font: Direcció General de Cultura i Patrimoni. Elaboració pròpia

NOVES PROPOSTES: LA CREACIÓ D'UNA GUIA

Al llarg d'aquest capítol desenvoluparé l'inici d'una proposta metodològica per la documentació i salvaguarda del PCI que hem confeccionat des de la *Direcció General de Cultura i Patrimoni* valencià. Com hem pogut observar, uns dels principals problemes que hem pogut extraure han estat la desbordant quantitat d'expedients que hi ha per resoldre; la no-representativitat, tant tipològica com geogràfica, de tot el territori o patrimoni que manifeste l'heterogeneïtat i diversitat cultural valenciana; la presència residual dels agents socials que representen i formen part del bé en els processos patrimonialitzadors, que participen majoritàriament com informadors; o la necessitat de disposar d'uns criteris a seguir i un protocol en els processos de patrimonialització dels béns immaterials. Per aquestes raons, des de la universitat i l'administració hem vist adient elaborar una eina de consulta que facilite el procés d'execució en les futures declaratòries, la qual consisteix en una espècie de Guia que tenim intenció de posar a l'abast de qualsevol mitjançant l'espai web de la *Conselleria d' Educació, Investigació, Cultura i Esport*.

En primer lloc, la Guia ha estat elaborada després d'estudiar altres projectes que ja estan en marxa²⁹. Alguns dels estudiats han estat el sistema català, el basc, el murcià o l'andalús (LORENZO, 1995; RIOJA, 2001; RUIZ, 2006; CARRERA, 2009; MONTENEGRO, 2010).

En segon lloc, per la redacció d'aquesta ens hem basat principalment en les convencions i recomanacions de la UNESCO, el Pla Nacional de Salvaguarda, les lleis estatal, les lleis valencianes i els criteris i materials ja utilitzats des del servei de patrimoni per tal

²⁹ Aquesta Guia ha estat, en primer lloc, proposada per la tutora acadèmica Beatriz Santamarina i els tutors de pràctiques Xavier Noguera i Consuelo Matamors. Per la seua redacció, hem treballat junt al company Jorge Perigüell, amb qui compartirem el període de pràctiques acadèmiques.

d'abordar-ho de manera adequada i adient al context actual. Hem intentat llavors dissenyar una eina de consulta compatible amb les lleis que ens afecten; els sistemes de catalogació ja existents; que puga servir com eina de gestió per l'administració pública i puga fer-ne ús quan s'inicien els processos de patrimonialització de manera que fomenten i materialitzen la diversitat cultural valenciana; que tinguen en compte la singularitat i representativitat territorial (SANTAMARINA & MONCUSÍ, 2015); que s'utilitze per la salvaguarda i la posada en valor del PCI; que eviten la mercantilització dels elements singulars i dotats de valor de la cultura (MONTENEGRO, 2010).

Guia per la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial Valencià³⁰

INTRODUCCIÓ	62
EL PATRIMONI IMMATERIAL	64
OBJECTIUS DE LA SALVAGUARDA	68
CRITERIS D'ACTUACIÓ.....	71
PRINCIPIS BÀSICS.....	72
CRITERIS DE VALORACIÓ.....	73
ÀMBITS D'ACTUACIÓ	76
SISTEMES D'ACTIVACIÓ.....	78
Eines.....	78
Fitxa d'inventari	80
Fitxa de catalogació	82
PROCÉS DE DECLARACIÓ Tot expedient, des que és creat pels agents sol·licitants passa pel següent procés administratiu:	84
PASSOS A SEGUIR PER L'AGENT O AGENTS ACTIVADORS	85
CRITERIS DE SELECCIÓ I ACCEPTACIÓ DE SOL·LICITUDS	89

³⁰ Com que aquesta Guia ha estat elaborada en conjunt amb el nostre company, hem vist adient assenyalar en blau aquelles parts que han estat redactades per Jorge Perigüell, amb la finalitat de no apropiar-nos de la faena d'aquest.

INTRODUCCIÓ

La Guia per la Salvaguarda del PCI valencià naix com una eina de gestió dels béns culturals del territori valencià amb l'objectiu de disposar d'una metodologia que coordine als agents activadors – administracions locals, col·lectius, societats o individus– i l'Administració, però sobretot per què tothom compte amb els recursos necessaris per activar i salvaguardar el PCI valencià.

D'antuvi, aquesta Guia ha estat creada des de la *Direcció General de Patrimoni* de la Generalitat Valenciana amb la intenció de millorar el procés de patrimonialització dels béns culturals immaterials, ja que al no existir models previs – la conscienciació de protecció d'aquestes manifestacions, enteses com elements culturals, és relativament recent– els sol·licitants no disposaven dels recursos pertinents per dur a terme dits processos, sobretot aquelles poblacions amb administracions més modestes. Una de les primeres mesures duta a terme internament des de l'Administració fou l'establiment d'uns criteris per l'avaluació del PCI de la Comunitat Valenciana. Una mesura sorgida amb l'objectiu de vertebrar la representativitat en tot el territori dels béns immaterials, així com promocionar la diversitat cultural mitjançant polítiques culturals i instruments reguladors.

D'igual manera, es considerarà adient constituir una comissió tècnica que estudiara des de llavors les manifestacions culturals, donant resposta a les necessitats que presenta la protecció del patrimoni cultural. Finalment, es creà una *Comissió Tècnica per a l'Estudi i Inventari del Patrimoni Immaterial* en juny de 2016 (ORDRE 19/2016, d'1 de juny, de la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, per la qual es constitueix una comissió tècnica per a l'estudi i inventari del patrimoni immaterial), sota el que disposa l'apartat segons de l'article 7 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, *del Patrimoni Cultural Valencià* –aquest és la segona comissió ja que al 2012 es creà una que es dissolgué en poc temps – i amb les funcions assessores i consultives. Aquesta comissió dona resposta a les necessitats que presenta el patrimoni cultural analitzant-lo i avaluant-lo a fi de dotar de la deguda protecció patrimonial a les mostres més representatives de les

manifestacions i la seua inclusió en l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià. Dita comissió, presidida pel titular de la *Direcció General de Cultura i Patrimoni* o de la persona que la delegue, està composta per:

Un o una representant de la Universitat de València

Un o una representant de la Universitat Miguel Hernández d'Elx

Un o una representant de la Universitat d'Alacant

Un o una representant de la Universitat Jaume I de Castelló

Un o una representant de la Universitat Catòlica de València Sant Vicent Màrtir

Un o una representant del Museu Valencià d'Etnologia

Tres representants designats per la conselleria competent en patrimoni cultural.

Des d'aleshores, aquesta comissió s'ha dedicat a l'anàlisi i avaluació dels expedients oberts de patrimoni immaterial que requereixen de la seua protecció i salvaguarda. Així doncs, després de comprovar l'existència d'aquestes mesures, hem vist adient actualitzar les seues propostes i crear-ne de noves, amb la finalitat de millorar l'execució de mesures de protecció actuals així com facilitar l'accés i difusió de les eines que disposem per tothom, implementant llavors la Convenció per la Salvaguarda del Patrimoni Immaterial (UNESCO) ratificada per Espanya al 2006.

Algunes de les produccions i manifestacions culturals immaterials han aconseguit mantenir-se vives i en perpetu procés de transformació; han sobreviscut com a manifestacions úniques i han aconseguit fer front a les formes d'estereotipació i espectacularització que poden esdevenir de la cultura de masses. Però malauradament són moltes les que encara estan en perill de desaparició, raó per la qual la UNESCO ha engegat en les últimes dècades nombroses iniciatives per protegir-les i que han arribat fins moltes comunitats autònomes, les quals han avançat cap a la promoció de la diversitat cultural mitjançant polítiques culturals i instruments reguladors basats en la *Convenció per la Salvaguarda del Patrimoni Immaterial*. Entre aquestes comunitats es troba la Comunitat Valenciana, qui compta amb un Inventari General de Patrimoni Cultural Valencià amb els BIRL i BICI declarats. A més, des d'aquest moment, tots els ciutadans

i ciutadanes valencians comptaran amb aquesta Guia per poder així facilitar la tramitació del nostre patrimoni immaterial.

En definitiva, en ella trobarà tota la informació necessària per poder dur a terme la patrimonialització dels béns immaterials amb una primera part que ens explica què és el Patrimoni Immaterial i quines són les seues característiques més rellevants, així com l'objectiu de la seua patrimonialització, de la seua salvaguarda. A més compta amb una detallada enumeració de quins són els criteris d'actuació pels quals s'han de regir tant l'Administració com els sol·licitants. La segona part podrem veure els apartats més rellevants per als sol·licitants i on trobarem d'una banda, els àmbits existents –el sol·licitant o sol·licitants han de llegir atentament aquest apartat ja que determinarà la natura del bé– i de l'altra quins processos ha de seguir o què necessiten per poder obrir una sol·licitud.

EL PATRIMONI IMMATERIAL³¹

En la següent Guia, definim el PCI sota les premisses que naixen a París en 2003, al llarg de la *Convenció per la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial* de la UNESCO, qui des de 1989 ha anat mostrant una preocupació cada vegada major per aquesta tipologia patrimonial. Les citades premisses s'aplicaren a la legislació espanyola amb la Llei 10/2015 per la seua salvaguarda, la qual juntament amb el *Pla Nacional de Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial* de 2015 marquen les pautes a seguir dins de l'àmbit estatal. Per últim, la legislació valenciana en matèria patrimonial es basa en la Llei de Patrimoni Cultural Valencià, la qual ha patit diverses modificacions, especialment ens interessa la Llei valenciana 10/2015 per la salvaguarda del PCI. L'objectiu dels òrgans reguladors és establir un patrimoni consensuat entre els principals organismes gestors, què done pas a una salvaguarda i activació racionalitzada a tots els nivells.

³¹ Apartat realitzat pel company Jorge Perigüell

Així doncs, l'UNESCO ens diu que: “S'entén per Patrimoni Cultural Immaterial els usos, representacions, expressions, coneixements i tècniques -juntament amb els instruments, objectes, artefactes i espais culturals que els són inherents- que les comunitats, els grups i en alguns casos els individus reconeguen com a part integrant del seu patrimoni cultural. Aquest PCI, que es transmet generació rere generació, és recreat constantment per les comunitats i grups en funció del seu entorn, la seva interacció amb la natura i la seva història, donant pas a un sentiment d'identitat i continuïtat i contribuint així a promoure el respecte de la diversitat cultural i la creativitat humana. A l'efecte de la present Convenció, es tindrà en compte únicament el PCI que sigui compatible amb els instruments internacionals de drets humans existents i amb els imperatius de respecte mutu entre comunitats, grups i individus i de desenvolupament sostenible.” (UNESCO 2003: (I) Art. 2.1)

Per la seua banda, la llei de patrimoni històric espanyol no ha sigut actualitzada per acollir aquest tipus de patrimoni, bona mostra és el fet de no mencionar-lo a la llei ja que ens trobem amb el seu tractament com a patrimoni etnològic, però amb la ratificació de la convenció al 2006, aquesta situació hagué de solucionar-se. El resultat va ser la publicació de la Llei 10/2015, de 26 de maig, *per a la salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial*. Aquesta llei actualitza el corpus legislatiu espanyol a les noves disposicions de l'UNESCO, i ens dona una nova definició del concepte:

“Article segon. Concepte de PCI. Tindran consideració de béns del PCI els usos, representacions, expressions, coneixements i tècniques que les comunitats, els grups i en alguns casos els individus, reconeguen com a part integrant del seu patrimoni cultural [...]”

Dins del marc de la Comunitat Valenciana, la legislació patrimonial establerta per la Llei 4/1998 va ser modificada en tres ocasions, canvis que ampliaren i rectificaren l'antic concepte de Patrimoni Etnològic per incloure tant “creacions, coneixements, tècniques, pràctiques i usos” com “manifestacions musicals, artístiques, gastronòmiques o d'oci”

(COMUNITAT VALENCIANA 2004: art. 1.3), dins les quals, les més representatives de la cultura i formes de vida tradicionals valencianes, seran declarades Bens d'Interès Cultural Immaterial o Bé Inmaterial de Rellevància Local (2004, art. 45 i 55). Actualment, després de la modificació feta per la Llei 5/2007, del 9 de febrer, el concepte legal seria el següent:

“Article 1.3. També formen part del patrimoni cultural valencià, en qualitat de béns immaterials del patrimoni etnològic, les creacions, coneixements, tècniques, pràctiques i usos més representatius i valuosos de les formes de vida i de la cultura tradicional valenciana. Així mateix, formen part d'aquest patrimoni com a béns immaterials les expressions de les tradicions del poble valencià en les seues manifestacions musicals, artístiques, esportives, religioses, gastronòmiques o d'oci, i especialment aquelles que han sigut objecte de transmissió oral, les que mantenen i potencien l'ús del valencià.”

Malgrat que amb les definicions anteriors s'entreveuen moltes de les característiques d'aquest tipus de patrimoni, caldria fer una anàlisi més profunda i esmentar els preceptes teòrics establerts al Pla Nacional el Patrimoni Immaterial. S'ha de recordar que les lleis tenen una lògica utilitària no teòrica, per tant, una explicació únicament jurídica del concepte no ens dona el suficient coneixement del mateix per a començar a gestionar-lo. Per facilitar el seu coneixement, esmentarem, a continuació, les principals característiques extretes del pla nacional, amb les que creguem es comprendrà millor de què estem parlant:

El Patrimoni Immaterial és **part integrant de la identitat del grup i comunitat** on es desenvolupa, la qual té interioritzada. Els participants de la comunitat l'associen a la seua biografia, tant individual com col·lectiva, de tal manera que l'identifiquen amb ell. Parlem d'elements que formen part de la vida de les persones i alhora del conjunt del grup, per tant que estableixen un lligam compartit amb el que avenir-se.

El col·lectiu o comunitat doncs, el valora, coneix i reconeix per ser un dels seus principals elements definitoris amb el que mostra la seua manera d'entendre l'entorn en el que viu. Mostra d'açò és que **s'esforça per mantenir-lo i perpetuar-lo**, un fet que

remet també a fenòmens **d'organització i associacionisme intern**, amb el que es mostra la connexió i preocupació de la societat pel seu patrimoni. En aquest sentit es recomana no intervenir de manera directa, sinó mitjançant el contacte amb aquestes organitzacions i sectors socials per respectar el seu paper com a **garants del patrimoni**.

El Patrimoni Immaterial deu ser recreat o manifestat per existir, per la qual cosa es diu **que està viu** o és manifest. Açò suposa estar afectat pels canvis socials, als quals s'ha d'adaptar creant estratègies reguladores per sobreviure i garantir la seua continuïtat mostra del seu **dinamisme**. Aquesta tipologia no es pot conservar, implicaria paraitzar el seu dinamisme, per tant s'ha de salvaguardar o protegir la seua vida i continuïtat, on té molt a veure la seua transmissió. Són els actors socials que el recreen qui deuen protegir-lo, doncs la transmissió està a les seues mans i sols amb una transmissió completa es podran reafirmar i compartir els lligams i característiques socials que du amb ell.

És transmés generacionalment, a causa d'acompanyar els individus **des de la infància**, i aquesta és una característica clau per comprendre el fort arrelament amb la comunitat. La infantessa és clau a l'hora de aprendre aquests elements perquè necessiten de competències i habilitats pràctiques per recrear-se, a més d'entendre els seu marc simbòlic. Per tant, no podem intentar d'implantar-lo ex novo, sinó que la seua lògica funciona amb la transmissió i recreació constant. D'aquesta manera, la lògica patrimonial ens obliga a respectar les formes de transmissió i no donar pas a casos de pastitx patrimonials.

Amb tot açò sols cal afegir que també provoca un efecte regenerador de l'ordre social perquè **vincula les formes de vida del present a les tradicions** i forma part de la **memòria social i col·lectiva**. Per tant, podem afirmar que és una realitat socialment construïda, perquè la rememoració de símbols passats està subjecta a reinterpretacions dels mateixos, això sí, per a que siga efectiu deu de formular-se baix un consens. En aquest sentit podem dir que és una ferramenta de la comunitat front a la pèrdua de identitat i especificitat que suposa la modernitat i globalització.

Gran part de la seua vida es **desenvolupa dins de rituals bàsics de la vida quotidiana**, on intervenen no sols col·lectius sinó també la vida familiar o l'acció d'individus concrets. La utilització de ritus socials dona unitat a la manifestació i permanència. Emperò els ritus estan **contextualitzats en un temps i espai concrets, baix ritmes apressos i transmesos** generacionalment. Aquest marc s'ha de respectar escrupolosament, perquè d'ell depenen els sentiments i emocions arrelades al Patrimoni. Així i tot, s'ha de ser conscient de la temporalitat present, perquè una vegada manifestat no tenim la certesa d'una continuïtat en el futur, almenys no com ocorre amb el patrimoni material.

Com ha de recrear-se, al llarg del període entre recreacions, o cosa equivalent, entre vida i vida, sols ens queda el seu **suport físic**—tant objectes com espais—, en el qual descansen els significats i la informació immaterial que du lligada. El suport físic passa a estar culturitzat com a referents materials simbòlics, doncs no signifiquen el mateix per al col·lectiu patrimonial que per a la resta, formen part de la manifestació. Aquest suport haurà de ser protegit conjuntament, tenint cura de evitar la pèrdua de la seua referenciació simbòlica.

Per acabar, si hem entès aquestes característiques, comprendrem que **no es pot copiar**, ja que les còpies estarien allunyades de la tradició, context i comunitat inherents a aquest tipus de Patrimoni. I cal mencionar açò últim perquè en aquest sentit és molt vulnerable a raó de ser greument afectat per les pressions i canvis exteriors a la seua natura -per part dels públics, del mercat turístic, dels interessos polítics, etc-.

OBJECTIUS DE LA SALVAGUARDA

Aquesta Guia té com objectiu principal la salvaguarda del PCI valencià mitjançant mesures que aconseguisquen garantir la viabilitat i continuïtat dels béns immaterials i on s'han de dur a terme les accions d'identificació, documentació, investigació, preservació,

protecció, promoció, valorització, transmissió i revitalització. La resta d'objectius cabdals seran:

Identificar el Patrimoni Cultural Immaterial Valencià

Quan parlem de patrimoni cultural valencià ens referim a totes aquelles conjuncions d'elements i expressions culturals que una societat determinada considera seus i utilitza per afrontar o bé situacions complexes o bé crear una visió crítica de dita societat, usualment des d'un espai de poder. Aquestes, són executades mitjançant múltiples pràctiques, tècniques, institucions o discursos que es remodelen contínuament i a més poden arribar a definir la identitat d'un poble, regió, zona o territori en un moment històric concret. Una vegada definit, podrem apropar-nos amb major facilitat a la identificació d'allò que s'hi pot considerar PCI valencià i donar a conèixer la gran diversitat cultural immaterial existent en aquestes terres.

Mantenir els béns vius

Una de les característiques més rellevants d'aquests béns és la seua natura transformativa per la qual sobreviuen, és a dir, un bé viu és aquell que sobreviu al temps adaptant-se i modificant-se al llarg d'aquest. Però, si més no, vivim en un món globalitzat i cada vegada més homogeni. En conseqüència, poden sorgir riscos que facin perillar la seua continuïtat com ara transformacions inadequades que mediatitzen el bé per als grans públics que el reclamen i valoren, polítiques inadequades tant internes com externes, la fossilització o la paralització de manifestacions immaterials motivats per agents externs amb polítiques conservadores o descoordinacions entre administracions. Detectar aquests riscos per poder salvaguardar la seua continuïtat serà llavors una tasca que s'ha de dur a terme tant l'administració com els col·lectius que el representen, mitjançant mesures econòmiques de protecció, polítiques sostenibles i els esforços dels col·lectius representats.

Salvaguardar aquells béns amb major dificultat o vulnerabilitat

Des de les administracions públiques es treballarà per identificar i contribuir a perpetuar el bagatge cultural propi junt la voluntat col·lectiva, els quals han d'esmerçar esforços per motivar l'auto-reconeixement sociocultural i la preservació de pràctiques socials,

coneixements i vivències tradicionals vulnerables i en perill de desaparició, facilitant les vies de salvaguarda i protecció pertinents. La salvaguarda a més, ha de ser compatible amb els instruments internacionals que protegeixen els Drets Humans i l'imperatiu de respecte mutu entre comunitats, grups i individus, així com els principis de desenvolupament sostenible.

Difondre i promocionar la diversitat cultural valenciana

Els béns immaterials estan perdent l'arrelament que tenien fins fa poques dècades. Les formes de vida local eren substancialment diferents entre si, inclús si se les comparava amb les veïnes. Malgrat tot, els processos de globalització, les migracions, mitjans de comunicació o les relacions socials actuals produeixen una societat més homogènia, generalitzada, restant els valors diferencials o manifestacions culturals locals. Així doncs, amb motiu de la preservació de la diversitat cultural, cal valoritzar-la i fer-la conèixer a través de la difusió i promoció dels seus elements, d'una manera sostenible, objectiva, rigorosa i adequada.

Reconèixer la memòria col·lectiva a la que pertany el Patrimoni Cultural Immaterial valencià

A grans trets, la memòria és un relat de les nostres vides que compren records individuals i col·lectius –família, territori, comunitats ...– viscuts per nosaltres o transmesos per les generacions anteriors i que s'entrellacen mútuament fins construir la memòria col·lectiva dintre d'un poble o cultura. Aquests, acaben creant una tradició que preserva la nostra identitat o tarannà en espais, temps o llocs simbòlics que evoquen algo que va esdevenir en un passat i que tenen la capacitat de recordar-nos un element important per la comunitat. És, en definitiva, la reconstrucció simbòlica d'un passat rellevant en el present, que representa a un col·lectiu determinat i que es compartit, transmès i construït pel grup o societat.

Reconèixer per tant les formes de vida, pràctiques socials, coneixements, tècniques i mentalitats dels diversos individus i grups, la necessitat en definitiva de contar allò que

ha esdevingut, significa reconèixer la memòria col·lectiva, el que determina el nostre tarannà, el que ens defineix.

Documentar-ho, investigar-ho i donar-ho a conèixer és per tant un dels objectius que cal tenir en compte per garantir la seua continuïtat i existència, però també per preservar la diversitat cultural dels territoris valencians.

CRITERIS D'ACTUACIÓ³²

La salvaguarda del Patrimoni Immaterial és una lluita constant front al perill de pèrdua i de transformació inadequada, aquest últim força especial perquè sense suposar la pèrdua de la manifestació, les ingerències externes poden fur a una estereotipació i fetixització de la manifestació cultural. En aquest sentit cal aplicar-hi mesures per a que el nostre Patrimoni Immaterial estiga lliure de transformació i per tant, el focus d'atenció caldria centrar-lo en les manifestacions que encara conserven els seus trets primordials. La DGPC, seguint la corrent del Pla Nacional de Salvaguarda, ha establert uns criteris de reconeixement i identificació d'aquestes, doncs no tindria sentit protegir les manifestacions ja distorsionades. Els passos a seguir són: primerament seguir els principis marcats per la Convenció de París de la UNESCO de 2003, la Llei espanyola 10/2005 i el Pla Nacional de Salvaguarda, per encaminar el Patrimoni Immaterial valencià cap a les exigències i reflexions legals i consensuades; i en segon lloc, establir quins són els trets valoratius per a poder jutjar-les amb racionalitat i coherència.

³² Apartat elaborat pel company Jorge Perigüell

PRINCIPIS BÀSICS³³

Començarem per els principis, els quals són condició indispensable per a l'inici de la valoració de qualsevol sol·licitud o expedient de patrimonialització:

Respecte als valors i principis de la Constitució Espanyola, Drets europeus i als Drets Humans

Tota proposta ha d'estar actualitzada segons el marc legal valencià, espanyol i europeu, com per exemple les mesures comunitàries al voltant de l'ús de la pólvora. Tanmateix s'ha de respectar els drets dels animals seguint, com a mínim, la legislació vigent. En aquest àmbit, la UNESCO s'ha pronunciat molt taxativa, i valora aquelles actualitzacions de tradicions on s'haja eliminat el sofriment animal.

El principi d'igualtat i no discriminació

Encara que aquest principi està contemplat dins dels Drets Humans i el marc legislatiu, és important recalcar-lo i para-li una atenció diferenciada, doncs baix la premissa de la tradició s'oculden formes de discriminació, dins de les quals és usual la discriminació de gènere. Tota manifestació ha de garantir l'accés i participació sense barreres, tenint que modificar-se si cal, i sobretot respectant la igualtat de gènere.

Respectar les comunitats i grups portadors de la manifestació

perquè són els legítims usuaris d'ella. No es pot concebre el patrimoni immaterial sense els grups que el fan possible i açò suposa recolzar i no deixar a banda les organitzacions que s'encarreguen de la seua realització, manteniment, transmissió i difusió, o respectar el principi de **participació**. Tot seguit, no es podrà avaluar cap proposta que ignora els seus portadors. D'aquesta manera s'ha de **respectar el dinamisme** intrínsec del patrimoni immaterial, i deixar en mans dels seus portadors el paper dinamitzador, sense ingerències externes.

³³ Apartat elaborat pel company Jorge Perigüell

Principi de sostenibilitat

Tanmateix, no es podran valorar aquelles manifestacions on no este garantida o haja sigut afectada la seua sostenibilitat. El principi de sostenibilitat obliga a rebutjar les modificacions quantitatives o qualitatives, deixant camí al dinamisme i l'acció dels portadors del Patrimoni Immaterial.

Principi d'accessibilitat

S'ha de **garantir l'accés** i gaudiment de les manifestacions a tota la ciutadania, sense excusar-se en l'ús consuetudinari. Sols així es pot fomentar un complet intercanvi cultural que pugua enriquir

Respecte mutu entre comunitats

Així com s'estipula a la Convenció de la UNESCO de 2003, es tindrà en compte aquell patrimoni compatible amb instruments internacionals de drets humans en vigor i l'imperatiu de respecte mutu entre comunitats, grups i individus i desenvolupament sostenible.

CRITERIS DE VALORACIÓ

Passem ara a esclarir els criteris de valoració, així com els principis anteriors són condició *sine qua non* per a que s'avalue qualsevol proposta. Els següents criteris són els que marcaran el judici dels experts, provenen del Pla Nacional de Salvaguarda de Patrimoni Immaterial, on de 13 han sigut reduïts a 10 per facilitar el treball avaluador i la comprensió dels interessats.

Respecte de la participació i la implicació de la comunitat

Protagonisme ineludible de la comunitat /Implicació de participants

Ja hem parlat de la importància de la comunitat portadora en aquest procés, és més, una de les condicions per a poder dur a terme un procés d'activació patrimonial. Així doncs, des del punt de vista acadèmic i especialista, tota política cultural destinada a la salvaguarda del Patrimoni Immaterial deuria ser debatuda i consensuada amb els creadors

i portadors de les manifestacions. Cal recordar que ells són els encarregats de preservar, transmetre i realitzar aquest patrimoni amb el que tenen molt a dir quant a què i com es salvaguarda. Malauradament, encara no podem parlar d'una avinença entre gestors, experts i comunitat, emperò seguint aquesta línia, la presència i identificació dels sectors de la comunitat en el procés i manifestació serà valorada positivament.

Autonomia

Es valorarà la capacitat de la manifestació per eludir la pressió dels públics externs per introduir canvis que la modifiquen. Dit d'altra manera, es busca un Patrimoni Immaterial ferm front a l'espectacularització, capaç de controlar intrínsecament els canvis demandats per les audiències.

Respecte de la temporalitat

Perill imminent de desaparició

Per a ser vist com a objecte de protecció, els membres de la comunitat deuen de valorar la manifestació i mostrar interès per a que perduren. El perill de desaparició pot ser total –que afecte a tot el conjunt de la manifestació- o parcial –que afecte a una part-, tant un com l'altre són motiu per salvaguardar-lo, ja que la desaparició d'una part –com pot ser la motivació de la manifestació, els actes i processos previs o posteriors- pot provocar a la llarga la desaparició completa del bé. La qüestió és que tant les autoritats com la comunitat s'han de mostrar interessades en perpetuar la manifestació.

Continuïtat

Un punt de valoració és la continuïtat de les manifestacions en el temps. No té la mateixa importància i potència dins d'una societat una manifestació recuperada que una transmesa continuadament al llarg de la seua història sense interrupció. La continuïtat és un argument de legitimitat i valoració que demostra la connexió i interès de la comunitat cap a la manifestació.

Factors intrínsecs

Especificitat, singularitat

Es vol valorar la capacitat per a transformar-se en manifestacions exitoses des del nivell mediàtic. Front a les pressions dels mitjans de comunicació els quals generen models d'èxit homogeneïtzats, es premia aquelles manifestacions que han conservat fidels a la seua forma, distingint-se de les altres per les seues característiques pròpies.

Formes de transmissió

Es tindran en un alt nivell de valoració les manifestacions que siguen transmeses intergeneracionalment transmetent-hi no sols sabers o tècniques, sinó també formes de simbolització. En aquest sentit, cobren gran importància institucions primàries de socialització com la família o les organitzacions tradicionals. Convé mencionar també que aquelles manifestacions on el mètode de transmissió es veja en perill a causa dels canvis socials de les societats modernes, tindran especial consideració.

Organització local pròpia

Amb motiu de controlar els canvis i ingerències externes, es valoren aquelles manifestacions amb normes –ja siguen orals o escrites- i sistemes de coordinació, regulació i organització amb la suficient autoritat per generar el consens intern que soluciona els conflictes interns. Moltes d'aquests sistemes estan concentrats en associacions com comissions, confraries, gremis, etc.

Respecte de l'espai físic: context espacial i material

Diversitat d'expressions multisensorials

El Patrimoni Immaterial està caracteritzat per cridar l'atenció i record de molts sentits -imatges, sons, olors, sabors i tactes-, pel que es tindrà en compte la varietat de sensacions combinades i articulades. Bàsicament, es valora la intenció de conservar no sols la imatge, sinó també els olors, sons,... de les manifestacions, doncs a la cultura tradicional la imatge no era l'única dimensió expressiva. Els estímuls, tanmateix, no sols es troben a les manifestacions pròpiament dites, sinó també al seu context espacial, temporal i material.

Referent als marcs espacials propis: la integritat temporal i el ritme intern

Els espais, elements naturals i paisatges tradicionals són part de la càrrega simbòlica compartida del Patrimoni Immaterial, i queden en la memòria col·lectiva associats a la seua manifestació. En conseqüència, es valoraran aquelles manifestacions on encara els utilitzen com, per exemple, les escenificacions, il·luminació o sonoritat ambiental originals. També es valorarà el respecte de les pautes i ritmes temporals tradicionals, evitant aquelles on han sigut canviades per afavorir l'afluència de públic.

Rellevància dels objectes

Els objectes emprats en el Patrimoni Immaterial acaben impregnats de la simbologia que l'envolta. Aquests objectes són part d'ell i per això es valorarà la conservació i ús dels objectes tradicionals, com són instruments musicals o indumentària, parant especial atenció als originals i en el seu defecte a les recreacions que respecten els processos d'elaboració tradicionals que impliquen als mateixos agents o institucions locals. En l'àmbit de la artesanía es privarà la continuïtat de disseny i procés d'elaboració, així com la conservació dels tallers artesanals.

ÀMBITS D'ACTUACIÓ

La nova societat de la informació i del coneixement, entesa com a etapa de l'evolució humana subsegüent a l'era post industrial, es caracteritza per donar un major valor –tant organitzacions, les societats o com individus– al patrimoni cultural i les manifestacions que procedeixen de la creativitat i intel·lectualitat, així com la seua transmissió i compartició, les quals incrementen el nostre progrés personal i col·lectiu. Es tracta, en fi, de nous béns culturals els quals hem de salvaguardar, mantenir i transmetre'ls a futures generacions en pro del coneixement i conscienciació davant el nostre llegat històric, cultural i la seua natura heterogènia els quals formen un sentiment d'identitat i continuïtat. Així doncs, el PCI es caracteritza per tenir un sentit compartit i es representa mitjançant coneixements i creences pròpies que han anat desenvolupant-se en un entorn específic, interaccionant amb la natura i la història fins formar identitats..

Basant-se principalment en les recomanacions de la UNESCO i la Llei 10/2015 per la salvaguarda del PCI, la *Direcció General de Cultura i Patrimoni* de la Generalitat Valenciana distingeix entre aquests àmbits:

Coneixements tradicionals sobre pràctiques productives, processos i tècniques

Aquest àmbit inclou tots els coneixements, tècniques, destreses, habilitats, simbolismes, usos i processos relacionats amb activitats de grup d'adaptació al medi (agràries, ramaderes, forestals, de pesca, extractives..), així com les activitats relacionades amb la producció, transformació i elaboració de productes i els sistemes d'intercanvi i donació. En aquest, també es troben els oficis artesans i les seues tecnologies, destreses, i coneixements associats als processos de producció; com també l'organització dels espais en connexió amb el territori i el significat amb els paisatges.

Creences, rituals, festius i altres pràctiques cerimonials

En aquest cas, es correspon amb les creences relacionades amb la natura i el medi (la flora, la fauna, medi ambient, meteorologia) i amb aquelles de protecció a l'individu o la comunitat davant la natura. S'inclouen també les creences sobre factors o persones que generen mals o malalties, formes de prevenció i profilaxis, procediments de diagnòstic, tractaments de salut i cura.

També en formen part els rituals del cicle de la vida com ritus de cortegi, noviatge, matrimoni, boda, concepció, embaràs, part, naixement, defunció i formes de dol. Aquests, tenen una especial rellevància ja que tenen la capacitat d'esdevenir aglutinadors d'elements culturals, com per exemple els rituals participatius, tant de la faena i les seues activitats com els festius profans, religiosos o híbrids.

Tradició oral i particularitats lingüístiques

La tradició oral i les seues expressions inclouen l'idioma, els seus dialectes, argot, lèxics o toponímies, així com totes aquelles produccions sonores subjectes a un codi que serveix en la comunicació col·lectiva (tocs de campanes, xiulits...). També s'inclou la literatura popular, historia oral i relats de vida.

Representacions, escenificacions, jocs i esports tradicionals

Es tracta, si més no, de les representacions teatrals o espectacles que separa als actors dels espectadors. Entre elles s'inclouen també danses, coreografies, balls, etc. Quant als jocs i esports tradicionals, en formen part tant d'infants com d'adults, inclús els seus elements materials.

Manifestacions musicals i sonores

Són aquelles composicions musicals i execucions instrumental, ja siga un cant individual, duet o agrupacions musicals tradicionals, orfeons i cors o altres sons arrelats al col·lectiu (percussió, sons associats a les activitats laborals, mascletaes, tamborrades, mapes de sons, etc)

SISTEMES D'ACTIVACIÓ

Eines

Segons l'article 11 de la convenció per la Salvaguarda del Patrimoni Immaterial, la UNESCO estableix que l'estat ha d'adoptar les mesures necessàries per garantir la salvaguarda d'aquest patrimoni al seu territori. Un registre adient per tant d'un bé cultural immaterial en un inventari o la creació d'un catàleg suposa el reconeixement que exigeix la seua salvaguarda. Des de la Direcció General de Patrimoni Cultural, comptem amb les següents eines:

Inventari

L'inventari és un registre documental amb les dades bàsiques del bé i que reflexa en aquest cas les manifestacions culturals immaterials del territori. En ell, consta la identificació de tots i cadascun dels béns, amb informació de les característiques físiques, temporals i espacials, amb una breu descripció i la seua ubicació. Aquests inventaris són el punt de partida per realitzar la selecció de les manifestacions culturals immaterials de

major interès cultural, identitari, peculiar o únic i què permetrà l'elaboració de catàlegs i atles, facilitant la relació d'uns béns amb altres.

Catalogació

Per la seua banda, la catalogació també inclourà el registre de la informació que identificarà els béns tutelats per la seua rellevància cultural, amb els elements històric-artístics o culturals que el caracteritzen i que necessiten una investigació més en profunda del bé. En aquest instrument quedaran reflexos aquells béns que, junt la comunitat portadora, es consideren d'especial interès identitari i cultural i s'actuarà segons els criteris d'actuació del punt 4. En aquest catàleg ha de quedar definida la documentació completa de l'estat actual del bé i analitzar com era al passat. S'investigaran els processos que ha experimentat i s'identificaran els riscos, així com els procediments i estratègies que fonamenten, organitzen i regulen propostes d'acció de salvaguarda. També caldrà justificar la seua perpetuació futura.

Declaració BICI / BIRL

La declaració d'un bé com a BICI – Bé d'Interès Cultural Immaterial – o BIRL –Bé Immaterial de Rellevància Local– és una figura jurídica de protecció del patrimoni immaterial i que dota, segons la *Llei de Patrimoni Històric Espanyol*, d'una major protecció i tutela a aquells béns que ho necessiten. Aquesta figura es duta a terme per l'administració pertinent de la pròpia Comunitat Valenciana, encarregada d'incoar els expedients i amb la supervisió del Ministeri de Cultura per la declaració definitiva. **Per la declaració de BICI o BIRL s'haurà de comptar obligatòriament amb la informació correcta i documentació exigida al punt 7.3**

FITXES NECESSÀRIES PER ELS EXPEDIENTS

Per la creació del model de fitxa ens hem basat en la ja utilitzada per la Direcció General de Patrimoni Cultural. Així doncs, aquesta fitxa s'ha dut a terme d'una manera estructurada intentant incloure el màxim d'ítems possible (per la resolució de dubtes, consultar annex II, -i-). Els models de fitxa adaptats als nostres béns immaterials per l'obertura d'expedient serà:

Fitxa d'inventari

1. IDENTIFICACIÓ
 - 1.1. Identificació geogràfica
 - 1.2. Àmbit
 - 1.3. Tipologia
 - 1.4. Denominació principal i altres
 - 1.5. Imatges
 - 1.6. Comunitats o persones relacionades amb l'element
 - 1.7. Descripció (500 paraules aproximadament)

2. MARC ESPACIAL
 - 2.1. Localització
 - 2.2. Recorregut (si escau)

3. MARC TEMPORAL
 - 3.1. Calendari (descripció de la periodicitat, dates d'inici o fi)
 - 3.2. Periodicitat

4. DESCRIPCIÓ
 - 4.1. Orígens documentats o atribuïts
 - 4.2. Elements/ processos/desenvolupament
 - 4.3. Patrimoni relacionat

5. SALVAGUARDA
 - 5.1. Mesures de salvaguarda adoptades
 - 5.2. Protecció administrativa
 - 5.3. Valoració de la selecció

6. DOCUMENTACIÓ ASSOCIADA (amb consentiment per al seu us)
 - 6.1. Audiovisual

6.2. Documental

6.3. Bibliografia

7. INFORMACIÓ TÈCNICA

7.1. Dades de la investigació

7.2. Observacions

Fitxa de catalogació

1. IDENTIFICACIÓ

1.1. Identificació gràfica

1.2. Àmbit

1.3. Tipologia

1.4. Denominació principal i altres

1.5. Imatge

1.6. Comunitats o persones relacionades amb l'element

1.7. Descripció curta

2. MARC ESPACIAL

2.1. Localització

2.2. Recorregut

3. MARC TEMPORAL

3.1. Calendari

3.2. Periodicitat

4. DESCRIPCIÓ I CHARACTERITZACIÓ

4.1. Orígens documentats o atribuïts

4.2. Evolució històrica / modificacions

4.3. Personatges: Indumentàries, pràctiques i funcions

4.4. Elements / Processos (activitats i oficis)

4.5. Desenvolupament i seqüència temporal

4.6. Relació dels béns mobles i immobles o entorns d'interés vinculats

5. INTERPRETACIÓ I SIMBOLISME

6. PERCEPCIÓ I IMPLICACIÓ DE LA POBLACIÓ I GRAU D'APERTURA AL PÚBLIC

7. SALVAGUARDA

- 7.1. Protecció administrativa
- 7.2. Agents i metodologia de transmissió
- 7.3. Altres accions de salvaguarda
- 7.4. Identificació de riscos i diagnòstic
- 7.5. Objectius, estratègies i accions proposades per la salvaguarda

8. VALORACIÓ I JUSTIFICACIÓ DE LA DECLARACIÓ

9. DOCUMENTACIÓ ASSOCIADA

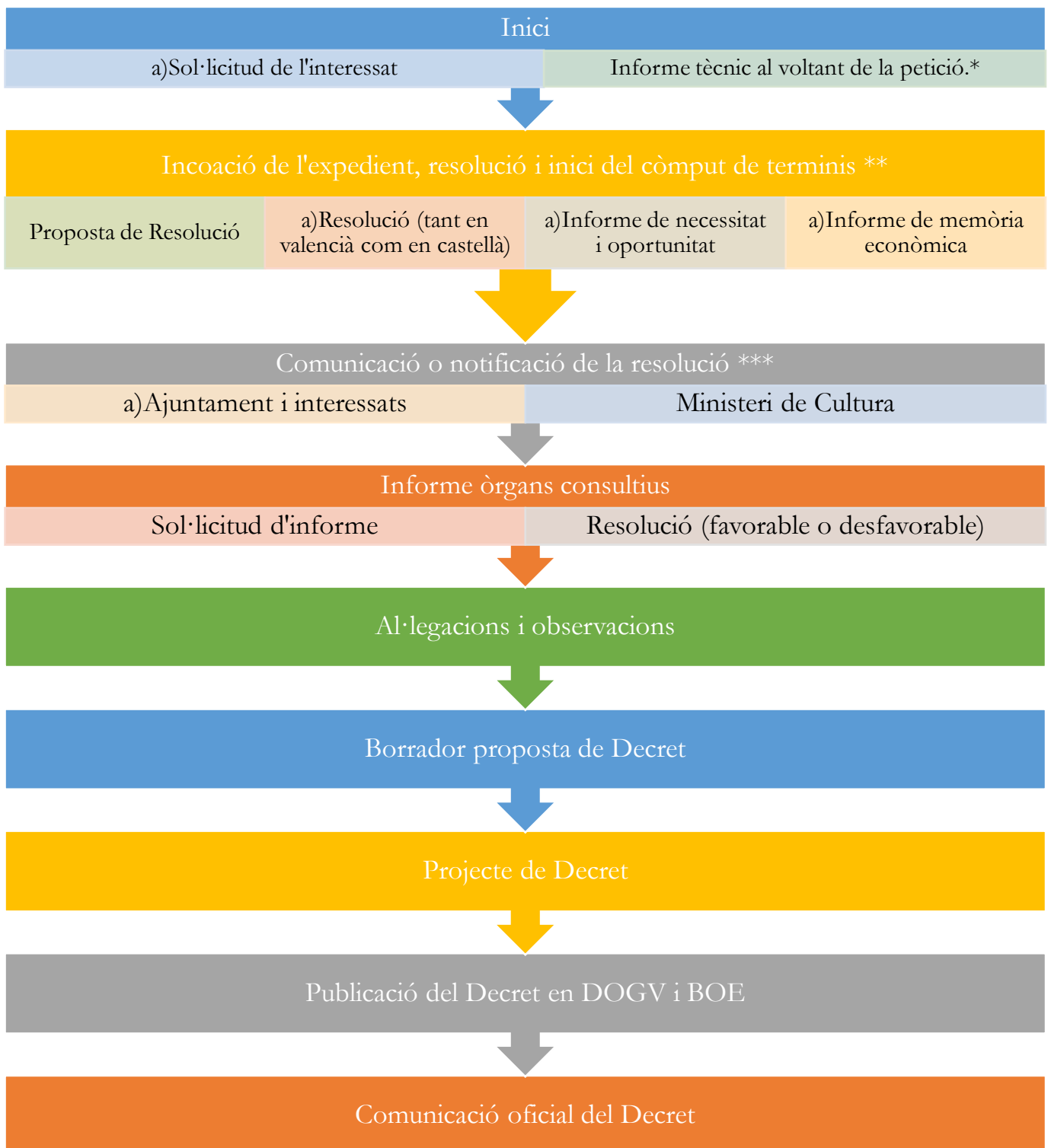
- 9.1. Audiovisual
- 9.2. Documental i material
- 9.3. Bibliogràfica
- 9.4. Investigadors
- 9.5. Informants

10. DOCUMENTS COMPLEMENTARIS

- 10.1. Garantia de compliment de la legislació vigent en matèria de drets humans, animals i mediambientals
- 10.2. Acceptació majoritària de la comunitat per a que la manifestació siga declarada
- 10.3. Acords de cessió de drets / premís-ús de dades personals

11. OBSERVACIONS

PROCÉS DE DECLARACIÓ Tot expedient, des que és creat pels agents sol·licitants passa pel següent procés administratiu³⁴:

* Si és favorable, es comença a redactar la resolució o l'annex, si és desfavorable, se li ho comunica a l'interessat i se li justifiquen els motius de la denegació. Els expedients per a béns immaterials deuran resoldre's en el termini de dos anys.

**Per a la seua tramitació es remet nota interna a la Subsecretaria amb la següent documentació:

***Escrit de notificació i tràmit d'audiència als interessats

**** Es remetrà a la subsecretaria qui l'elevà al consell per a la seua aprovació i publicació

PASSOS A SEGUIR PER L'AGENT O AGENTS ACTIVADORS³⁵

En primer lloc, s'ha de dir que el procés d'activació patrimonial és un procés administratiu, doncs el bé o manifestació ha de seguir la seua pròpia lògica, estructures i criteris, així que si aconpleix les característiques valoratives anteriors s'haurà de recórrer a l'administració per a la seua activació. El primer escalafó administratiu al qual s'ha de recórrer és el propi ajuntament, és la base de l'estructura pública i qui es posarà en contacte amb els organismes superiors. La petició burocràtica en forma de sol·licitud firmada i recolzada per la totalitat dels actors implicats en el bé, ha de ser transmesa a la Direcció de Patrimoni Cultural, ja que és el organisme gestor pertinent.

Els organismes consultoris com les universitats o el Consell Valencià de Cultura, sols són vinculants sota el requeriment de la DGPC, malgrat la petició d'ajuda experta serà de gran suport a l'hora d'avaluar internament les característiques del bé en qüestió i així decidir si pertoca la seua activació o sols convé deixar constància d'ella -amb un estudi, seguiment o foment-. Per a aquesta tasca, les universitats i centres acadèmics són un bon aliat, així com associacions científiques d'estudis comarcals i/o locals, però tenint en

³⁴ Per veure una major explicació de cada procés, consultar annex II, -ii-

³⁵ Apartat elaborat pel company Jorge Perigüell

compte que no ens asseguren la declaració sinó que la decisió es prendrà des de la DGPC. Abans de començar cap procés d'activació convindria seguir els següents passos:

Reunir el suport de tots els participants

Hem d'identificar el grup o col·lectiu que recrea i manté viva la manifestació, com per exemple, les diferents associacions i institucions que el gestionen i fan possible, l'església en el cas d'estar relacionat amb ella, i fins i tot als diferents individus que compleixen un paper clau en la seua recreació.

Reunir el màxim d'informació, testimonis, etc.

Prèviament a la formulació de la sol·licitud deguem conèixer el bé per no procedir amb una declaració que no respecte el context i valors on es situa. El millor moment per documentar el bé és una vegada coneguts i implicats els participants, perquè ells són els protagonistes del patrimoni i el seu ajut és essencial per contextualitzar correctament l'element. La finalitat d'aquest pas no és altra que facilitar el posterior estudi, composició i defensa de la candidatura.

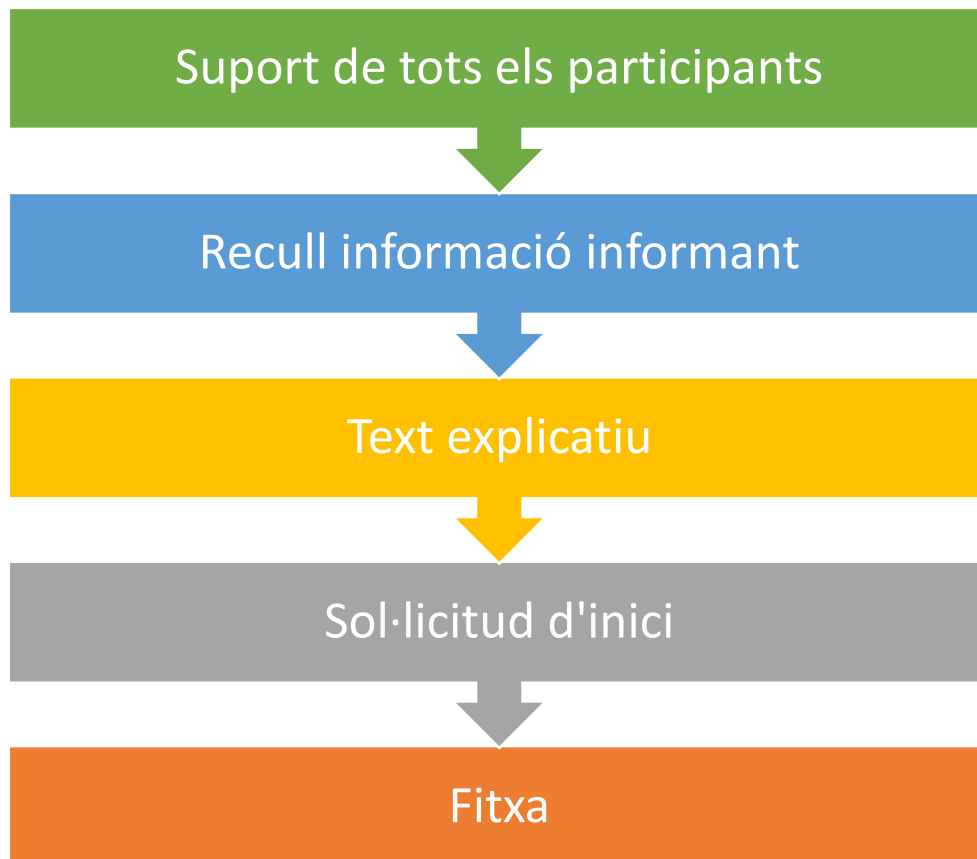
Composar un text explicatiu al voltant de l'element i de la necessitat per activar-lo patrimonialment. Hem de plasmar la informació anterior però pensant que anem a emprendre un procés que porta unes lògiques internes pròpies, així deurem saber quins valors i característiques se'ns demana.

Presentar en l'ajuntament o ajuntaments pertinents la sol·licitud d'inici d'expedient d'activació patrimonial

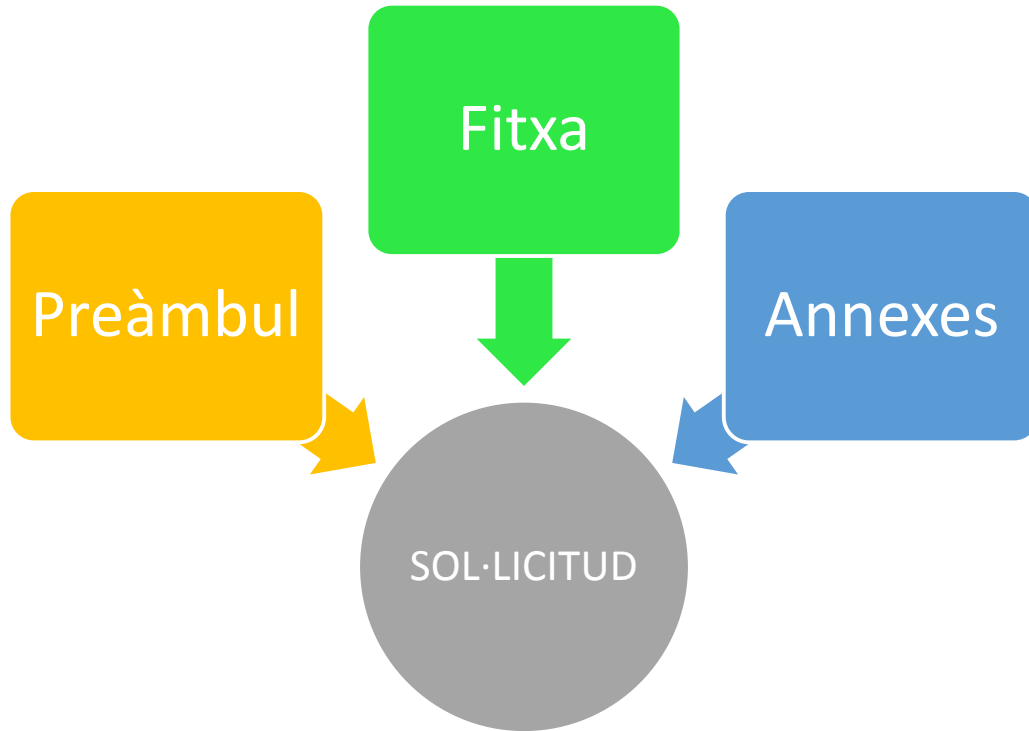
Ara farne la sol·licitud d'activació amb el text anterior que ens aportarà un esborrany bàsic per als passos següents. S'ha de tenir en compte que anem a iniciar un procés administratiu així que s'haurà d'emprar un llenguatge clar i directe.

Fitxa per iniciar l'obertura d'expedient

Presentada la sol·licitud el procés queda en les mans de l'administració pública, mentre que els sol·licitants deuran ajudar amb tots els possibles a la redacció de la fitxa d'inventari i catalogació, la qual expliquem més avant.

Les sol·licituds que es presenten per la patrimonialització de béns immaterial, hauran de contenir **OBLIGATÒRIAMENT**:

Preàmbul

Aquest comptarà amb una completa **JUSTIFICACIÓ** del que volen sol·licitar. En aquest han d'aparèixer **els valors que representa** per la comunitat associada –socials, d'identitat, històrics, antropològics, sociològics...–, **la finalitat de la patrimonialització**, i **la justificació de l'àmbit** escollit.

Fitxa

Segons el que el sol·licitant demana, afegirà **obligatòriament** una **FITXA COMPLETA** d'inventari o de catalogació

Annexes

També caldrà incloure un breu **ANNEX** amb informació sobre el bé:

- a) Recull bibliogràfic
- b) Premsa
- c) Fotografies
- d) Audiovisuals
- e) Recursos a la xarxa
- f) Altres

CRITERIS DE SELECCIÓ I ACCEPTACIÓ DE SOL·LICITUDS

Totes aquelles persones, entitats o col·lectius que presenten una sol·licitud per la patrimonialització del bé serà acceptada i estudiada **per ordre d'arribada**. Sempre i quan s'adeqüen a les següents criteris:

- Aquells que presenten la documentació requerida. Aquells que no compten amb aquesta, **NO SERAN AVALUATS**
- Per **ordre d'arribada**
- Aquells que s'adapten als criteris d'activació – els **principis bàsics** i els **criteris de valoració**–, esmenats al punt 4
- Aquells béns que mantenen i potencien l'ús del valencià

Donat que actualment hi ha un desequilibri **territorial** i **d'àmbit tipològic** de béns immaterials molt agreujat, es donarà prioritat a:

- Aquells béns que valoren la **vertebració** en tot el territori
- Béns que representen a **territoris sense cap bé immaterial declarat**
- Aquells que busquen la salvaguarda d' **àmbits poc representats**

CAS PRÀCTIC

Una vegada realitzada la Guia, hem volgut posar-la en pràctica col·laborant en un dels processos de patrimonialització ja oberts, elaborant la fitxa de catalogació. Aquesta fitxa, serà la que arribe completada a les administracions per a que siga posteriorment avaluada a la comissió per ser o no declarada. En aquest cas, hem utilitzat un dels expedients oberts des de 2010: La Dansa de la Guerra de Todolella.

La Dansa de la Guerra Todolella: fitxa de catalogació

1. IDENTIFICACIÓ

1.1. Identificació geogràfica:

La Todolella, Comarca dels Ports (Castelló)

1.2. Àmbit:

Creences, rituals festius i altres pràctiques cerimonials

1.3. Tipologia:

Bé d'interés Cultural, Secció primera. Bé immaterial

1.4. Denominació principal i altres:

Dansa de Todolella, Dansa de la guerra

1.5. Imatge

1.6 Comunitats o persones relacionades amb l'element

Todolella i pobles del Maestrat. Persones i col·lectius associats al grup de danses, a la comissió de festes, voluntaris, col·laboradors de l'ajuntament i l'església parroquial i executors de la dansa (balladors i músics). Tot i que al País Valencià –principalment la zona limítrofa del Maestrat com Mas de la Mata, Mirambell o Fortanet–, País Basc, Catalunya o Aragó –a zones com el Baix Aragó o la muntanya altoaragonesa– hi ha presència d'alguns balls de pals, sobretot durant les festes patronals i el Corpus³⁶, fins a hores d'ara sols trobem a la població Todolella la combinació amb unes característiques concretes de danses de pals i d'espases.

1.7 Descripció curta

El ritual de la Dansa de Todolella és una dansa tradicional de dita població –també es donava en alguns punts de la geografia espanyola i europea, però amb xicotetes diferències, especialment al moviment final– que té origen en les Danses d'Espases

³⁶ A tall d'exemple, es realitzen a les poblacions d'Algemesí, Vilafranca o Tortosa

espanyoles i europees i Balls de pals. En ella, huit balladors –exclusivament homes–, acompanyats per un dolçainer i un tabaleter, reunits a la plaça Major, interpreten una dansa al *dau* –espai dedicat a les danses– de 15 balls que inicien amb *les Entraes* i que dona pas a 14 moviments més, finalitzant amb el *Torn* –una antiga dansa d’espases en què apareixen units en formació circular en cadena, amb figures simbòliques en espiral, pont de degollà, la resurrecció i l’elevació del guia o Cap de Dansa– i *la Despedida*. Aquesta dansa utilitza diferents estris en cada moviment. A més, s’ha mantés des del segle XVIII, sense canvis significatius des dels anys 50 i sense pràcticament modificacions des dels anys 80 fins als nostres dies, combinant la dansa d’espases i de pals.

2. MARC ESPACIAL

2.1. Localització

Tradicionalment s’ha representat a la plaça Major de Todolella, encara que també s’ha executat en altres espais del municipi al voltant de l’església de Sant Bartolomé o l’hermita de Sant Cristòfol i ha estat present en nombroses festes, festivals i esdeveniments nacionals i internacionals.

2.2. Recorregut

A pesar que en l’actualitat es representa en diferents llocs de la geografia valenciana i espanyola, la Dansa de Todolella com se la coneix des d’origen, està emmarcada dintre de la Festa Gran de Todolella, dedicada a Sant Bartolomé –patró del poble– i Sant Redento. En primer lloc, els balladors, els representants municipals i els músics situats a la plaça Major – on trobem l’Ajuntament– realitzen la pujà de la vall, un recorregut que arriba fins l’Església de Sant Bartolomé i que va acompanyada per la tocà de la *Pujà i baixà de la vila*. Des d’allí disposen les andes amb les imatges dels dos sants per traure-les en processó. Una vegada que han arribat els balladors i els representants, comença una processó des de l’església, encapçalada per la bandera i els guions, els balladors, les andes, el pare, les autoritats civils i la comunitat veïnal. Arribats a la plaça Major, les andes amb els sants es depositen a la dreta del dau (o planet) reservat per als balladors,

els quals realitzaran dins del dau la seua dansa. Al seu davant es col·locaran els músics, sota el porxat de l'Ajuntament les autoritats i rodejant el dau, la gent del poble. Una vegada finalitza la dansa, tocaran el *toc de processó* per tornar a l'església i des d'on tornarà a sonar la tocà de la *Pujà i baixà de la vila* a fi que què balladors, autoritats i la comunitat participant baixen cap a la plaça Major, on finalitza la cerimònia.

3. MARC TEMPORAL

3.1. Calendari:

La Dansa de Todolella es realitza ritualment el diumenge de Festa Major, a la processó de les festes en honor als patrons Sant Bartolomé (24 d'agost) i Sant Redento (celebrat el dilluns següent). Es balla a les sis en punt de la vesprada i amb huit balladors acompanyats per dos músics (dolçainer i tabaleter). Fora del calendari habitual també es representa en altres festes, aplecs, festivals nacionals i internacionals.

3.2. Periodicitat

Anualment, el diumenge de Festa Major de Sant Bartolomé

4. DESCRIPCIÓ I CARACTERITZACIÓ

4.1. Orígens documentats o atribuïts

D'antuvi, cal assenyalar que certes figures de la Dansa– la formació en cadena, túnels, evolucions en cercle, en serpentina, en huit, caragol, etc– apareixen en altres danses a Espanya i Europa anomenades Danses d'Espases. Per tant, podem dir que la Dansa de Todolella té els seus antecedents en aquestes danses d'espases datades al segle XV i forma part d'una família de danses que utilitzen diferents estris per unir els ballarins. Si bé és cert que alguns dels balls de la Dansa beuen de simulacres de combat presents a la península –com per exemple moros i cristians o danses aragoneses–, l'origen sembla estar relacionat amb les danses d'espases espanyoles executades per als poders hegemònics del moment – església, noblesa i burgesia– i manifestacions religioses populars de tipus cerimonial en festes patronals, Corpus, romeries o processons i homenatges a autoritats.

Malgrat que en un primer moment es creia que la Dansa es remuntava a l'època grecoromana o dels àrabs, el nucli de la Dansa de Todolella és una dansa d'espases amb moviments típics que semblen tenir origen al segle XVII. Els primers testimonis coneguts sobre una activitat coreogràfica al poble es refereixen a l'actuació de joglars i balladors en les festes locals. Precisament, en els llibres de conteres de l'ajuntament de 1610 i 1620 apareixen els pagaments a joglars *que sonaven lo dia de Sant Bartomeu* i un pagament al que tocà *la caixa*. La menció de pagaments a joglars i balladors continua al llarg del segle XVII, quasi sempre en relació a les festes patronals. Al segle XVIII hi ha altres entrades de pagaments relacionats amb aquestes festes com per exemple el pagament per *robes dels dansants i cascavells*. Al 1727 també apareixen dos pagaments pels vestits dels balladors. Caldria suposar doncs que en el poble ja hi havia activitats coreogràfiques amb balladors que es presentaven en la festa amb vestimentes particulars, pot ser semblants a les d'avui.

Un dels documents més antics que parla amb certa versemblança al voltant de la dansa apareix dintre del manuscrit teatral de la *Introducción, Loa, y Dichos de San Joaquín para*

el año 1786 con sus Despedidas, inclosa en un entremés o pastorada, escrit per Miguel Mestre Ripollés per a l'Ajuntament de Todolella. Aquest manuscrit compta entre els seus personajes amb la presència de huit balladors que *bailan todos los bailes, y el último diran las siguientes despedidas por su orden*. Cal anomenar també que d'aquest segle datarà el manuscrit de *La Pastorada*, que farà referència a Todolella i a huit balladors que *baylan todos los bayles que tengan abans de la Despedida* i dedicats a Sant Joaquim (*Introducción, Loa, Dichos y despedidas del Danze de S.Joaquin entre Ocho Danzantes y un Gracioso*, 1772)

Totes aquestes dades ajuden a reforçar la hipòtesi que la Dansa, malgrat no es menciona explícitament, ja estava vinculada en primer lloc a una representació dramàtica i coreogràfica dintre d'un marc religiós a Todolella en el segle XVIII –concretament a la festivitat del patró– amb clares semblances amb la pastorada aragonesa; en segon lloc, s'observa que constava de diferents balls executats per veïns del poble.

Després d'aquestes dates no trobem cap document que mencione als balladors ni a la Dansa fins 1917, possiblement perquè l'Ajuntament ja no s'hi feia càrrec de la seua manutenció, sent els propis balladors qui s'encarregaven de tot. Fins i tot feien ells mateix les vestimentes que eren passades d'uns a altres.

Algunes de les dades més rellevants que hem pogut descobrir han estat gràcies als testimonis orals recollits per Ramon Pelinski al llibre *La Danza de Todolella. Memoria, historia y usos políticos de la danza de espadas*. Un dels testimoni oral més complets que s'ha conegut és el del tio Froilán (1878-1955), qui recità les dites i lloances que acompanyaven la Dansa a Gonzalo Puerto Mezquita en 1956. Aquest ja parla de Dansa de Todolella i segons el seu testimoni, no sols es realitzava la dansa al dau o planet de la plaça Major en les festes en honor a Sant Bartolomé i Sant Redento, sinó també en homenatge a Sant Cristòfol o Sant Joaquim. De la primera dècada del segle XX hem pogut trobar també mitjançant la memòria oral, el primer Cap de Dansa conegut, Vicent Grau (*el abuelo Carceller*), com també la presència de Manuel Belmonte (tio Cuquilla),

qui cantava junt les dones els tocs de la Dansa quan no disposaven de dolçainers. D'altra banda, les tres primeres fotografies conegudes daten del 1928.

Els orígens de la Dansa de Todoella llavors, semblen trobar els seus antecedents al segle XVIII gràcies als documents trobats als Llibres de conteres de l'ajuntament o testimonis com el de Miguel Mestre Ripollés; però sobretot, gràcies als testimonis orals, podem ubicar amb convenciment la Dansa –coneguda ja com Dansa de Todoella– a finals del segle XIX i principis del segle XX

4.2. Evolució històrica / modificacions

Com hem dit, la Dansa té com precedent les Danses d'Espases datades al segle XV i executades al llarg del territori espanyol i part de l'uropeu. Al 1615 per al dia del patró Sant Bartolome, ja contractaven músics i joglars per animar les festes, però no fou fins el segle XVIII que apareix documentat el que suposa que serà una agrupació primigènia de danses amb 8 *dansants*, atesteu molt semblant al que avui tenim.

A hores d'ara comptem amb molt poca documentació que ens determine quina ha estat l'evolució de la Dansa fins el segle XX; amb tot, possiblement les modificacions fins aquest moment siguin subtils i poc profundes. El que si hem pogut observar és que al llarg del segle XX la Dansa ha patit diferents crisis que l'han dut a la quasi desaparició en varis moments històrics. Les circumstàncies adverses que els camperols del Maestrat patiren al llarg de la primera meitat del segle XX com la pobresa, la fam i la guerra obligaren a molts d'ells a dedicar el seu temps a les tasques bàsiques de la subsistència als seus pobles o bé emigrar i llavors la Dansa es vegè irremeiablement abandonada pels seus executors durant diversos anys. Hem de tenir en compte que aquesta era una zona rural en què els pobles s'hi dedicaven a l'agricultura –majoritàriament blat– i amb alguns animals als masos per poder subsistir tot l'any, a l'espardenya i posteriorment als 60 a les granges de pollastres i porcs.

La Dansa de Todolella solia ballar-se a la plaça Major, com també ocorre ara, però al 1918 amb l'arribada de la grip espanyola traslladaren la imatge de Sant Bartolomé a l'ermita de Sant Cristòfol una temporada, fins que en maig la tornaren al seu lloc inicial. Malgrat que la Dansa es ballava a la festivitat del Patró, amb motiu d'aquest esdeveniment la representaren amb una gran quantitat de públic en dita ermita. Segons el testimoni de José M. Armengot, als anys 30 el dia en què s'executava la Dansa a la festa en honor al patró tenia la següent organització i estructura: el diumenge s'iniciava amb la despertà amb dos homes tocant un tambor gran que donaven pas al rosari de l'aurora i una xicoteta missa que es feia per tots aquells que marxaven a treballar i no podien assistir als actes religiosos de la vesprada com la missa en honor als sants, la qual era més solemne que la matinal. Ja de vesprada, el dolçainer³⁷ donava una volta pel poble –mentre, repicaven les campanes– i tocava unes peces a la plaça Major a fi que l'ajuntament acudira. Quan ja hi eren, el dolçainer els pujava fins l'església i no parava de tocar fins que estigueren totes les autoritats a la porta. Una vegada havien entrat les autoritats, entrava el poble.

La festa era una oportunitat de sortir de la rutina, poder ballar, eixir del poble, passar-ho bé. Però les dificultats econòmiques, les crisis poblacionals i generacionals afectaren en alguns períodes la Dansa, ja que d'una banda es creia que era molt costosa i les prioritats econòmiques eren les de sobreviure i poder dur avant la família; de l'altra, com a conseqüència de les crisis econòmiques i la duresa del camp, molts habitants emigraren cap a les ciutats, reduint considerablement la població de Todolella. Un element que també ha afectat la dansa i que ha pogut contribuir a la seua quasi desaparició han estat els canvis generacionals, ja que en certs moments la sortida de veterans no estava compensada amb entrada de noves generacions. Per tant, en alguns períodes, hi havia menys homes disposats o disponibles per aquesta dansa. N'és un bon exemple els anys 40 en què malauradament i coincidint amb la postguerra, la crisi econòmica i poblacional, penúries com la fam i la emigració forçada assolaven el poble i estigué des del 1943 – any en què estigué present en diferents actes del poble– fins 1950 sense realitzar la Dansa.

³⁷ Llogaven dolçainers que anaven pels pobles a peu o en burra. Se'ls pagaven unes 5 pessetes

L'última representació coneguda fins els 50 fou l'1 de maig de 1943, data en què es va fer una peregrinació a l'ermita de Sant Cristòfol per beneir la nova escultura del sant – cremada a la Guerra Civil –, moment en què es representà el *Entremés del Gracioso* i es ballaren *Les Gitanetes* i la Dansa de Todolella al darrere de l'església.

De la primera dècada del segle XX hem pogut conèixer, mitjançant la memòria oral, el primer Cap de Dansa conegut, Vicent Grau (*el abuelo Carceller*), com també la presència de Manuel Belmonte (*tio Cuquilla*), qui cantava junt les dones els tocs de la Dansa quan no disposaven de dolçainers. Es curiós saber que alguns dels balls a més tenien lletra, com la *Dansà Villanos per baix*:

El tonto de capirote
va caçar cinc rabosetes
i la mes petita de totes
se li va escapar,
se li va escapar.

O de la *Samarreta*:

La Sa-ma-rreta de ca-rre-ró
va fe bu-ga-da i no té sa-bó
la sa-ma-rreta de ca-rreró, [...]

Aquesta solia ser la festa per als solters – la de Sant Antoni per als casats – i una ocasió per gaudir i desconnectar de la duresa quotidiana del treball al camp o l'espardenya. En aquests temps i en dies assenyalats com els de la Festa Major, les dones i els homes es mudaven amb les millors vestimentes que tenien. A tall d'exemple, el homes amb menys possibles portaven jaqueta de pany amb serpentina, saragüells, calçots i calçotets blancs que sortien per baix dels calçots, i calces i espardenyes de diumenge, amb cinta negra aquells que s'ho podien permetre. Mentre, aquells que disposaven de millors condicions econòmiques, s'abillaven amb una brusa de llana negra amb botons, faixa – on guarden

els diners—, sabates altes i pantaló de serpentina —de pana—, i sols aquells més rics anirien amb barret. Les autoritats per la seua banda, en aquests dies lluien llargues capes negres, símbol de la seua potestat. Quant la indumentària dels balladors, la seua forma ha anat variant un poc amb el temps fins les característiques que tenen avui. Ballar en la Dansa en aquests anys era tot un privilegi que molt pocs podien permetre's, i aquells que aconseguien entrar però no tenien suficients diners per un vestit, podien demanar-lo prestat; tanmateix, no estava molt ben vist que els el deixaren. Les robes utilitzades per ballar solien ser les d'ús diari, excepte la faldilla i la *guerrera*, però podien canviar-se per una brusa. El mocador al cap o *farol*, jupetí, saragüells i espardenyas eren d'ús quotidià. Amb els anys, els balladors han intentat conservar aquestes robes ja en desús i homogeneïtzar la vestimenta tant cromàticament com tipològicament. De fet, als anys 70 els fou concedida una ajuda econòmica des de la Mancomunitat turística del Maestrat per què subvencionaren la compra de vestits, pals i espases per anar tots iguals. A hores d'ara, els huit balladors duen les mateixes vestimentes, a excepció de la panyoleta o mocador, que varia el seu estampat entre els integrants.

Pel que fa a la composició de la Dansa, encara que sembla hi havia menys balls que en l'actualitat —entre huit i deu—, segons el testimoni oral del *tio Cuquilla*, l'any 1922 la Dansa arribà a tenir fins a 19 balls que foren assajats al graner del castell del poble, un fet que esdevenia una ocasió festiva per tots aquells del poble que s'apropaven. Posteriorment als anys 40 solia tenir 14 balls, però eliminaren la *Carabaseta* i el *Serengue* i finalitzaven la Dansa, per acomiadar-se, amb una figura en forma de cargol. I segons alguns testimonis, fins l'entrada del *tio Toni*, el ritme era més lent.

Com hem dit, l'espai d'assaig era inicialment al graner de castell del poble però amb els anys la ubicació ha anat variant. Posteriorment al castell es traslladarien a l'Ajuntament i més tard a l'escola, a la casa parroquial i finalment a Castelló, on encara assagen en l'actualitat. Als assajos, com no solien comptar amb músics, les dones cantaven les tonades i no fou fins els anys 40 que contractaren a un gaiter de Zorita que aprengué a tocar amb la dolçaina les tonades d'òida. Amb els anys, han anat incorporant-se al grup

de danses dolçainers i tabaleters – usualment un dolçainer i un tabaleter– que acompanyen sempre a la Dansa allà on van.

Simbòlicament i identitària, la Dansa també ha sofert algunes modificacions. Als anys 50 i com a conseqüència de la construcció franquista d'una Espanya amb una llengua, una religió i una nació, es dugué a terme una reconversió de l'aleshores conegut com folklore espanyol, supeditant-ne tot sentiment identitàri regional i local a un de nacional. En aquest cas, la *Delegación Nacional de la Sección Femenina de la Falange* –qui conegué la Dansa després de veure-la en la participació a la Magdalena de Castelló de la Plana– modificà el simbolisme de la dansa³⁸ i fou l'encarregada de rebatejar-la com Dansa Guerrera, la qual deixa de ser una tradició local sustentada i viscuda pels veïns del poble per sortir cap altres pobles i a la ciutat on l'utilitzaren en diferents festivals, concursos nacionals o provincials i viatges a l'estranger com propaganda de la dictadura franquista³⁹. L'estratègia d'apropiació per consolidar mitjançant la música tradicional la unitat nacional de la Nova Espanya, dona lloc a que la Sección Femenina atribuïra a la Dansa un aura guerrera de combat en defensa de la fe catòlica i passara així a nomenar-se Dansa de Guerra de Todolella. Aquest fet, junt la contaminació discursiva, els ideals de tornar a l'Edat Mitjana, l'exaltació del líder únic, els sants, les figures guerreres i la unió sagrada entre espasa i altar, possiblement iniciaren un procés d'ahistoricitat, on començaren a afirmar, a falta de documents històrics, que els orígens de la Dansa es remuntaven a èpoques antiquíssimes, anteriors inclús a les danses pírriques gregues. Sembla també que el requisit de consanguinitat per poder entrar al grup de la Dansa, prové d'aquesta etapa.

L'apropiació de la Dansa todolellana per la Sección Femenina va seure un precedent entre altres grups de dansa castellonencs que utilitzaven la Dansa de Todolella en les seues actuacions, fundant-se agrupacions com Coros y Danzas de Educación y Descanso de Castelló (1954), la qual executà alguns dels balls de la Dansa de Todolella junt altres deu

³⁸ Possiblement des d'aquest moment s'imposa el sistema basat en l'herència de pares a fills per poder participar com balladors.

³⁹ D'aquest temps són les primeres gravacions de la música en Radio Castelló

grups d'Espanya a Madrid. Gràcies a l'èxit que tingueren, els convidaren a actuar a Nova York.

Coetàniament, a Todolella, un grup de joves del poble volgueren renovar i recuperar la Dansa i malgrat l'ajuntament deixà de cedir l'espai d'assaig, els balladors no es rendiren i es traslladaren a l'escola de xiquets (el bar en l'actualitat). Eren un 10 o 11 balladors i un d'ells era qui dirigia. Intentaren introduir alguns canvis com pintar els *garrots* o *pals* amb la bandera nacional, i en compte de *farol* (mocador al cap), es posaren uns barrets de milicians, a mode de guerrers, però un dels membres ho eliminà i tornaren al *farol* al cap. Però, entre els 64 i 74 la Dansa tornà a viure problemes de continuació. Paral·lelament, el desenvolupament del turisme provocà la secularització de danses processionals com aquesta i molts d'aquells que emigraren a ciutats com Castelló tornaven a Todolella en l'estiu per executar-la a les festes patronals, fet que l'ha consolidat com una tradició. De fet, un grup de joves conscienciats amb la importància de la Dansa, intentaven fer ressorgir les tradicions rituals i festives, iniciant aplecs per donar a conèixer i valorar les tradicions dels pobles dels Ports, demanant ajudes a la Mancomunitat turística del Maestrat per què subvencionaren la compra de vestits, pals i espases per anar tots iguals.

Una vegada recuperada la Dansa, es recuperaren alguns dels balls o elements que deixaren d'utilitzar-se com les castanyoles, i incorporaren al grup de balladors a dolçainers i tabaleters. És finalment al 1985 quan es crea una nova formació o grup de la Dansa desterritorialitzat, la qual és la que ha assegurat la seua continuació. Avui ja hi ha alguns joves que resideixen a Todolella, però els integrants que iniciaren aquesta recuperació eren todolellans o descendents de todolellans que residien tots a Castelló de la Plana, raó per la qual avui el centre d'activitats està a Castelló. Tant les autoritats semblaren estar d'acord amb aquest fet, tanmateix amb dos condicions: que el nucli de la formació estiguera relacionada per lligams familiars a Todolella i que es comprometeren a actuar ritualment en la processó de les festes patronals⁴⁰. Així doncs, avui la formació es dedica

⁴⁰ Compromís que coincidí amb la declaració de les Danses com Patrimoni Històric Cultural per part de la Diputació de Castelló

a ballar la Dansa de Todolella no sols a la processó de Sant Bartolomé i Sant Redento, sinó també a festes, festivals i actes més enllà del municipi original.

Cal afegir que aquesta formació recuperà gràcies a fotografies i el testimoni d'antics balladors quatre balls caiguts en desús, *Les Entraes* i *les Despedides*, reinventen els passos de *la Carabasseta* amb melodies del 1927 i recuperen *el Serengue* i *les Gitanes* – un ball que solia fer-se a les romeries del poble. A finals dels huitanta, la distribució del ball era la següent:

- 1- *Les Entraes*
- 2- *L'entrà del ballet*
- 3- *El Villano per Baix*
- 4- *El Villano per dalt*
- 5- *El Ballet nou*
- 6- *El Quintano*
- 7- *El Serengue*
- 8- *La Carabasseta*
- 9- *El Villano de pau i bastó*
- 10- *La Samarreta*
- 11- *El Retaule*
- 12- *La Filusvella*
- 13- *El Mambrú*
- 14- *El Torn*
- 15- *Les Despedides*

Les entraes i *Despedides* obrin i tanquen la representació, i com que *la Filusvella* i el *Serengue* tenen la mateixa melodia, s'ha decidit que el més adient és executar-les per separat. Cada ballet disposa de la seua tonada tradicional pròpia de Todolella, excepte el *Villano* i *Mambrú*.

Des dels anys 80 molts grups foren atrets per la Dansa de Todolella, així que aprengueren alguns dels balls i actualment són executats per grups de danses castellanencs com el

Grup Castelló Danses i Cançons –hereu de l’ agrupació Coros y Danzas de Educación y Descanso de Castelló–, el Grup Millars, el Grup de danses El Peiró –La Pobla de Tornesa– el Grup de dansa Arcude – de la Vall d’Uixó– o el Grup de Danses el Raval de Vila-Real.

4.3. Personatges: Indumentàries, pràctiques i funcions

La Dansa de Todolella precisa de diverses persones per poder ser executada. Possiblement des dels anys 50 s’instaura una organització articulada a través de l’estructura familiar i mitjançant un sistema hereditari que passava de pares a fills o nés el rol de ballador.

La Dansa es divideix en dos grups: els balladors i els músics, cada grup amb unes obligacions establertes i conegudes per tots. Els balladors –exclusivament homes– són els encarregats de dur avant tots els passos i moviments de la dansa i estan dirigits pel Cap de Dansa, l’encarregat de pujar en *el Torn* al damunt del cos de ball. Encara que a l’organització siguen més, a l’hora de fer el ball el grup està compost per huit membres vestits amb robes tradicionals d’aquesta comarca. Segons expliquen alguns dels membres, aprenen entre ells a espentes, un darrer d’altre. El músics que usualment participen, un dolçainer i un tabaleter, són els encarregats de portar el ritme i la música per poder ballar la Dansa. Aquests toquen les diferents peces creades exclusivament per a cada ball – excepte les toques del *Villano* i *Mambrú*.

1. ENTRÀ DE BALLET

2. VILLANOS PER DAIX

3. TITARO

4. BALL NOU

5. VILLANO PER DAL

6. SAMARRETA

7. AL 5. - VILLANOS PER DAL.

8. RETABLO

9. MAMBRÚ

10. LA FILIBELLA

11. EL TORN

Il·lustració 7 Transcripció musical d'alguns dels balls de la Dansa de Todoella (1954)

Les dones participen de la festa, és a dir, tenen un paper sense protagonisme, junt a l'home: No ballen ni participen als assajos, però sí els acompanyen i s'encarreguen de tenir la vestimenta i els objectes a punt.

Indumentària: En origen la indumentària per ballar era la que utilitzaven en el seu dia a dia, encara que solien incloure una camisa blanca. De vegades passava d'uns als altres, sobretot quan aquestes vestimentes cauen en desús quotidià i es converteixen en vestimentes tradicionals d'ús cerimonial. La nova formació creada als anys 80 no comptava amb la vestimenta necessària per la Dansa, i encara que reberen ajudes econòmiques per poder comprar noves peces de vestir, no fou fins el 1992 que el grup va estrenar els seus propis vestits, finançats per ells i la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Aquestes vestimentes consten de:

Farol o mocador valencià nugat al cap –s'ha modificat amb els anys; abans eren més tesos, amb una punta alta, elegant i estirats d'un extrem–

Camisa blanca

Jupetí amb adomassat roig al damunt de la camisa

Jaqueta roja o guerrer ampla i un poc cenyida per la cintura, on s'obri en forma de faldellí amb varis talls. Les mànigues són amples i retallades per la part inferior de manera que al ballar queden soltes, deixant veure la camisa. Està ribetejada de blanc

Davantall roig clar de tres pics, amb puntilló blanc i remat de trena daurada, subjectat a la cintura i creuat al darrere

Faldilla blava, plegada, que arriba fins els genolls i amb remat de trena daurada i puntilló blanc

Saragüells negres

Calçotets blancs que s'entreveuen per baix dels saragüells i amb cinta roja, groga, verda o negra

Calces blaves de cotó

Espardenyes valencianes amb cintes negres

Pel que fa a les pràctiques i funcions, la Dansa de Todoella es balla a la plaça Major de dita població a les sis de la vesprada el diumenge de les festes d'agost en honor al patró,

encara que també es balla esporàdicament en altres actes de la població i en festes, festivals i esdeveniments varis fora d'aquesta localitat al llarg de l'any.

4.4. Elements / Processos (activitats i oficis)

Els elements que constitueixen la Dansa principalment són:

Balladors: Encara que són un nombre variat de membres, en dansa hi ha un total de huit, un d'ells, el *cap de Dansa* (qui encapçala i dirigeix tot el cos de ball). El sistema d'aprenentatge dels passos de la dansa és completament oral, entre ells, un darrer d'altre.

Instruments musicals: Una dolçaina i un tabal. El nombre de músics pot variar però no solen haver més de quatre ni cap instrument que no siga cap d'aquests dos.

Dolçaina: instrument musical arcaic, de vent fusta i d'origen mediterrani, amb tudell, llengüeta doble i tub cònic on estan disposats els huit forats –set al davant i un al darrere– que es tapen amb els dits per aconseguir diferents notes musicals.

Tabal: instrument musical de percussió amb forma cilíndrica. Té dues membranes –normalment de cuir– que emeten un so mitjançant dues baquetes de fusta que pot variar segons la intensitat del colp. N'hi ha de totes les grandàries, encara que el tabalet és generalment un tambor de dimensions mitjanes. Es pot penjar al coll, la qual cosa permet integrar-se còmodament en cercaviles i altres esdeveniments al carrer.

Dau o planet: Antigament de pedra, ara de formigó. Figura rectangular sobre el paviment dins del qual ballen la Dansa.

Garrots o bastons: Braç de fusta cilíndric i recte d'uns 50cm aproximadament, molt resistent i utilitzat en els balls que ho requereixen. Cada ballador en porta dos, un en cada mà. Solen fer-se cadascú els seus.

Broquels o paus: Escut metàl·lic de xicotetes dimensions que s'utilitza junt un bastó o espasa i per ser xocat amb altre broquel. La seua superfície ha de ser completament plana.

Espasa: Arma blanca, amb làmina, generalment d'acer, llarga, recta, aguda i no tallant, amb puny proveït d'una guarda utilitzat en els últims balls de la Dansa.

Castanyoles: Instrument musical idiòfon de percussió directa consistent en dues peces de fusta simètriques, formades cadascuna per dos discs còncaus units per una corda a la tija central, que es toca subjectant les dues peces en una mà i fent-les petar l'una contra l'altra. S'utilitza en diferents balls de la Dansa.

4.5. Desenvolupament i seqüència temporal

La Dansa de Todolella és una de les danses consta de 12 a 15 moviments que tot plegat tenen una duració aproximada d'uns 30 minuts. Després la baixada des de l'església de Sant Bartolomé, es balla a les sis de la vesprada al *dau*, un espai rectangular que s'utilitza exclusivament per la Dansa i que està disposat a la plaça Major del poble. Cada una de les variacions o danses s'executen quatre vegades, música i moviments en cadascun dels 4 costats del dau. En alguns apareixen 5, segons com siguen. Quan el de la mà dreta del dolçainer torna al lloc es quan finalitza. Un dels testimonis orals (Rafael Prats Julian) anomena un moviment conegut com Aire de minuet amb espases que coincideixen i s'uneixen amb ritmes del '800. Pot ser va formar part del setèim o de l'últim. Abans de l'execució de la Dansa, entren a la plaça Major els dolçainers, 8 balladors i els representants municipals, des d'on comencen la pujà de la vila fins l'església de sant Bartolomé. En l'església disposen les andes per traure-les en processó –les imatges de Sant Bartolomé i Sant Redento– i quan arriben els balladors i l'ajuntament, comença una processó des de l'església, encapçalada per la bandera i els guions, balladors, andes, el pare, les autoritats civils i finalment la comunitat. Una vegada arriben a la plaça Major, les andes amb els sants es depositen a la dreta del *dau* reservat per als balladors, els quals realitzaran dins la seua dansa. Al seu davant es col·locaran els músics, sota el porxat de l'Ajuntament les autoritats i rodejant el dau, la gent del poble. Els moviments que componen la Dansa de Todolella són:

Les Entraes: En primer lloc es realitza aquest toc a mode de presentació dels balladors

L'entrà del ballet: S'interpreta amb les castanyoles. Col·locats en dos columnes de 4, i tocant les castanyoles executen la dansa entrecruant-se els uns amb els altres i girant les columnes diverses vegades fins col·locar-se en dos columnes final (2 minuts aproximadament).

El Villano per Baix: dintre del Dau i amb pals de fusta –dos per ballador– en dos columnes de 4, fan una coreografia de ball de pals, on van xocant intensament entre ells i la resta de balladors de manera organitzada. Finalment tornen a la posició inicial de dos columnes (2 minuts aproximadament).

El Villano per dalt: Ball molt semblant a l'anterior amb altra peça musical i coreografia (1 minut).

El Ballet nou: Ball molt semblant a l'anterior amb altra peça musical i coreografia (1 minut).

El Quintano: Ball molt semblant a l'anterior augmentant la intensitat i velocitat de la coreografia (1-2 minuts).

El Serengue En aquesta ocasió utilitzen un garrot, el broquel o pau una castanyola per ballador, amb altra peça musical i coreografia (2-3 minuts).

La Carabasseta: Amb passos reinventats i melodies recuperades del 1927.

El Villano de pau i bastó: En aquesta ocasió utilitzen un garrot i el broquel o pau, amb altra peça musical i coreografia (1 minut).

La Samarreta: En aquest ball també utilitzen un garrot i el broquel o pau, amb altra peça musical i coreografia. Podem veure com s'intensifiquen els moviments (1 minut).

El Retaule: En aquesta ocasió el ball ja incorpora l'espasa junt el broquel, creant una espècie de lluita coreografiada que va augmentant la força (2-3 minuts).

La Filusvella: És igual que el Serengue, amb la mateixa melodia, estris i coreografia (2-3 minuts).

El Mambrú: Amb espasa i broquel augmenta la velocitat del ritme pel que la dansa resulta molt moguda.

El Torn: Aquesta es una antiga dansa d'espases en cadena, amb figures simbòliques en espiral, pont degollà i elevació del Cap de Dansa. L'execució culmina amb una antiga dansa d'espases, l'única conservada al País Valencià i amb pas de marxa o formació. El primer ballador tira l'espasa s'uneix a un segon. Els dos fan marxa al voltant de la resta de balladors de forma circular i de dos en dos repeteixen aquest moviment i van unint-se fins fer un gran cercle entre els 8 connectat per les espases. Poc a poc, en espiral creen un cercle menor on tots junts i amb les espases entrecruades ballen. Elaboren diferents coreografies en la formació inicial de dos columnes fins tornar a crear un gran cercle que es redueix en forma d'espiral en un cercle menor, amb un ballador al centre recreant al degollat. Repeteixen la coreografia 3 vegades fins que el Cap de Dansa és elevat. La seua coreografia inclou evolucions en caragol amb respectius ponts y la figura de la degollà, seguida de l'elevació final del Cap de la Dansa, nuc o rosa⁴¹. Elevat el Cap de Dansa sobre la plataforma, executa un breu ball amb castanyoles.

Les Despedides: Moviment final en què disposats en una filera s'acomiaden del públic sota melodies amb estil de marxa guerrera.

⁴¹ La plataforma o nuc d'espases que s'utilitza per la degollà i l'elevació del Cap de Dansa s'anomena de vegades rosa.

4.6. Relació dels béns mobles i immobles o entorns d'interés vinculats

Béns mobles: Indumentària, *garrots o bastons, broquels o paus*, espases i castanyoles. Aquestes eines predeterminen l'estructura coreogràfica de la Dansa. Cadascuna contribueix amb les seues propietats visuals i sonores a donar varietat als diferents ballets que componen la Dansa, a la volta que dissenyen els respectius tipus de dansa que els utilitzen. D'aquesta manera parlem de dansa de pals, d'espases, de castanyoles, etc.

Béns immobles o entorns vinculats: Dintre del poble de Todolella està vinculat l'església de Sant Bartolomé, la plaça Major i *el dau*.

5. INTERPRETACIÓ I SIMBOLISME

Marcada per un contrapunt d'oblits i rememoracions, absències i presències, la Dansa de Todolella ha anat articulant la vida dels tolodellans fins convertir-se en un símbol de la seua identificació com comunitat. La seua execució ritual es presenciada per la comunitat todolellana i manifesta una memòria comú en pràcticament tots els membres d'elles, una memòria compartida que crea signes identitaris mitjançant la recreació del passat.

Aquesta Dansa és l'autorepresentació d'un poble en una de les seues activitats socioculturals més significatives i contribueix a la construcció identitària i al sentiment d'arrelament, no sols entre els seus habitants, sinó també entre aquells que ja no viuen allí. Com hem vist, la seu del grup de Danses està a Castelló de la Plana. Açò suposa una descontextualització i desterritorialització del bé, però també ens mostra com els todolellans i descendents, malgrat no viure al poble, continuen sentint la Dansa com part de les seues arrels, un símbol de la seua identitat que els defineix com una comunitat i els uneix com a poble.

En l'àmbit simbòlic, la Dansa de Todolella compta amb figures simbòliques que han anat formant part d'ella al llarg dels anys. Elements de ball com les castanyoles a l'inici que poc a poc deriven cap a danses d'espases amb passos i figures simbòliques com la degollà o mort simbòlica del capità, la seua fugida, resurrecció i elevació denota una evolució en la dansa, que poc a poc passa d'un ambient festiu a un de combat. La música i els

moviments van enrabiant-se poc a poc fins aparèixer en l'últim ball –el Torn– les espases, els broquels o pau i castanyoles situant-se els balladors en dos columnes al so de la dolçaina i evolucionant en una línia amb forma d'espiral. En aquest punt, l'enemic està al centre i els balladors recolzen els caps de les espases fins rodejar-lo; llavors l'enemic escapa i es perseguit novament, rodejat i subjectat per les espases al voltant del coll que els balladors tenen en posició horitzontal, però de nou s'allibera i llavors el proclamen guanyador i amb les espases formen un pedestal sobre el que es situarà el Cap de Dansa, qui alçaran donant voltes sobre l'eix i tocarà les castanyoles com a símbol d'alegria i triomf.

6. PERCEPCIÓ I IMPLICACIÓ DE LA POBLACIÓ I GRAU D'APERTURA AL PÚBLIC

La Dansa està emmarcada en una població majoritàriament agrícola que no supera els 200 habitants i forma part de la memòria tant personal com col·lectiva. Tenint en compte que la Dansa és una forma de ser i viure al Maestrat, en la comarca dels Ports, accentuada notablement a la Todolella, ha romàs en la memòria i actualment la percepció de la població atén a la necessitat de mantenir aquesta tradició i que no es tracte de pura arqueologia del passat, sinó de present, existint una implicació de la ciutadania que ha viscut o conegut la Dansa. Així doncs, la identitat que aquesta desprèn no és qüestionada, simplement és sobreentesa i la comparteixen de manera tàcita.

Diferents accions avalen la implicació de la població, així com el grup de danses i diferents institucions i entitats tracten de mantenir-ho, impulsar, i al mateix temps, obrir als visitants i als residents aquesta tradició. El més destacable ací és la recuperació i incorporació de membres joves del poble, qui mitjançant la Dansa s'identifiquen amb la seua comunitat, enriquint una consciència i assegurant una continuïtat de la Dansa en cadascuna de les seues execucions.

Certament, en la primera meitat del segle XX la Dansa no estava molt ben vista per algunes comunitats ja que es veia arcaica i poc necessària, de fet, pobles de la contornà,

inclús veïns de Todolella, es reien del ball i els nomenaven *moixiganga*, una dansa considerada com ridícula al segle XVII. Tanmateix el poble la continuà conservant i executant, “se hacía para que no se perdiera”. Però, a principis dels anys 70 començà a emergir un fenomen que fins a hores d’ara afecta a la vida cultural de la comarca, com és la renovació generacional i el ressorgiment de les tradicions rituals i festives. Vinculat amb les noves tendències de recuperació de tradicions en la democràcia i les inquietuds de joves associats a partits polítics socialdemòcrates, iniciaren i s’uniren a aplecs per donar a conèixer i valorar les tradicions dels pobles dels Ports al llarg del País Valencià. Gràcies a ells, poc a poc la conscienciació cap a la necessitat de preservació i continuïtat de la Dansa anà augmentat al municipi fins canviar el respecte cap la Dansa de Todolella, fent-la seua i vivint-la tant localment com fora del municipi.

7. SALVAGUARDA

7.1. Protecció administrativa

Es pretén aconseguir aquesta protecció a través de la sol·licitud de BICI del Patrimoni Valencià.

7.2. Agents i metodologia de transmissió

Els propis balladors i l’Associació Cultural el Todó destinada a la consolidació de la Dansa i la recuperació de balls oblidats. Col·laboració de diferents grups de danses de Castelló i actuacions en aplecs provincials i del País Valencià. Caldria un projecte amb les escoles o grups de danses de les comarques del Maestrat per crear algun sistema de recollida d’informació que ajuden a difondre i transmetre el seu contingut (fitxes, unitats didàctiques, materials audiovisuals, fotogràfics, sonors, documents escrits...)

7.3. Altres accions de salvaguarda

A hores d’ara moltes persones de la comunitat todolellana o realcionada amb la Dansa han dut a terme accions i elaborat materials molt interessants que ajuden a la preservació de la seua història, com són:

Gravacions en CDs de la música de la Dansa

Reportatges audiovisuals

Seminaris dedicats a la Dansa a Castelló de la Plana

Tallers de la Dansa de la Guerra per a alumnes de màster d'etnomusicologia

Publicació del llibre La Danza de Todoilella. Memoria, historia y usos políticos de la danza de espadas, de Ramon Pelinski

La rehabilitació del dau al 1991.

Actes d'homenatge a membres de la comunitat –balladors, músics o activadors de la Dansa⁴².

7.4. Identificació de riscos i diagnòstic

Aquesta és una dansa ritual característica de la població de Todoilella molt arrelada que serveix com símbol d'una comunitat però també poden esdevenir alguns riscos que cal tenir en compte. És un bé local i a la vegada deslocalitzat, rural però monopolitzada per la ciutat, raó per la qual poden pot esdevenir en un buidat de contingut ritual i identitària, de significat local i derivar en greus problemes d'espectacularització turística i fetixització si no es gestiona bé el seu ús i representació

Tot el grup ha de garantir la continuïtat de la formació amb renovacions periòdiques i parcials dels seus integrants ja que són un grup molt familiar i reduït i la poca disponibilitat o l'absència d'uns pocs pot fer perillar la seua transmissió futura. Dependre d'una o dos figures personals que conserven les pràctiques tradicionals de la comunitat pot tenir problemes a llarg termini en el moment que aquest deixen d'estar presents ja que com hem vist, la Dansa ha viscut períodes de declivi de manera cíclica, generalment quan s'han produït canvis generacionals molt bruscos per aquells que demanaven ser rellevats. Tanmateix un nombre abundant de membres al grup també pot ser un problema, ja que

⁴² En 2001 el poble i músics de la comarca dels Ports van fer homenatge als dolçainer i tabaleter de la Dansa al llarg de 25 anys.

no sempre tots poden executar el ball i per tant pot causar un desarrelament o desmotivació entre aquells que menys actuen.

A més, cal tenir en compte que l'incompliment d'alguns dels principis de la *Direcció General de Cultura i Patrimoni* poden excloure-la de una possible declaratòria i per tant de la salvaguarda administrativa. Per últim, Totes les iniciatives han d'anar lligades de forma paral·lela amb l'apropament de la Dansa als més menuts, aprofitant les vacances estivals o quan el curs escolar ja està en marxa, perquè puguin conèixer en primera persona aquesta activitat, amb un treball previ a l'escola d'apropament al món de la dansa, gràcies a la creació d'una sèrie de materials audiovisuals i didàctics, com maquetes, dibuixos, etc.

7.5. Objectius, estratègies i accions proposades per la salvaguarda

En primer lloc, algunes de les propostes són la creació d'una escola d'estiu en què s'ensenye la Dansa i la cultura que implica. Aquest és un poble que augmenta el nombre d'habitants en estiu i seria una gran ocasió de viure-la.

En segon lloc, amb la declaració de la Dansa de Todoella com a Bé d'Interés Cultural Immaterial es busca la posada en valor per part de tota la societat d'aquests balls ancestrals que tan important ha sigut al poble, sobretot al segle XX i XXI. Darrerament, amb el suport de les entitats i administracions públiques i privades, crear una sèrie d'ajudes tant als balladors i músics a fi que mantiguen els balls vius.

En tercer lloc, la recuperació dels materials, toques, vestimentes per poder investigar més en profunditat tota la cultura de la Dansa així com la coordinació de les sinergies existents per tal d'unir col·lectius, associacions, escoles, etc. per la seua consolidació i difusió mitjançant aplecs, festivals, jornades, etc.

Per últim, continuar amb la tasca de mantenir la Dansa com a producte local al temps que una difusió cultural que arribe a la resta de la societat.

8. VALORACIÓ I JUSTIFICACIÓ DE LA DECLARACIÓ

Article 49.1.5é. de l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana estableix la competència exclusiva de la Generalitat en matèria de patrimoni històric, artístic, monumental, arquitectònic, arqueològic i científic.

Article 26.2 de Llei 4/1998, d'11 de juny, de la Generalitat, del Patrimoni Cultural Valencià, disposa que la declaració d'un Bé d'Interès Cultural es farà mitjançant decret del Consell, a proposta de la conselleria competent en matèria de cultura.

Article 45 de la citada Llei disposa que seran declarats béns d'interès cultural les activitats, coneixements, usos i tècniques que constitueixen les manifestacions més representatives i valuoses de la cultura i les maneres de vida tradicionals dels valencians. Igualment podran ser declarats béns d'interès cultural els béns immaterials que siguin expressions de les tradicions del poble valencià en les seues manifestacions musicals, artístiques, gastronòmiques o d'oci, i especialment aquelles que han sigut objecte de transmissió oral, i les que mantenen i potencien l'ús del valencià.

9. DOCUMENTACIÓ ASSOCIADA

9.1. Audiovisual

9.2. Documental i material

9.3. Bibliogràfica

ARIÑO, A. (1988) *Festes, rituals i creences*. València: Edicions Alfons el Magnànim

CARRERAS, A.M. (1980) Las danzas guerreras en Todolella y Peñíscola, en *Narria: Estudios de artes y costumbres populares*, (17) p.20-24

HELLER, A. (2003) Memoria cultural, identidad y Sociedad civil, en *In-daga, Revista Internacional de Ciencias Sociales y Humanas*. (1), p.5-17

IBOR, C.; ESCOLANO, D. (2003) *El Maestrazgo Turolense. Música y literatura Populares en la primera mitad del siglo XX*, Saragossa: Ediciones del rolde de estudiós aragoneses.

PELINSKI, R. (2010) *La Danza de Todolella. Memoria, historia y usos políticos de la danza de espadas*. Castelló: Clau tradicional

V.V.A.A. (1954) *Cabalgata del Pregó. Formación, danzas y pregones*. Castelló

9.4. Investigadors

Ramón Pelinski i Edurne Vaello

9.5. Informants

Els testimonis dels informants han estat recollits per Ramón Pelinski i publicats al seu llibre *La Danza de Todolella. Memoria, historia y usos políticos de la danza de espadas* (2010). Aquests han estat:

Justo Prats Julian

Rafael Prats Julián

Froilán Plana Querol, *el frare o Teulé*

Miquel Querol Plana

Angeles Plana Llop

Rogelio Sorribes Soler

Adoración Miralles Querol

Emilio Bayot Aguilar

Miguel Armengot, *Beana*

Herminia Heras Perez

Jose M. Armengot

Manuel Membrado Llop

Santiago Ripollés Sorribes, *Totorro*

Ana M. Artola

Vicent Sorribes

Jose M. Prats, *Miñó*

Enrique García Milian, *Ferré*

Miquel Armengot, *Armens*

Miguel Ángel Beltran Llob, *Torreeta*

Vicent Sorribes

Santiago Armengot Heras, *Rubio*

10. DOCUMENTS COMPLEMENTARIS

10.1 Garantia de compliment de la legislació vigent en matèria de drets humans, animals i mediambientals

10.2 Acceptació majoritària de la comunitat per a que la manifestació es declare Patrimoni Cultural Immaterial

10.3 Acords de cessió de drets / premís-ús de dades personals

11. OBSERVACIONS

CONCLUSIONS

Com hem pogut conèixer al llarg del treball, intentar definir o emmarcar el PCI és, si més no, una tasca complexa, plena de dubtes, ambigüitats i en etern debat. El que llavors hem intentat fer en primer lloc, ha estat entendre què és aquest PCI i com han anat transformant-se la seua definició i sistemes de patrimonialització, ja que els elements, les necessitats i mesures d'activació han canviat molt, passant de l'objecte al subjecte (ARIÑO, 2002), d'allò individual a elements col·lectius, d'allò destacat a allò diferent, de l'hegemonia d'un patrimoni elitista al patrimoni cultural com recurs per la diversitat cultural. L'activació patrimonial immaterial ha respost a diferents versions d'identitat i autenticitat depenent del context de producció (SANTAMARINA & MONCUSÍ, 2015) però també ha donat pas a debats sobre les problemàtiques que van de lo local a lo internacional al voltant de la seua patrimonialització, tant en la forma, ideologies presents, com en la seua execució (DEL MÁRMOL, 2007; LACARRIEU, 2008; FRIGOLÉ, 2014; ROTMAN, 2009-2010; BORTOLOTTI, 2014); AZIRPE, 2006). De fet, amb aquestes activacions entren en joc altres elements com els identitaris, socials, econòmics i turístics (PRATS, 1997) que provoquen la selecció d'elements que són considerats que pertanyen a la cultura pròpia, a les "arrels", exclouent altres per interessos determinats.

Així doncs, gràcies experts i investigadors en la matèria podem subscriure que el PCI – entès com les tradicions o expressions vives heretades dels nostres avantpassats i transmèsos als nostres descendents, com tradicions orals, arts de l'espectacle, usos socials, rituals, actes festius, coneixements i pràctiques relatives a la natura i l'univers, i sabers i tècniques vinculades a l'artesanía tradicional (UNESCO, 2003)– és un instrument que apropa diferents grups socials (QUINTERO, 2005) que naix d'una construcció social canviant, basada en el passat i que es caracteritza per sofrir variacions amb el temps i en l'execució inevitablement, així com en les diferents societats i que ha de ser salvaguardat en pro del coneixement i permanència de la diversitat cultural. Aquest anàlisi dels experts són una eina clau per comprendre, fomentar i posar en actiu la diversitat que caracteritza al PCI, però, han d'anar enllaçades de moviments institucionals i polítiques culturals

democratitzadores i integradores, amb normatives, lleis autonòmiques, estatals i eines adequades per promoure l'heterogeneïtat, deixant a banda l'anterior hegemonia Cultural.

En segon lloc, més enllà de les definicions i mesures de salvaguarda, cal parar esment els pretextes que motiven tots aquests processos d'activació patrimonial. Des d'un punt de vista local i específic, la diversitat del patrimoni cultural és un dels motors de desenvolupament sostenible territorial de les comunitats, pobles i grups socials (ARÉVALO, 2010; ZAMORA, 2011). Un desenvolupament en què s'impulsa a partir de la vinculació i participació dels agents socials en el registre, valorització, localització i salvaguarda. En aquest sentit, hem pogut comprovar que les iniciatives de patrimonialització tenen més èxit quan prenen part en les intervencions entitats i persones vinculades al territori i a l'element, ja que aporten perspectives i coneixements locals (CARRERA, 2015); unes accions que anteriorment estaven reservades a especialistes (BORTOLOTTI, 2014) però que a hores d'ara hem comprovat que difícilment poden desenvolupar-se sense ells. Comptar amb una xarxa d'informants o registradors –com ocorre en altres comunitats com Catalunya o Andalusia– és llavors, un element clau.

En tercer lloc, enllaçant amb allò dit fins ara, és interessant veure els lligams que hi ha entre les iniciatives d'activació patrimonial cultural i el turisme. Després d'examinar part de la literatura existent al voltant d'aquests elements i d'estudiar els processos de patrimonialització que el democratitzen i universalitzen (SANTAMARINA, 2008), és evident que el patrimoni cultural està esdevenint com un instrument molt potent de desenvolupament econòmic, equilibri territorial i motor de creixement mitjançant el turisme (MEDINA, 2017). Aquest últim, és un sector que com hem vist, està creixent en les últimes dècades a l'Estat espanyol, tant el nacional com internacional, i que ha trobat en el patrimoni cultural un recurs vital. Un recurs que però, presenta tantes avantatges com inconvenients ja que la línia roja que separa un desenvolupament sostenible i una mercantilització que banalitzava i posa en perill els elements identitaris d'un bé és molt fina. D'una banda, als discursos públics i privats s'inclou l'interès per la gestió de la cultura el PCI pels usos socials, econòmics i polítics que poden generar, ja que és un “dispositiu eficaç en la construcció d'una societat intercultural” (QUINTERO, 2005:15). De l'altra,

aquests usos poden adreçar-se cap a mecanismes d'exploració mercantilista que posen en perill el bé. S'introdueix llavors en un patrimoni cultural –dotat de valors comunitaris i d'un simbolisme que representa la memòria col·lectiva d'una societat– elements de mercat que el perverteixen i el transformen en un element decoratiu o destí turístic, és a dir, un objecte mercantilista i de consum (PRATS, 2006), que el fetixitza i falsifica. Amb tot açò, no estem afirmant que el turisme que utilitza el patrimoni cultural com un recurs siga perjudicial en sí; tanmateix, la seua associació no sempre és possible (PRATS, 2011) i cal fer-ne un ús sostenible i adequat. Hem de saber detectar i distingir entre la salvaguarda i la mercantilització, entre un turisme cultural sostenible en harmonia amb els seus significants, simbolismes i col·lectius que el representen i una explotació que ven autenticitat (CEJUDO, 2014; FRIGOLÉ, 2014; SANTAMARINA & MONCUSÍ, 2015) convertint el patrimoni cultural en una sort parc turístic que ajusta el seu discurs als estereotips predominants (PRATS, 2006). A més a més, cal recordar que el foment del turisme no és l'objectiu de la salvaguarda patrimonial. Moltes de les declaratòries –també aquells que estan en procés de BICI i BIRL– han estat impulsades com engegadors del turisme local, però per aquest objectiu ja existeixen altres mecanismes com són les declaracions com bé d'interés turístic local, nacional i internacional.

En quart lloc, per aquestes raons i davant les necessitats de salvaguarda del PCI, concretament el valencià, hem portat avant un projecte que l'ha analitzat i estudiat en profunditat amb l'objectiu d'encontrar els seus punts febles i reforçar-los mitjançant noves propostes que ajuden a pal·liar algunes de les deficiències localitzades. Certament, sense l'estudi dels expedients i els mecanismes d'activació que estan duent-se a terme no haguérem sigut coneixedors de les diverses dimensions del fenomen patrimonial en tota la seua complexitat, de la lògica per la qual es construeixen els sistemes d'inventari i catalogació de patrimoni i el seu funcionament així com l'aplicació pràctica de la investigació en la realització d'inventaris etnològics. D'igual manera, ha estat imprescindible conèixer prèviament la legislació vigent i mesures de salvaguarda aplicables en l'àmbit de la gestió cultural, concretament en matèria de PCI ja que aquestes són la principal eina de protecció, gestió i difusió del patrimoni i gràcies al seu enteniment previ –sobretot mesures de salvaguarda internacionals, lleis estatals i autonòmiques– hem

pogut aplicar els coneixements adquirits i ser capaços de resoldre o aportar noves propostes que afronten els problemes existents. En conseqüència, hem pogut comprovar que mitjançant aquestes lleis i el marc jurídic exigít a les administracions públiques i als ciutadans en general per a la protecció del patrimoni, s'hi poden crear inventaris i catàlegs que identifiquen els béns i que estimulen la seua investigació i difusió, però sobretot, eviten la seua desaparició davant una societat amb tendències globalitzadores i d'homogeneïtzació. Al mateix temps, també hem analitzat, reflexionat i examinat les polítiques culturals aplicades en la societat valenciana per conèixer el seu context i possibles problemàtiques o necessitats. D'aquesta manera hem pogut extraure unes dades les quals ens mostren la gran descompensació territorial que hi ha al País Valencià; l'hegemonia d'algunes de les tipologies com ara "Creences, rituals, festius i altres pràctiques cerimonials" la falta de recursos en aquelles poblacions no urbanes; i la necessitat de poder comptar amb protocols d'actuació i recursos informatius de fàcil accés que incentiven el coneixement i la conscienciació davant aquest patrimoni.

Efectivament, el sistema de patrimonialització valencià necessita canvis que han de passar prèviament per aplicar uns criteris i protocols en les declaratòries. Hem vist com des de les primeres declaratòries s'ha privilegiat festes espectaculars, consumibles pel turista cultural en detriment de la resta de béns immaterials. No podem negar que ha millorat la conscienciació davant la salvaguarda del PCI i que els serveis públics estan dotats d'eines de protecció regulades legislativament com inventaris, una comissió avaluadora o les recentment convocades ajudes per la difusió, promoció i salvaguarda d'aquests elements –sembla a més, que s'està treballant per comptar amb una llei específica pel patrimoni immaterial valencià–. Comptem per tant amb les eines necessàries i s'han millorat alguns dels tràmits –a hores d'ara compten amb una fitxa d'inventari i catalogació model, i han creat també uns criteris per l'avaluació dels expedients–, però sota el nostre punt de vista no s'estan duent a terme de manera adient, sostenible ni organitzada les exigències marcades per la llei autonòmica i estatal en aquest àmbit, ni tampoc les del *Pla Nacional de Salvaguarda*. Conseqüentment, no responen a les disposicions recomanades en la *Convenció per la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial* de la UNESCO celebrada a París al 2003. Les millores administratives i la conscienciació patrimonial

encara són insuficients i el repte ací és transformar d'una banda procés i de l'altra optimitzar els mecanismes amb que comptem (CCOO, 2016). Sota el nostre parèixer, cal anteposar la consolidació dels criteris per avaluar els expedients existents – per part de tots els agents activadors– amb l'objectiu de salvaguardar i no de desembossar l'administració mitjançant aprovacions sense cap principi que els encapçalen. Dit d'una altra manera, renunciar a la millora de l'eficiència a favor de la cognició i el discerniment creant un escenari que vaja més enllà de millorar la tramitació i disposant una política de principis d'actuació. Així doncs, es construiria, en primer lloc, una base teòrica ferma amb que poder i, en segon lloc, actuar i optimitzar a mig i llarg termini els resultats de les comissions i que agilitzarien els mecanismes de protecció de tots els expedients oberts o futurs.

El Patrimoni Cultural ha de ser una eina vertebradora d'identitats que fomenti la diversitat cultural dels nostres pobles i el que des d'aquest treball hem intentat aportar llavors ha estat poder atendre organitzadament a totes les veus que el representen. En aquest sentit, creiem que la Guia que hem proposat pot ser una eina molt útil per tots aquells que sol·liciten la seua salvaguarda, però també per els especialistes involucrats –la comissió avaluadora i l'administració valenciana –ja que hem intentat establir uns criteris i protocols adequats que faciliten les seues tasques i ajuden a descongestionar la situació actual. Uns passos que hem esclerificat en aquesta Guia i la qual seria molt interessant posar-la a l'abast de tothom –sobretot per municipis amb administracions modestes en què no compten amb personal suficient per dur a terme les sol·licituds, provocant com hem vist l'escassa presència de BICI o BIRL d'aquestes poblacions– mitjançant recursos com la web de la *Conselleria d' Educació, Investigació, Cultura i Esport*. Paral·lelament, seria interessant crear una xarxa de difusió i comunicació amb la informació general i detallada que responga perquè és necessari protegir i salvaguardar, què és susceptible de ser protegit, com ho poden fer, on, etc., amb eines online com les xarxes socials o la web de la Conselleria. A més a més, la creació d'un sistema d'ajudes i subvencions podria ser de gran utilitat ja que d'aquesta manera les poblacions xicotetes podrien contractar antropòlegs, sociòlegs o gestors culturals que col·laborarien amb ells en la creació de les

sol·licituds, eliminant així alguns dels problemes que actualment es mostren a l'Inventaris General del Patrimoni Cultural Valencià.

En definitiva, gràcies al projecte que ací presentem hem tingut, en primer lloc, el privilegi de conèixer des de l'interior els processos de patrimonialització que estan elaborant-se al País Valencia junt als seus executors i participar d'ells. I, en segon lloc, ens ha permès extraure unes dades que han ajudat a establir quines són les tendències patrimonialitzadores que hi ha en el context valencià i detectar si s'estan o no aplicant les recomanacions de la Convenció de la UNESCO del 2003 amb l'objectiu de proposar mesures i mitjans que minimitzen les descompensacions. Esperem llavors que les propostes que hem treballat pugen ajudar a fomentar la difusió i salvaguarda de la gran diversitat cultural valenciana que encara està per patrimonialitzar.

BIBLIOGRAFIA

- ALSAYYAD, N. (2001). Global norms and urban forms in the age of tourism. *Consuming tradition, manufacturing heritage: global norms and urban forms in the age of tourism*, 13-40.
- ANDREU, A. (2010). La institucionalització del patrimoni etnològic en les lleis de patrimoni cultural de l'Estat espanyol i de les diferents comunitats autònomes: problemes de definició i classificació. *Jornades nacionals de patrimoni etnològic. La protecció i conservació del patrimoni etnològic immoble*. Barcelona: CaixaForum.
- ARÉVALO, J. (2010). El patrimonio como representación colectiva. La intangibilidad de los bienes culturales. *Gazeta de Antropología*.
- ARIÑO, A. (2001). Construcción del Patrimonio Cultural e identidad en la sociedad del riesgo y de la información. *Actas de Congreso sobre la Sociedad de la Información*. Valencia.
- ARIÑO, A. (2002). La expansión del patrimonio cultural. *Revista de Occidente*(250), 129-150.
- ARIÑO, A. (2010) *Festes, rituals i creences*, València: Edicions Alfons el Magnànim
- ARRIETA, I. (2017). *El género en el patrimonio cultural*. Bilbao: Universidad del País Vasco.
- ASIÁIN, A. (2013). El patrimonio cultural inmaterial: estado de la cuestión en el décimo aniversario de la Convención de la UNESCO (con una mirada especial a Navarra). *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*(88), 127-168.
- AZIRPE, L. (2006). Los debates internacionales en torno al patrimonio cultural inmaterial. *Cuicuilco*, 13(38), 13-27.
- BENDIX, R. (2009). Heritage between economy and politics. An assessment from the perspective of cultural anthropology. En L. SMITH, & N. AKAGAWA, *Intangible Heritage* (págs. 253-269). Nova York: Routledge.

- BERAZALUCE, L. (22 de maig de 2018). Las dos Españas: la mitad de los españoles viven en la zona roja. La otra mitad, en la azul. *EL PERIÓDICO*.
- BLASCO, J. (2013). La festa de la Mare de Déu de la Salut d'Algemesí. La força de la tradició. *Revista valenciana d'estudis autonòmics*, I(58), 251-261.
- BOLTANSKI, L., & CHIAPELLO, E. (2002). *El nuevo espíritu del capitalismo*. Madrid: Akal.
- BORTOLOTTI, C. (2014). La problemática del patrimonio cultural inmaterial. *Culturas. Revista de Gestión Cultural*, I(1), 1-22.
- BOUCHENAKI, M. (2003). The interdependency of the tangible and intangible Cultural Heritage. *ICOMOS. 14th General Assembly and Scientific Symposium*.
- CARMONA, D., TRAVÉ, R., & NOGUES, A. (2015). Los misterios del patrimonio y el turismo en Elche. Lo global (UNESCO) en lo local (identidad). *Revista andaluza de Antropología*(8:TURISMO DE BASE LOCAL EN LA GLOBALIZACIÓN), 113-140.
- CARRERA, G. (2003). Iniciativas para la salvaguardia del Patrimonio Inmaterial en el contexto de la Convención UNESCO, 2003: una propuesta desde Andalucía. *El patrimonio Inmaterial a Debate*, 179-195.
- CARRERA, G. (2009). Atlas del Patrimonio Inmaterial de Andalucía. Puntos de partida, objetivos y criterios técnicos y metodológicos. *Revista ph*(71), 18-41.
- CARRERA, G. (2012). La antropologización del patrimonio y la patrimonialización de la cultura. Documentar el patrimonio etnológico en el IAPH. *REVISTA ANDALUZA DE ANTROPOLOGÍA*.(2: PATRIMONIO CULTURAL Y DERECHOS COLECTIVOS.), 108-127.
- CARRERA, G. (2015). La Ley 10/2015 para la Salvaguarda del PCI (2013-2014): ¿patrimonio inmaterial o nacionalismo de Estado? *PH:Panorama*(88), 21-23.
- CARRERA, G. (2015). *Propuesta metodológica para la documentación y gestión del patrimonio cultural inmaterial como estrategia de desarrollo social y territorial*. Sevilla.
- CARRERAS, A.M. (1980) Las danzas guerreras en Todolella y Peñíscola, *Narria: Estudios de artes y costumbres Populares* (17), 20-24

- CEJUDO, R. (2014). Sobre el valor del Patrimonio Cultural Inmaterial: una propuesta desde la ética del consumo. *DILEMATA*(14), 89-209.
- CRUCES, F. (1998). Problemas en torno a la restitución del patrimonio. Una visión desde la antropología. *ALTERIDADES*, 6(16), 75-84.
- DEL MÁRMOL, C. (2007). *Pasados locales, políticas globales: Los procesos de patrimonialización en un valle del Pirineo catalán*. Barcelona.
- DEL MÁRMOL, C., ROIGÉ, X., & ESTRADA, F. (2011). Safeguarding Intangible Cultural Heritage? A critical perspective on the inventory of Intangible Cultural Heritage in Catalonia". En S. LIRA, R. AMOËDA, & C. PINHEIRO, *Sharing Cultures* (págs. 481-490). Portugal: Green Lines Institute for Sustainable Development.
- FIDALGO, P. (2012). *Las áreas urbanas españolas. Características y tendencias*. UV.
- FRIGOLÉ, J. (2014). Retóricas de la autenticidad en el capitalismo avanzado. *ÉNDOXA: Series Filosóficas*(33), 37-60.
- HALBWACHS, M. (2004). *La memoria colectiva*. Saragossa: Prensas Universitarias de Zaragoza.
- HELLER, A. (2003) Memoria cultural, identidad y Sociedad Civil, *In-daga, Revista Internacional de Ciencias Sociales y Humanas* (1), 5-17
- HERNÁNDEZ, L. (2011). ¿Qué es el patrimonio cultural inmaterial? *Boletín del Centro de Investigación y Documentación del Instituto Cervantes*(4), 20.
- HERNANDEZ, G.M. (2008). La memoria oscura, el patrimonio cultural y su sombra. *VI Congreso Internacional "Restaurar la Memoria"*, 2, 629-637.
- HERNANDEZ, G.M. (2008). Un zombi de la modernidad: el patrimonio cultural y sus límites. *La Torre del Virrey: revista de estudios culturales*,, 27-37.
- HERNANDEZ, G., & al., e. (2005). *La memoria construida. Patrimoni cultural y modernidad*. Valencia: Tirant lo Blanc.
- IBOR, C.; ESCOLANO, D. (2003) *El Maestrazgo Turolense. Música y literatura Populares en la primera mitad del siglo XX*. Saragossa: Ediciones del rolde de estudiós aragoneses
- ICOM. (2007). *International Journal of Intangible Heritage*. Corea: NFMK.

- KIRSHENBLATT-GIMBLETT, B. (1995). Theorizing Heritage. *Ethnomusicology*, 39(3), 367-380.
- KIRSHENBLATT-GIMBLETT, B. (2004). El patrimonio inmaterial como producción metacultural. *UNESCO, Museum Internacional. Patrimonio inmaterial*, 221-222.
- LACARRIEU, M. (2008). ¿Es necesario gestionar el patrimonio inmaterial? Notas y reflexiones para repensar las estrategias políticas y de gestión. *Boletín de Gestión Cultural*(17: Gestión del Patrimonio Inmaterial).
- LERMA, A. (2008). El proyecto MEDINS y la catalogación del Patrimonio Cultural inmaterial de la Región de Murcia. *Revista Murciana de Antropología*(15), 193-208.
- LLEI 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català. *DOCG num.1807*.
- LLEI 4/1998, de 11 de juny del Patrimoni Cultural Valencià. *DOGV num.3267*.
- LLEI 7/2004, 19 d'octubre, modificació. *Modificació de la LLEI 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià*. Diari Oficial num.4867 de 21.10.2004.
- LLEI 10/2015, 26 de maig, Per la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial. (26 de maig). *BOE. Suplement en llegua catalana, num.126, secc.I*.
- LORENZO, F. (1995). Los bienes culturales Y los inventarios de bienes de Entidades locales en Bizkaia . *Boletín Informativo*, 20-25.
- MARTIN, A. (1995). *Fuentes de información general*. Gijón: Trea.
- MARTÍNEZ, C. (2011). ¿Tiene sexo el patrimonio? *Museos.es*(5-6), 138-151.
- MARTÍNEZ, L. (2011). La tutela legal del patrimonio cultural inmaterial en España: Valoración y perspectivas. *Revista de la Facultad de Ciencias Sociales y Jurídicas de Elche, I*(7), 123-150.
- MEDINA, F. (2017). Reflexiones sobre el patrimonio y la alimentación desde las perspectivas cultural y turística. *Anales de Antropología*(51), 106–113.
- MINISTERIO DE EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTE. (2015). Plan Nacional de Salvaguarda del Patrimonio Cultural Inmaterial. (*NIPO: 030-16-425-3*). Secretaría General Técnica.
- MONTENEGRO, M. (2010). La patrimonialización como protección contra la mercantilización: paradojas de las sanciones culturales de lo igual y lo diferente. *Revista Colombiana de Antropología*, 46(I), 115-131.

- PELINSKI, R. (2010)) *La Danza de TodoIella. Memoria, historia y usos políticos de la danza de espadas*. Castelló: Clau tradicional
- PÉREZ, B. (2011). Los usos de la cultura en el discurso legislativo sobre Patrimonio Cultural en España. Una lectura antropológica sobre las figuras legales de protección. *Revista de Antropología Experimental*(11), 11-30.
- PRATS, L. (1997). *Antropología y patrimonio*. Barcelona: Ariel.
- PRATS, L. (2006). La mercantilización del patrimonio: entre la economía turística y las representaciones identitarias. *PH Boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico*(58), 77-80.
- PRATS, L. (2011). La viabilidad turística del patrimonio. *PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 9(2), 249-264.
- PRATS, L. (2012). El patrimonio en tiempos de crisis. *Revista andaluza de antropología*.(2: Patrimonio Cultural y derechos colectivos), 68-85.
- PRATS, L. (2014). El caràcter magmàtic del patrimoni etnològic. *Revista d'Etnologia de Catalunya*(39), 152-159.
- QUINTERO, V. (2003). El patrimonio inmaterial: ¿intangible? Reflexiones en torno a la documentación del "patrimonio oral e inmaterial". En AA.VV, *Caderno técnico VII ANTROPOLOGÍA Y PATRIMONIO: INVESTIGACIÓN, DOCUMENTACIÓN E INTERVENCIÓN*. Granada, Junta de Andalucía: Comares.
- QUINTERO, V. (2005). El patrimonio intangible como instrumento para la diversidad cultural ¿una alternativa posible? *CUADERNOS IAPH. Patrimonio Inmaterial, Multiculturalidad y Gestión de la diversidad*, 14- 29.
- QUINTERO, V., & HERNÁNDEZ, E. (2002). La documentación del Patrimonio Intangible: propuestas para una base de datos. *PH Boletín. Tendencias: Reflexiones y Experiencias*(40/41), 214-221.
- RIOJA, C. (2001). La catalogación genérica colectiva. *PH Boletín Patrimonio Histórico Andaluz*(37), 189-191.
- ROSÓN, F. J. (2009). Cultura oral y Patrimonio Inmaterial: investigación transnacional en el marco de los proyectos Mediterranean Voices y Medins. *Patrimonio cultural de España*(0), 157-178.

- ROTMAN, M. (2009-2010). El campo patrimonial: procesos de configuración y problematización de alteridades. *Revista Memória em rede*, 1(1), 22-42.
- RUIZ, M. (2006). Elaboración de un inventario de los recursos y equipamientos culturales de Jerez. *PH Boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico*(59), 118-133.
- SANTAMARINA, B. (2005). Una aproximación al patrimonio cultural. En G. e. HERNÁNDEZ MARTÍ, *La memoria construida. Patrimonio cultural y modernidad*. València: Tirant lo Blanch. 13-51
- SANTAMARINA, B. (2008). Moros y cristianos. De la batalla festiva a la discursiva. *Gazeta de Antropologia*.
- SANTAMARINA, B. (2013). Los mapas geopolíticos de la Unesco: entre la distinción y la diferencia están las asimetrías. El éxito (exótico) del patrimonio inmaterial. *Revista de Antropología Social*, 22, 263-286.
- SANTAMARINA, B. (2017). El patrimonio inmaterial en el País Valenciano: una explosión muy tangible. *Patrimonio inmaterial: reduccionismos, conflictos e instrumentalizaciones*(12), 117-143.
- SANTAMARINA, B. (2017). El patrimonio inmaterial en el País Valenciano: una explosión muy tangible. *Patrimonio inmaterial: reduccionismo, conflictos e instrumentalizaciones. Revista andaluza de antropología*(12), 117-143.
- SANTAMARINA, B. e. (2008). Patrimonio etnológico e identidades en España: Un estudio comparativo a través de la legislación. *Revista de Antropología Experimental*(8), 207-223.
- SANTAMARINA, B., & MONCUSÍ, A. (2015). El mercado de la autenticidad. Las nuevas ficciones patrimoniales. *Revista de Occidente*(410-411), 93-112.
- SMITH, L. (2008). Heritage, Gender and Identity. En B. GRAHAM, & P. HOWARD, *The ashgate research companion to Heritage and Identity* (págs. 159-178). Farmham: Ashgate.
- SOLANILLA, L. (2008). En primera persona: memòria oral, patrimoni immaterial i Internet. Catalunya.
- UNESCO(1972). Convención sobre la protección del patrimonio mundial, cultural y natural. *Conferencia General de la Organización de las Naciones Unidas para la Educación, la Ciencia y la Cultura (17a reunión)*. París.

- UNESCO(1989). Recomendación sobre la Salvaguardia de la Cultura Tradicional y Popular. *Conferencia General de la Organización de las Naciones Unidas para la Educación, la Ciencia y la Cultura*. París.
- UNESCO (1999). Plan de Acción. *Evaluación Global de la Recomendación de 1989 sobre la Protección del Folclor y la Cultura Tradicional: Potenciación Local y Cooperación Internacional*. Washington, D.C.
- UNESCO (2001). Declaración Universal sobre la Diversidad Cultural. *Una visión una plataforma conceptual, un semillero de ideas, un paradigma nuevo*. Johannesburgo: UNESCO.
- UNESCO (2003). Convención para la Salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial. París: UNESCO.
- UNESCO (2006). *Obras Maestras del Patrimonio Oral e Inmaterial de la Humanidad. Proclamaciones 2001, 2003 y 2005*. París: Sección del Patrimonio Inmaterial, División del Patrimonio Cultural.
- UNESCO. (2016). Textos fundamentales de la Convención para la Salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial de 2003. París: UNESCO.
- UNESCO. (2018). *Listas del patrimonio cultural inmaterial y el Registro de buenas prácticas de salvaguardia*. Obtés de ich.unesco.org
- VILLASEÑOR, I., & ZOLLA, E. (2012). Del patrimonio cultural inmaterial o la patrimonialización de la cultura. *Cultura y representaciones sociales*, 6(12), 75-101.
- V.V.A.A. (1954) Cabalgata del Pregó. Formación, danzas y pregones. Castelló
- ZAMORA, E. (2011). Sobre patrimonio y desarrollo. Aproximación al concepto de patrimonio cultural y su utilización en procesos de desarrollo territorial. *PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 9(1), 101-113.

Consultes a la xarxa

- (2018) www.aplicacions.llengua.gencat.cat
- (2018) www.academia.edu
- (2018) www.boe.es
- (2017) www.dialnet.unirioja.es
- (2016) www.elpais.com
- (2017) www.gazeta-antropologia.es
- (2017) www.ceice.gva.es
- (2018) www.iaph.es
- (2017) www.patrimonifestiu.cultura.gencat.cat
- (2018) www.roderic.uv.es
- (2018) www.scielo.org
- (2018). www.unesco.org

ANNEX I

-i-

Exemple de fitxa de registre de patrimoni immaterial andalús (àmbit: Rituales festivos)

ATLAS DE PATRIMONIO INMATERIAL DE ANDALUCÍA							
REGISTRO ANDALUZ DE PATRIMONIO INMATERIAL. ÁMBITO 01: RITUALES FESTIVOS							
IDENTIFICACIÓN							
Datos de localización							
Provincia		Zona atlas		Municipio/s		Código RAPI	
		Comarca					
Imagen identificativa							
Ámbito/tema	Rituales festivos			Fecha			
Tipología actividad							
Denominación		Día inicio	Día fin	Mes	Calendario litúrgico	Advocación	Observaciones fechas
Otras denominaciones							
	Nivel de integración						
	Comunal		Supracomunal		Intracomunal		
Orígenes documentados o atribuidos							
DESCRIPCIÓN							
Preparativos							
Desarrollo							
Transformaciones Permanencias							
Elementos significativos ¹							
Elemento 1.							
Denominación							
Tipo patrimonio	Actividad			Mueble			
Tipología							
Descripción							
Localización							
Hipervínculo al registro						Código	

Espacios para el ritual/fiesta ²								
Descripción del espacio del ritual/fiesta								
Croquis								
Espacios								
Denominación	Tipología	Descripción						
Modelo organizativo								
Tipo	Denominación	Descripción						
☐ Comité								
☐ Institución								
☐ Mayordomía								
☐ Hermandades/ cofradías								
☐ Otros								
Organizadores/financiadores								
Tipo	Descripción							
Organizadores								
Financiadores								
Agente/informantes								
Tipo agente	Nombre	Lugar de nacimiento	Sexo	Edad	Descripción (rol, indumentaria, transmisión del saber)	Contacto	Es Informante	Registro sonoro
Observaciones								
Área de participación								
Participación integrada	Comunal Municipal Supramunicipal Provincial Supraprovincial Regional				Observaciones			

Participación turística	Provincial Supraprovincial Regional	
VALORACIONES		
Valoración de los agentes		
Valoración del investigador		
Elementos significativos relacionados		
Creencias asociadas		
Identificaciones construidas en torno a la actividad		
Significación socioeconómica		
Significados simbólicos		
Imagen de la estructura social		
Posibilidad de continuidad		
Plan de acción		
DATOS RELACIONADOS		
Anexos documentales		
Fotografías	Ficheros (cd/dvd) con imágenes con el mismo código RAPI (+ secuencial)/datos básicos asociados	
Videos	Ficheros (cd/dvd) mismo código RAPI (+ secuencial)/datos básicos asociados	
Audio	Ficheros (cd/dvd) mismo código RAPI (+ secuencial)/datos básicos asociados	
Referencias bibliográficas	Listados bibliografía usada (documento asociados con código RAPI)	
Cartografía	Hoja 1: 10.000	
Registrado por		
Nombre y apellidos		
Fecha de registro		
Validado por		
Fecha de validación		

¹A partir de este campo se establecen relaciones con otras actividades o expresiones, así como con bienes muebles.

²A partir de este módulo se establecen las relaciones con los posibles bienes inmuebles y se levanta la información espacial.

CANDIDATURA [...]

BICI IMMATERIAL PATRIMONI VALENCIÀ

1. IDENTIFICACIÓ

- a. Identificació gràfica
- b. Àmbit
- c. Tipologia
- d. Denominació principal i altres
- e. Imatge
- f. Comunitats o persones relacionades amb l'element
- g. Descripció curta

2. MARC ESPACIAL

- a. Localització
- b. Recorregut

3. MARC TEMPORAL

- a. Calendari
- b. Periodicitat

4. DESCRIPCIÓ I CARACTERITZACIÓ

- a. Orígens documentats o atribuïts
- b. Evolució històrica / modificacions
- c. Personatges: Indumentàries, pràctiques i funcions
- d. Elements / Processos (activitats i oficis)
- e. Desenvolupament i seqüència temporal
- f. Relació dels béns mobles i immobles o entorns d'interés vinculats

5. INTERPRETACIÓ I SIMBOLISME

6. PERCEPCIÓ I IMPLICACIÓ DE LA POBLACIÓ I GRAU D'APERTURA AL PÚBLIC

7. SALVAGUARDA

- a. Protecció administrativa
- b. Agents i metodologia de transmissió
- c. Altres accions de salvaguarda
- d. Identificació de riscos i diagnòstic
- e. Objectius, estratègies i accions proposades per la salvaguarda

8. VALORACIÓ I JUSTIFICACIÓ DE LA DECLARACIÓ

9. DOCUMENTACIÓ ASSOCIADA

- a. Audiovisual
- b. Documental i material
- c. Bibliogràfica
- d. Investigadors
- e. Informants

10. DOCUMENTS COMPLEMENTARIS

- a. Garantia de compliment de la legislació vigent en matèria de drets humans, animals i mediambientals
- b. Acceptació majoritària de la comunitat per a que la manifestació es declare PCI
- c. Acords de cessió de drets / premís-ús de dades personals

11. OBSERVACIONS

Fitxa d'inventari

1. IDENTIFICACIÓ

- a. Identificació geogràfica
- b. Àmbit
- c. Tipologia
- d. Denominació principal i altres
- e. Imatges
- f. Comunitats o persones relacionades amb l'element
- g. Descripció (500 paraules aproximadament)

2. MARC ESPACIAL

- a. Localització
- b. Recorregut (si escau)

3. MARC TEMPORAL

- a. Calendari (descripció de la periodicitat, dates d'inici o fi)
- b. Periodicitat

4. DESCRIPCIÓ

- a. Orígens documentats o atribuïts
- b. Elements/ processos/desenvolupament
- c. Patrimoni relacionat

5. SALVAGUARDA

- a. Mesures de salvaguarda adoptades
- b. Protecció administrativa
- c. Valoració de la selecció

6. DOCUMENTACIÓ ASSOCIADA consentimiento para su uso

- a. Audiovisual
- b. Documental
- c. Bibliografia

7. INFORMACIÓ TÈCNICA

- a. Dades de la investigació
- b. Observacions

ANNEX II

-i-

Breu explicació dels ítems de les fitxes

Aquesta fitxa s'ha dut a terme d'una manera estructurada intentant incloure el màxim d'ítems possibles. Amb el color verd compren les parts de la fitxa que formarien part tant de l'inventari com del catàleg, mentre que aquelles parts de color groc formaran part de la catalogació únicament. Un total d'onze apartats – set, en el cas de l'inventari– que intenten donar espai a tots els elements que conformen el bé. A continuació, definim cadascuns dels camps a emplenar per part dels sol·licitants amb l'objectiu de facilitar la seua creació. El model de fitxa adaptat al nostre bé patrimonialitzable segons la tipologia de registre consta de:

IDENTIFICACIÓ

Aquest punt compta amb les dades bàsiques que ens permeten reconèixer ràpidament el bé i la seua informació més rellevant

Identificació geogràfica Població, zona, comarca, etc. el qual s'emmarca el bé

Àmbit Aquest espai inclou el camp al que correspon el bé dels 5 definits al punt 5. **És obligatori esclarir aquest camp!!**

Tipologia Esclarificar sota quin punt, enumerat per la Llei 4/1998, es basa (per exemple: Bé d'Interés Cultural. Secció Primera. Bé immaterial)

Denominació principal i altres Nom del bé i altres nomenclatures si en tingueren

Imatges 5 fotografies com a mínim, una d'elles identificaria del bé a mode de presentació, en format TIFF o JPG de més de 2 mb. Estes no han de ser escanejades i hauran d'anar acompanyades de les corresponents cessions de drets d'autor en els casos que siga necessari.

Comunitats o persones relacionades amb l'element. Els protagonistes que el formen part i aquells que el mantenen viu.

Descripció Aquest conforma l'apartat en què s'inclou la informació trobada al llarg de les investigacions pertinents al seu voltant, amb la descripció general, els elements i individus que hi participen en ell, o el grau de protecció del que gaudeix. 500 paraules aproximadament.

MARC ESPACIAL

El següent apartat consta de les dades que informen d'on podem trobar el bé, així com la possible informació per poder identificar-ho ràpidament i una breu descripció.

Localització Espai físic que ocupa

Recorregut Trajecte que han de seguir des del començament fins al final per l'execució del bé, una o més vegades, per part dels participants (si escau)

MARC TEMPORAL

Calendari Descripció de la periodicitat, dates d'inici o fi

Periodicitat Interval de temps establert entre les edicions

DESCRIPCIÓ

Orígens documentats o atribuïts Breu descripció dels inicis del bé, d'on procedeix, d'on arranca, quin és el seu naixement conegut o hipotètic.

Elements/ processos/desenvolupament Parts, recursos o materials que componen el bé i que l'integren en el moment de la posada en acció, és a dir, tot allò que el compona quan és executat

Patrimoni relacionat Altres béns materials o immaterials que en formen part inexorable d'ell

Evolució històrica / modificacions Descripció de les transformacions sostenibles i adequades que ha sofert al llarg de la seua existència fins avui

Personatges: Indumentàries, pràctiques i funcions Persones –reals o simbòliques– que intervenen en l'acció, així com el seu paper i indumentària que es fan servir usualment.

Elements / Processos (activitats i oficis) En el cas de ser una activitat o ofici, quins són els processos i elements que intervenen, la successió determinada de fases que es repeteixen regularment.

Desenvolupament i seqüència temporal Quan i com es desenvolupen

Relació dels béns mobles i immobles o entorns d'interés vinculats Lligams entre diversos elements del conjunt

INTERPRETACIÓ I SIMBOLISME

En aquest punt s'haurà de nomenar breument quin sistema de símbols s'utilitzen per representar el bé en l'actualitat, el caràcter d'allò que simbolitza, el que representa d'una manera sensible o imaginada.

PERCEPCIÓ I IMPLICACIÓ DE LA POBLACIÓ I GRAU D'APERTURA AL PÚBLIC

Descriure breument quina és la relació entre els agents implicats i el públic, com és rebut per la població així com de quina manera estan relacionats i involucrats en aquest bé

SALVAGUARDA

Especificar quines mesures estan o van a dur-se a terme encaminades a garantir la viabilitat del PCI i on estaran compreses la identificació, documentació, investigació, preservació, protecció, promoció, valorització, transmissió i revitalització d'aquest patrimoni en els seus diferents aspectes.

Mesures de salvaguarda adoptades

Protecció administrativa

Valoració de la selecció

Agents i metodologia de transmissió

Altres accions de salvaguarda

Identificació de riscos i diagnòstic

Objectius, estratègies i accions proposades per la salvaguarda

VALORACIÓ I JUSTIFICACIÓ DE LA DECLARACIÓ

En aquest han d'aparèixer els valors que representa per la comunitat associada (socials, d'identitat, històrics, antropològics, sociològics, etc.)

DOCUMENTACIÓ ASSOCIADA

L'apartat següent consta de totes les possibles fonts d'informació que ens han ajudat en la investigació així com les dades necessàries per poder accedir a elles. És necessari que els autors de dita informació o col·laboradors donen el seu consentiment pel seu us.

Audiovisual

Documental i material

Bibliografia

Investigadors

Informant

DOCUMENTS COMPLEMENTARIS

A més de la informació anterior, també hauran de comptar amb aquests documents addicionals:

Garantia de compliment de la legislació vigent en matèria de drets humans, animals i mediambientals

Acceptació majoritària de la comunitat per a que la manifestació es declare Patrimoni Cultural Immaterial

Acords de cessió de drets / premís-ús de dades personals

OBSERVACIONS

Tota aquella informació que es crega necessària i que no han estat esclerificades en altres apartats ha de ser explicada breument en aquest espai.

Inici

El començament de qualsevol procés d'activació d'un element cultural de tipus immaterial ha de començar amb la sol·licitud dels actors, els quals entenem com la comunitat o grup que recrea i es sent identificat per aquest. Els actors poden estar associats formalment o no, en tot cas, la UNESCO i el Pla Nacional de Salvaguarda estableixen que és feina de l'administració pública identificar i implicar als actors en cas de no manifestar-se primerament.

Una vegada naix dels actors la iniciativa d'activació s'ha de recórrer a l'Administració pública pertinent perquè inicien el procés administratiu. En el cas de manifestacions locals s'haurà de parlar amb l'Ajuntament, però quan es tracte d'un àmbit més ampli s'haurà de parlar amb més d'un. L'Ajuntament és l'òrgan base de l'administració, representa a la comunitat, pel que també se solen acceptar els casos on l'Ajuntament ha començat la iniciativa, sempre i que es conte amb els actors en el procés i aquests mostren el seu vistiplau formalment. D'aquesta manera s'ha d'enviar un certificat de l'acord plenari amb el vistiplau i consentiment dels actors -de tots ells, sense oblidar-nos de l'església que està present a moltes manifestacions-, o en el cas d'iniciar-lo aquests, figuraran com a peticionaris a l'acord plenari.

A continuació, cal aportar la justificació de la sol·licitud mitjançant el model de fitxa de catalogació de la Direcció General de Patrimoni Cultural. Tot informe, dossier explicatiu o publicació seran agraïdes però la informació s'haurà d'ajustar al model de fitxa per a poder valorar-se amb major comoditat i efectivitat. Aquesta tasca resideix en l'interessat per a la qual ha de comptar amb els actors, la comunitat i especialistes en la matèria – recordem que les ciències properes a l'estudi del Patrimoni Immaterial són l'antropologia, l'etnologia i la sociologia, doncs no són pertinents els estudis únicament històrics per poder valorar la manifestació-. Cal aclarir que no és feina dels tècnics patrimonials fer la investigació pertinent per a cada manifestació proposada, ofereixen assessorament perquè els actors i agents pertinents la facen el millor possible, doncs són ells qui segons el Pla Nacional han de fomentar l'estudi valoratiu. Una vegada rebuda la documentació, el

personal tècnic de la Direcció General de Patrimoni Cultural emetrà un informe concloent arran de la proposta, en cas de ser desfavorable s'exposaran els motius, en cas favorable serà remés a la Comissió Avaladora. El personal tècnic proposarà la seua avaluació a la Comissió quan crega convenient, açò vol dir que amb antelació ha de complir tots els requisits, justificar bé la proposta i seguir els temps administratius per a ser valorada. Aquest procés consisteix en un diàleg entre l'interessat i la Direcció General de Patrimoni Cultural, per tant, totes les sol·licituds i peticions enviades a altres organismes de l'Administració pública acabaran sent remesos a la DGPC –o bé al Servei territorial d'Alacant-, així que lluny d'aconseguir suport en el procés, l'única cosa que produeix aquest comportament és l'alentiment del procediment i diàleg administratiu, el qual té una temporalitat de dos anys.

Incoació de l'expedient. Resolució d'incoació i inici de còmput de terminis

Com hem dit abans, si l'informe és favorable i la Comissió aprova la incoació de l'expedient, comença el procés administratiu per a la seua activació. Primerament, la Conselleria de Cultura ho publicarà al DOCV on s'inclou al text una petita justificació dels valors i motius que ho mereixen. A partir d'ara el diàleg administratiu passa a un plànol intern, entre la Conselleria i la DGPC. Mitjançant informes interns s'ha de completar el text d'incoació amb la declaració que la declaratòria és necessària i el seu cost econòmic –pràcticament absent-.

Comunicació o notificació de la resolució

Una vegada surt publicada al DOCV, s'enviarà als actors i administracions –Ajuntaments- pertinents una notificació comunicant l'estat de la resolució. En aquest moment, es procedeix a la comunicació amb el Ministeri de Cultura, però sols per assignar-li un nombre preventiu al Registre General de Béns d'Interés Cultural.

Òrgans consultius

La incoació d'un expedient no significa la seua declaratòria com a BICI, ja que encara faran falta els informes dels òrgans consultius com marca la llei de patrimoni cultural valencià, Llei 4/1994 d'11 de juny, a l'article set. En matèria de patrimoni immaterial

aquests són les universitats valencianes, el Consell Valencià de Cultura i la Reial Acadèmia de belles arts de Sant Carles, totes reconegudes pel Consell. La DGPC els demanarà els dits informes dels quals dos han de ser positius perquè la incoació vaja avant, ja que en cas contrari s'arxivarà. Cal dir que els dits informes seran requerits per la DGPC pel que encara que l'interessat prèviament els haja demanat, no s'alleujarà el procediment perquè no seran vàlids.

Sol·licitud d'informe als Òrgans Consultius: Consell Valencià de Cultura, Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles i les Universitats valencianes.

Recepció de documentació dels Òrgans Consultius (tenen tres mesos per a contestar): Informe Favorable o Desfavorable el tècnic que ha proposat la incoació deu revisar els informes per si fan alguna al·legació o observació a tindre en compte a la declaració posterior. En aquest punt de la tramitació es podrà arxivar l'expedient si els dits informes són desfavorables. Es necessiten almenys dos informes positius per a prosseguir.

Al·legacions i observacions resultats de les consultes

Com a tot procediment administratiu, hi haurà un període de quinze dies, posteriors a la seua incoació, per a fer al·legacions. El tècnic responsable de l'expedient i el tècnic jurídic revisaran l'al·legació les estimaran i passaran a ser contestades i incloses al text del decret. Normalment, des de la DGPC s'emetrà un informe justificant la inclusió o rebuig de les al·legacions.

Preparació de la proposta de decret per la tramitació final

Una vegada resoltes les possibles al·legacions, s'envia el text proposat a la subsecretaria ¿de cultura? per a la seua revisió final, revisada lingüísticament pel servei d'acreditació i assessorament –recordem que ha d'estar tant en castellà com en valencià-.

Nota interna a Subsecretaria sol·licitant un Informe Jurídic de l'Advocacia, s'adjuntaran els informes favorables dels òrgans consultius

Nota interna a Subsecretaria adjuntant l'escrit perquè el subsecretari o subsecretària sol·licite informe a altres conselleries –segons les seues competències- d'acord amb l'article 43 de la Llei

Al projecte del decret acompanyaran els següents informes:

Informe acreditatiu de concessió d'audiència als interessats,
d'impacte normatiu en matèria d'infància, adolescència i família;
d'impacte normatiu per raó de gènere,
de no incidència en les competències de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i l'últim,
al voltant de la innecessitat d'elaborar el document d'anàlisi d'administració electrònica.

Comunicació o notificació del decret

Després de la publicació en el DOGV es notifica al Ministeri de Cultura (se'ls sol·licita que li donen nombre definitiu d'inscripció al Reg. Gral. BICIs)

Recepció de documentació després de la notificació: Del Ministeri de Cultura: Codi d'Inscripció Definitiu al Reg. Gral. de BICIs

Projecte de decret que es remetrà a la subsecretaria qui l'elevrà al consell per a la seua aprovació i publicació

Nota interna a Subsecretaria adjuntant el Decret declaratiu, on constarà la confirmació que la versió que s'envia ha sigut revisada íntegrament pel Servei d'Acreditació y Assessorament en traducció i que ambdues versions es corresponen fidelment, amb la següent documentació:

Projecte de decret V i CS

Proposta de decret del o la directora general

Informe acreditatiu de la concessió d'audiència als interessats posterior a la incoació

Informe d'impacte normatiu en matèria d'infància, adolescència i família

Informe d'impacte normatiu per raó de gènere

Informe de no incidència a les competències de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua

Informe al voltant de la innecessaritat d'elaborar el document d'anàlisi d'administració electrònica

Publicació del decret al DOGV i al BOE

L'últim pas és la publicació de la declaració als diaris legislatius oficials tant estatal – Boletín Oficial del Estado- com autonòmic –Diari Oficial de la Generalitat Valenciana-, el que li dóna caràcter oficial a la declaració. Des de la DGPC es notificarà la declaració al Ministeri de Cultura requerint el codi d'inscripció definitiu al Registre General de béns d'interés cultural, d'aquesta manera el registre és completament oficial.

